

SISUKORD

nr 5/2006

Toimetuse veerg

Valter Parve.....2

Uudised

Lühiuudised.....3

Seadus

Sotsiaalkaitse ja sotsiaalse kaasatuse riiklik aruanne 2006–2008

Anne Rähn.....4

Toimetulekutoetus – viimane lüli riiklikes toetusmeetmetes

Marek Atonen.....8

Toimetulek

Toimetulekust tõrjutuna ühiskonna äärealale

Dagmar Kutsar.....12

Sotsiaaleluase – kellele ja kuidas

Jüri Kõre.....18

Sissetuleku- ja isikuandmete varjamine toimetulekutoetuse taotlemisel

Jelena Afonova.....25

Toimetulekutoetuse määramise efektiivsus Mustamäel

Jelena Lutova.....31

Kommentaariid

Monika Lember, Mirjam

Selli, Meeli Tuubel,

Maarika Tarum.....34

Tööharjutuse abil pika-

ajalise töötuse vastu

Kerstin Peterson.....36

Doktoritöö sotsiaalsest tõrjutusest

Eestis ja Norras

Intervjuu Tone Fløtten'iga.....39

Sotsiaaltöö meetodid

Spetsialisti turvalisuse probleem sotsiaaltöös

Kadi Ilves.....40

Suhtlemine ebastabiilse ja potentsiaalselt ohtliku kliendiga

Valdeko Paavel.....44

Tegevusuuringu kasutamisest sotsiaaltöö uurimises

Judit Strömpl, Helen Kaljuvee.....48

Laste heaolu

Alaealiste komisjonid – kuidas edasi?

Anne Tiko, Ilona-Evelyn Rannala.....50

Sündmus/Info

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna vastused

Valter Parve küsimustele.....11

Sotsiaaltöötajate sügiseseid suvepäevad

Marin

Jänes.....56

Konverents "Sotsiaaltöö

Tartu Ülikooli

Kliinikumis –

10 aastat"

Maarika Tisler.....58

Juhtumipõhise võrgustikutöö

käsiraamat

Karin Kiis.....61

Kokkuvõte

Inglise ja vene keeles.....62

11.10.2006. Hiline pealelõuna Pärnus: sotsiaalministeeriumi seekordse teavitustsükli esimene regionaalne infopäev on just lõppenud. Mõistus väidab, et oli kasulik, tunne ütleb, et midagi jäi puudu – õigus mõlemal. On loomulik oletada, et omi valdkondi tutvustanud esinejad ootavad ja saavad tagasisidet. Ning ka kuulajate küsimused ei ole pelgalt uudishimu või edevuse rahuldamiseks, vaid pigem osa dialoogist. Minu küsimused oleksid olnud:

Ühekaupa pingutades on väikestel valdadel raskusi sotsiaalteenuste kättesaadavuse ning nende kõrge kvaliteedi tagamisega – **millise prääniku abil võiks riik (ministeerium) neid motiveerida senisest tihedemale kootöole, näiteks koopereeruda nüüdisaegsel tasemel hooldekodude rajamisel? Ja on selline sekkumine üldse (õhukese) riigi asi?**

Eakatele ja ka teistele sihtrühmadele mõeldud teenuste kvaliteedi eeltingimuseks (tegitajate südametunnistuse ja saadaoleva raha kõrval) on igal pool Eestis üheselt mõistatavad **teenusestandardid – kes need kehtestab ja millal?** Kui mõne hooldekodu elanike päevad on põhiliselt täidetud järgmise söögikorra ootamisega, siis **milline oleks alternatiiv ja kellel lasub vastutus sisukama eluõhtu pakkumisel?**

Heitunute motivatsioon saada nappi töötasu on väga madal, sest sissetuleku tekkides väheneb samavõrra sotsiaaltoetus. **Kus on väljapääs? Millal ja mil viisil saavad pikaajalised töötud endile ravikindlustuse?**

Pärnu linnast on õpilaskodudega koolidesse suunatud kokku 37 last. Küllastasin septembris neist kümnet kodu uurimaks erinevate spetsialistide (õpetajad, klassijuhatajad, sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad, vabatahtlikud tugiisikud jne) koostööd laste perede toetamisel. Lapsevanemate jutust ei kostnud midagi sellist, mis võiks mahtuda mõiste „võrgustikutöö“ alla. Pigem on emad-isad (ja kahjuks ka lapsed) kogenud „jalust ära“ tunnet. **Kes võiks olla juhtumipõhise võrgustikutöö korraldaja riskipere korral, sest sotsiaaltöötajad on praegu valdavalt üsnagi koormatud? Kas töö killustumise vältimiseks võiks ehk professionaalne tugiisik ollagi koostöö eestvedaja?**

Kas võib toimetulekutoetuste ülejääki kasutada nimetatud teenuse käivitamiseks, sh vastava koolituse võimaldamiseks?

Küllap oleks küsimusi olnud teistelgi, kuid tööaeg ning kodutee pikkus seavad päevale piirid.

Infopäevad on ilma igasuguse kahtluseta vajalikud: janu teabe järele näib olevat üsna suur, kuid vähemalt sama oluline on aeg-ajalt omavahel kokku saada. Kokku saada ja kokku hoida – jälle on üht meie kolleegi rünnatud.

Mälestades Tatjana Sarzanovat,

Valter Parve

Ministeeriumi ametnike vastuseid loe lk 11

Toimus konverents „Hospiits – me räägime elust“

9. oktoobril toimus Eesti esimene hospiitsikonverents, mille korraldas EELK Tallinna Diakooniahaigla. Hospiitsipäevade raames toimunud konverentsi pealkiri oli „Hospiits – me räägime elust“, väljendamaks põhimõtet, mille kohaselt inimese elu peab olema täisväärtuslik kuni viimase hetkeni. Konverentsil osalenud tödesid, et tuleb muuta ühiskonna hoiakuid – meil kõigil on õigus väärikale surmale.

Konverentsil kõlasid ettekanded filosoofilisest lähenemisest elu ja surma tähendusele, hospiitsifilosoofiast, psühhosotsiaalsest tööst ja hingehoiust. Oma kogemusi hospiitsi tööst jagasid kolleegid Norrast, Soomest ja Suurbritanniast. Et parandada haige elukvaliteeti ja pakkuda patsiendile ja tema lähedastele turvalist keskkonda, peab tegutsema terve interdistsiplinaarne meeskond. Konverentsil tutvustasid oma tööd hospiitsiosakonna arst, õde, hooldusõde, kaplan, sotsiaaltöötaja ja vabatahtlike koordinaator. Väljendati ka vajadust tugisüsteemi järele, mis hõlmaks koolitusi, seminare ja supervisiooni.

Eesti seni ainuke 12-kohaline hospiitsiosakond töötab EELK Tallinna Diakooniahaiglas, järgmisel aastal on oodata 5–6-kohalise osakonna avamist Tartus.

Lauri Leppik kaitses doktoritöö Eesti pensionisüsteemi arengust

29. septembril kaitses Lauri Leppik Tallinna Ülikoolis doktoritööd „Transformation of the Estonian Pension System: Policy Choices and Policy Outcomes“ („Eesti pensionisüsteemi transformatsioon: poliitika valikud ja tulemid“). Väitekirj keskendub Eesti pensionisüsteemi arengule aastatel 1990–2005. Uurimuses analüüsitakse pensionipoliitika muudatusi, neid mõjutanud tegureid, reformi kujundamises osalenud osapooli ja pensionipoliitika tulemeid; kontseptualiseeritakse Eesti pensionisüsteemi transformeerimise ning testitakse pensionireformide teoreetilisi seletusmudeleid Eesti pensionisüsteemi transformatsiooni suhtes.

Lauri Leppiku doktoritöö kaitsmine kujunes sisukaks diskussiooniks. Oponendid Olli Kangas (Taani) ja Teodoras Medaiskis (Leedu) tundsid ligi kaks tundi kestnud välitlusel huvi võimalike alternatiivsete teoreetiliste käsitluste, Eesti pensionisüsteemi iseärasuste ja

võrdluse vastu teiste riikide süsteemidega.

6-liikmeline doktorinõukogu otsustas üksmeelselt omistada Lauri Leppikule filosoofiadoktori kraad sotsiaaltöö alal.

Avati Tartu VTHK eakate hooldusosakonna uued ruumid

12. septembril avati pidulikult SA Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskuse eakate hooldusosakonna uued ruumid Tartus aadressil Nõlvaku 12. Uues, veidi üle 1000 m², hoones on kokku 42 kohta psüühilise erivajadusega eakatele, mis on 12 võrra rohkem kui vanas Staadioni 48 hoones. Hooldekeskuse kliendid kolisid majja 13. juulil, ja elavad kahekohalistes tubades. Igal korrusel on valgusküllane elutuba kööginurgaga, invanõuetele vastavad WC-d ja pesemisvõimalused. Lifti abil pääseb ratastoolis klient õue ning keldrikorrusele sauna. Personali jaoks on oma puhkeruum ja saun. Eraldi aiaosa on koht, kus toimetulevamad eakad saavad kindlatel aegadel iseseisvalt jalutamas käia.

Hoone ehitustööd läksid kokku maksma 15,8 mln krooni, hooldekeskuse sisustamiseks on Tartu linn andnud 600 tuhat ning sotsiaalministeerium 125 tuhat krooni. Sisustuse kogumaksumus on 1,2 mln krooni. Kinnistule planeeritakse ehitada ka hooldekeskuse II järk.

Hellenurmes avatakse Lõuna-Eesti Hooldekeskuse teine elukorpus

15. septembril avati Hellenurmes sümboolse võtmete üleandmisega Lõuna-Eesti Hooldekeskuse teine elukorpus. Elukorpuses on 42 voodikohta. Hooldekeskuse juhataja Vambola Sipelgase sõnul on seoses uue korpuse avamisega võetud täiendavalt tööle kaheksa inimest. Koos MTÜ Hellenurme Mõisa käsutuses olevate endiste hoonete ja möödunud aasta novembris valminud hooldekeskuse esimese elukorpusega, on kohti kokku 202, neist 160 on täidetud.

Hooldekeskuses elab kliente 16 omavalitsusest kuuest maakonnast. Hellenurmes pakutakse üldtüüpi hooldekodu teenust. Lõuna-Eesti Hooldekeskuse teise elukorpuse ehitamine läks maksma 9,5 mln krooni, millest 3 mln on riigi toetus. Kokku on plaanis ehitada Lõuna-Eesti Hooldekeskuse neli elukorpust ja teenindushoone teraapiakabinettide, toitlustuskeskuse, sauna, pesumaja, küllastajate ruumide, raamatukogu, huvialakeskuse, lao- ja bürooruumidega.

Sotsiaalkaitse ja sotsiaalse kaasatuse riiklik aruanne 2006–2008

Anne Rähn

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna nõunik

Euroopa Liidu liikmesriikide 2005. aasta aruannete analüüs kinnitab eelmise aasta ühisaruandes määratud seitset poliitilist prioriteeti: tööturul osalemise suurendamine, sotsiaalse kaitse süsteemide ajakohastamine, hariduses ja koolituses ilmneva ebavõrdsuse vähendamine, laste vae- suse kaotamine ja perekondade toetamise tõhustamine, kõlbliku eluaseme kindlustamine, kvaliteetsetele teenustele juurdepääsu parandamine, diskrimineerimise kõrvaldamine ning puuetega inimeste, rahvus- vähemuste ja sisserännanute integratsiooni kiirendamine.

Liikmesriigid peavad välja töötama viisi kuhjuvate sotsiaalsete probleemide koordineeritud lahendamiseks ning riskirühmade olukorra parandamiseks. Nendeks rühmadeks on puuetega inimesed, sisserändajad, rahvusvähemused (sealhulgas mustlased), kodutud, endised vangid, narkomaanid ja üksikvanurid. On vaja parandada juurdepääsu nii üldistele teenustele kui ka sihtotstarbelistele meetmetele.

2006. aasta märtsis kiitis Euroopa Nõukogu heaks uued ühised eesmärgid ja uue raamistiku (*streamlining*)¹ avatud koordineerimise meetodi rakendamiseks sotsiaalkaitse ja sotsiaalse kaasatuse valdkonnas.

Praktikas tähendab see sotsiaalse kaasatuse, pensionide ning tervishoiu ja pikaajalise hoolduse strateegiatega omavahelist sidumist ja koondamist ühte aruandesse vastavalt kokkulepitud ühistele eesmärkidele.²

Eesti sotsiaalkaitse ja sotsiaalse kaasatuse riiklik aruanne 2006–2008³ on esimene muudetud põhimõtetel ja uute ühis- eesmärkide kontekstis koostatud sotsiaal- kaitse ja sotsiaalse kaasatuse riiklik aruanne, mis koosneb kolmest sambast: 1) sotsiaalne kaasatus, 2) pensionid, 3) tervishoid ja pika- ajaline hooldus. Et oleks võimalik oma olu- korda teiste riikidega võrrelda ja vahetada kogemusi, on aruande ülesehituse ja sisu osas järgitud sotsiaalkaitse komitee juhiseid.

Aruanne koondab mitmes strateegilises dokumendis leiduvad sotsiaalse kaasatuse suurendamisele kaasa aitavad eesmärgid ning näitab, milliseid välja töötatud, kuid seni veel rakendamata meetmeid kavatsetakse ellu viia aastatel 2006–2008.

Aruanne koosneb neljast osast:

- 1) üldine ülevaade
- 2) sotsiaalne kaasatus
- 3) pensionid
- 4) tervishoid ja pikaajaline hooldus.

¹ Euroopa Komisjoni ettepanek uue raamistiku kohta COM(2005)706:

http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection_committee/com_2005_706_en.pdf

Euroopa Nõukogu kiitis heaks uue raamistiku (*streamlining*) koos uute eesmärkidega, tuginedes sotsiaalse kaitse komitee ja majanduspoliitika komitee ühisarvamusele:

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/objectives_en.htm

² http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/objectives_en.htm

³ Dokumendi ettevalmistamisel nimetati seda arengukavaks, kuid valitsuse 13. detsembri 2005 määruse nr 302 "Strateegiliste arengukavade liigid ning nende koostamise, täiendamise, elluviimise, hindamise ja aruandluse kord" nõudeid arvestades hakati dokumenti aruandeks nimetama.

Aruande esimeses osas – **üldises ülevaates** – analüüsitakse Eesti majanduslikku, demograafilist ja sotsiaalset olukorda ning esitatakse valitsuse strateegilised lähtekohad sotsiaalse kaitse ja kaasatuse edendamiseks.

Eesti majanduses toimunud positiivsete muutuste (kiire majanduskasv, tööhõive kasv, töötuse vähenemine, palga ja pensionide kasv) ning elanike reaalsissetulekute kasvu tulemusel on aasta-aastalt vähenenud allpool absoluutset vaesuspiiri elavate inimeste arv. **Absoluutses vaesuses**⁴ elavate leibkondade osakaal on vähenenud peaaegu kaks korda (2004. aastal elas absoluutses vaesuses 14,2% leibkondi). Seejuures on oluliselt vähenenud nii allpool absoluutset vaesuspiiri elavate täiskasvanute (32,8%-lt 1998. aastal 17%-ni 2004. aastal) kui laste (40,4%-lt 1998. aastal 25,3%-ni 2004. aastal) osakaal. **Suhteline vaesusrisk** (EL suhteline vaesuspiir) on viimasel kahel aastal veidi suurenenud – 2004. aastal elas 19,3% (EL keskmine samal ajal 16%) rahvastikust sissetulekust, mis jäi allapoole 60% sissetulekute mediaanist.

EBavõrdsus sissetulekute jaotumises on viimastel aastatel püsinud üldjoontes samal tasemel. 2004. aastal oli kõige rikkamate ja kõige vaesemate sissetuleku vahe 6-kordne (EL-s samal aastal 4,8-kordne).

Teine osa – sotsiaalne kaasatus – käsitleb vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega seotud peamisi väljakutseid, prioriteetseid poliitilisi eesmärke, olemasolevaid ja kavandatavaid meetmeid vaesuse ja tõrjutuse vähendamiseks ning oodatavaid tulemusi. Liikmesriikide kokkuleppe kohaselt keskendutakse kuni kolme eesmärgi saavutamisele. Eesti on valinud aastateks 2006–2008 kaks prioriteetset eesmärki: **pikaajalise töötuse ja tööturult tõrjutuse ennetamine ja vähendamine ning lastega perede vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamine ja leevendamine.**

1. Pikaajalise töötuse ja tööturult tõrjutuse ennetamine ja leevendamine

Aruandes tuuakse välja nii olemasolevad kui ka uued ja täiendavad meetmed nende prioriteetsete eesmärkide saavutamiseks.

Põhiliste meetmetena on kirjas:

- **Tööotsingute motiveerimine ja toetamine.** Kuna töö leidmine töötuse alguspäevadel on väga tõenäoline, kuid kahaneb töötaoleku aja pikenedes, on vaja aidata töö kaotanud inimestel võimalikult kiiresti tööle naasta.

- **Töökeskkonna muutmine töötajasõbralikumaks.** Vähendamaks tööjõu pakkumise langust ning tõstmaks inimeste aktiivset eluiga, on oluline vähendada töökeskkonnast tulenevaid riske.

- **Riskirühmadele täiendavate tööturumeetmete osutamine.** Vastavalt võimalustele suurendatakse järk-järgult pikaajalistele töötutele, noortele, puuetega inimestele, mitte-eestlastele ja vanemaelistele sihitud aktiivsetes tööturumeetmetes osalejate arvu ning parandatakse meetmete kvaliteeti ja tulemuslikkust.

- **Töötamist toetavate hoolekande- ja muude avalike teenuste arendamine.** Paljudel juhtudel on pikaajalise töötuse ja tööturult tõrjutusega seotud probleemide edukaks lahendamiseks vaja enne tööturumeetmete kasutamist või nendega samaaegselt osutada hoolekande- ja muid avalikke teenuseid, et aidata kõrvaldada takistusi töö otsimisel või tööle asumisel.

- **Paindlike töövormide soodustamine.** Paindlike töövormide kättesaadavus parandab eelkõige nende inimeste töötamise võimalusi, kellele täistööajaga või tavapärase korraldusega töö ei sobi.

- **Elukestva õppe süsteemi loomine.** Töötuse ja mitteaktiivsuse ennetamiseks on vaja säilitada tööalane konkurentsivõime kogu töökarjääri vältel.

- **Kliendirühmade ja teenuste laiendamine.** Töötuse ennetamiseks on plaanis laiendada tööturuteenuseid töötavatele inimestele. Teenuste laiendamise esimeses etapis kavandatakse alustada karjäärinõustamisteenuse osutamist ka töötavatele inimestele.

- **Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia võimaluste kasutamine.** Tööturuameti, Tööinspektsiooni, Tervise Arengu Instituudi, Tervisekaitseinspektsiooni ja sotsiaalministeeriumi infosüsteemide arendus on oluline nii klientidele teenuste kättesaadavaks

⁴ Absoluutset vaesust kirjeldab minimaalse toidukorvi, empiirilisel määratud eluasemekulutuste ning hädavajalike rõiva, hariduse ja transpordikulutuste põhjal arvestatud näitaja, mida igal aastal korrigeeritakse tarbijahinnaindeksiga.

tegemisel kui selleks, et registrite andmeid oleks võimalik senisest tunduvalt paremini kasutada sotsiaalpoliitika analüüsimisel ja kujundamisel.

2. Lastega perede vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamine ja leevendamine

Põhiliste meetmetena on kirjas:

- **Lastega perede vajadustele vastavate hoolekandeteenuste ja rahalise toetuse osutamise.** Koostöös kohalike omavalitsustega parandatakse nõustamisteenuste ja muude toimetulekut toetavate teenuste (nt pereabiline või tugiisik) kättesaadavust toimetulekuraskustes ja sotsiaalabi saavatele peredele.

- **Lastega perede elamistingimuste parandamine.** Koostamisel on eluasemestrategia 2007–2013, mis muuhulgas hõlmab munit-sipaalelamufondi suurendamist, varjupaikade ja madala türitasemega korterite võrgustiku laiendamist, eluruumide kohandamist jne.

- **Võrdsete võimaluste loomine hariduse omandamiseks.** Üldhariduskoolide õppekorraldus kavandatakse sellisena, et see arvestaks õpilaste individuaalsust ning tagaks sujuva ülemineku järgnevatele haridustasemetele. Selle saavutamiseks on haridus- ja teadusministeeriumi koostatud üldhariduse arengukava eelnõus kirjeldatud rida meetmeid, mis viiakse ellu lähiaastail.

- **Laste paremate arenguvõimaluste loomine, arvestades laste erivajadusi.** Laste erivajaduste rahuldamisel on olulisemad eesmärgid vaesuses elavate laste ja puuetega laste ühiskonda kaasamine; kasvatuslike erivajadusega lastele võrdsete võimaluste loomine ühiskonnas osalemiseks; vähemusrahvusesse ja/või teistesse vähemusrühmadesse kuuluva lapse integreerimine, vanemliku hoolitsuseta lapsele vajaliku abi ja toetuse osutamine; lapse väärkohtlemise ennetamine ja väärkoheldud lapsele igakülge abi andmine.

Pensionide osas ei ole Eesti pensionisüsteemis võrreldes Eesti riikliku pensionistrateegia 2005. a raportis kirjeldatud strateegiaga olulisi uuendusi toimunud ega ole

lähiaastail kavas. Aruande terviklikkuse huvides on esitatud lühikokkuvõtte Eesti strateegiast pensionisüsteemi adekvaatsuse ja jätkusuutlikkuse tagamiseks.

2006. aastast tõstab valitsus järk-järgult riigi poolt mitteaktiivsete isikute eest pensionisüsteemi makstavat sotsiaalmaksu summat, et suurendada tööturult eemaloleku perioodide eest kujunevat pensioniõigust. Ühest küljest leevendab valitsuse kava näiteks lapse kasvatamise tõttu tööturult eemal olnud perioodide negatiivset mõju pensioni suurusele (eeskätt naiste pensioniea sissetulekutele), teisalt suurendab see riikliku pensionikindlustuse tulusid ja seega finantsilist jätkusuutlikkust.

Tervishoidu ja pikaajalist hooldust käsitlevas osas antakse lühiülevaade põhiarendustest ja poliitilistest tendentsidest tervishoiu ja pikaajalise hoolduse valdkonnas ning sotsiaalkaitse meetmete vastastoimest ühiseesmärkide ülevõtmisel Eesti poliitikasse. Esitatakse ülevaade riiklikest väljakutsetest, eesmärkidest ja kavandatavatest poliitikatelt. Käsitletakse ka tervishoiusüsteemi(de) ja eakate pikaajalise hoolduse omavahelist mõju.

Tervishoiu põhiline väljakutse ning ühtlasi eesmärk on parandada elanikkonna tervise näitajaid, rakendades selleks tervist edendavaid ja haigusi ennetavaid meetmeid ning võimalikult ühtlane kvaliteetsete tervishoiuteenuste kättesaadavus. Et süsteem oleks jätkusuutlik, on tähtis ühelt poolt süsteemi finantsiline stabiilsus, kuna tehnoloogia areng ja nõudluse kasv tingivad suuremaid kulusid; teiselt poolt on vajalik piisav inimressurs, mis tööjõu vaba liikumise põhimõtteid järgivas Euroopas on tõsiseks väljakutseks eriti väikeriikidele.

Tervishoiuteenuste kättesaadavuse parandamisel on Eestil lahendada ravikindlustuseta isikute probleem, kellele praegu on tagatud vaid vältimatu arstiabi ning kelle hulk – 6% elanikkonnast – on Euroopa Liidu kontekstis märkimisväärne. Meetmed selleks on kavandatud ning esimene samm aktiivsetes tööturumeetmetes kaasatud töötutele ravikindlustuse tagamisega ka rakendamisel. Arstiabi kättesaadavuse paran-

Foto: Maris Saar

damiseks on rakendamisel rida meetmeid ravijärjekordade lühendamiseks ning esmatasandi teenustepaketi laiendamiseks. Positiivse näitena võib mainida veidi vähem kui aasta tagasi avatud perearsti nõuandetelefon, mis on leidnud esialgsete hinnangute kohaselt aktiivset kasutamist.

Tervishoiuteenuste kvaliteedi parandamiseks ning elanikkonna vajaduste rahuldamiseks on kavas välja töötada esmatasandi tervishoiu uus kontseptsioon, mis on lähiaastatel üks tervishoiu arendamise prioriteetidest.

Pikaajalise hoolduse korraldamine on jagatud tervishoiu- ja hoolekandesüsteemi vahel. Tervishoiusüsteem tagab hooldusravi, geriaatrilise hindamise ning koduse õendusabi; hoolekandesüsteem pikaajalise hoolduse hoolekandeesutuses, päevakeskuse teenuse (päevane hooldus), koduteenused ja

eluasemeteenused ning muud hoolekandeteenused. Tervishoiu- ja hoolekandeteenused on seni olnud liiga eraldatud, mis on halvendanud arsti- ja õendusabi kättesaadavust ööpäevaringsel hooldamisel olevate eakate jaoks. Olukorra lahendamiseks on hoolekande- ja tervishoiuspetsialistide koostöös väljatöötamisel eakate hooldamise integreeritud teenuste kontseptsioon, mille rakendumisel osutaksid vastavad keskused nii hoolekande kui hooldusravi teenuseid ning eakale osutatakse teenuseid senisest sujuvamalt. Hoolekande ja tervishoiu teenuste integreerimine on üheks oluliseks prioriteediks.

Sotsiaalkaitse ja kaasatuse aruande koostamist koordineeris sotsiaalministeeriumi hoolekande osakond.

Toimetulekutoetus – viimane lüli riiklikes toetusmeetmetes

Marek Atonen,
Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna analüütik

Toimetulekutoetus on puuduse korral osutatav rahaline abi, millega tagatakse üksi elava isiku või perekonna sissetulekud toimetulekupiiri ulatuses. Toetuse määramisel võetakse alalise eluruumiga seotud alalised kulud arvesse sotsiaalhoolekande seadusega sätestatud ulatuses.

Viimastel aastatel toimunud muudatused

Toimetulekupiiri kehtestab iga-aastase riigieelarve seadusega Riigikogu ning selle suuruse määramisel lähtutakse minimaalsetest tarbimiskulutustest toidule, riietusele ja jalanõudele ning muudele kaupadele ja teenustele, mis on vajalik inimese esmavajaduste rahuldamiseks. Kuni käesoleva aastani on toimetulekupiiri muudetud vaid korra. Seda alates 1. jaanuarist 2005, kui **toimetulepiir tõsteti 500-lt kroonilt 750 kroonini** pere esimese liikme kohta. Leibkonna teise ja iga järgneva liikme kohta arvestatakse jätkuvalt 80% esimese liikme toimetulekupiiri suurusest (vastavalt 400 krooni kuni aastani 2004 ja 600 kr alates 2005. a). Piiri tõstmine võimaldas toetuse viia tasemele, mis kattis arvestusliku toidukorvi maksumuse ning minimaalselt ka muid kulusid.

Olulise sammuna, nüüd juba teist aastat, arvestatakse **lastetoetus leibkonna sissetulekute hulka**. Sama suuna jätkumist on ette näha edaspidigi, kuna toimetulekutoetuse näol on tegemist riigi tugistruktuuride viimase lüluga. Esmalt peaksid primaarsed riskid olema kaetud erinevate kindlustusskeemidega ning alles nende ammendumisel peab rakenduma sotsiaalabi. Seetõttu on oluline aidata kaasa muude toetuste viimisele tasemeni, mis võimaldaks inimestele iseseisva toimetuleku, ilma et vajataks toimetulekutoetust. Viimane lähtub seejuures ikka ja alati inimeste abivajadusest ja selle hindamisest seaduses määratud viisil sissetulekute ja arvestuslike kulude alusel.

Koos majanduse arenguga on kasvanud ka inimeste sissetulekud. Seda nii palga mõttes kui ka toetuste ja hüvitiste suurust silmas pidades. Näiteks lastetoetust arvestatakse praegu kõikide laste kohta kahekordses lastetoetuse määras – 300 krooni. 2004. a oli see toetus diferentseeritud ja seega osaliselt väiksem. Olulisele kohale on tõusnud töötuskindlustus, mis aitab töö kaotamisele järgneval perioodil vähendada sotsiaalset riski sissetuleku mõningase stabiliseerimisega. Tõusnud on pensionid, kuigi kahjuks on tõus olnud väiksem just madalama tasemega pensionide puhul. Toimetulekutoetust saavate pensionäride hulgas on suurim osakaal töövõimetuspensionini saajatel.

Eeltoodu koosmõju toimel on aasta-aastalt vähenenud nii toimetulekutoetust saavate perekondade kui ka nende poolt esitatud taotluste arv (vt tabel 1, lk 9). Kui veel 2003. aastal

ületas toetust saanud pere arv 50 tuhande piiri ja taotlusi esitati üle 300 tuhande, siis aastaks 2005 olid need arvud vähenenud pea poole võrra. Ka käesoleva aasta esimese poole statistika toetab seda trendi. Nimelt olukorras, kus toimetulekupiir jäi samaks ning muud kriteeriumid oluliselt ei muutunud, on esitatud taotluste arv kahanenud pea kolmandiku võrra. Toimetulekutoetust saanud pere arv oli **2006. a esimesel poolaastal alla 17 tuhande** ning kogukulu toimetulekupiiri kindlustamiseks ja täiendava sotsiaaltoetuse maksmiseks 88 mln krooni.

Tabel 1. Toimetulekutoetuse dünaamika 2002–2005

Aasta	Rahuldatud taotluste arv		Toetust saanud perekondade arv				Keskmine toetuse summa*	
	kokku	kasv/ kahanemine	kokku	kasv/ kahanemine	sh lastega	kasv/ kahanemine	kokku (kr)	kasv/ kahanemine
2005	174 403	-19%	26 749	-20%	10 903	-26%	1 229	22%
2004	214 593	-32%	33 232	-35%	14 772	-21%	1 010	3%
2003	313 360	-19%	51 114	-26%	18 654	-25%	984	16%
2002	385 705		69 346		24 776		847	

*2005 aasta summas on arvestatud ka SHS §22^a alusel makstavat täiendavat sotsiaaltoetust

Koos toetusesaajate arvu vähenemisega on kahanenud üldised toimetulekutoetuse maksmise kulud. Samas on küttekulude kasvu ja üldise inflatsiooni tõttu kasvanud keskmised eluase- mekulud ning viimaste toel on kasvanud ka keskmine arvestatud toetus. Möödunud aastal oli keskmine toetussumma kasv ligi 20%, sh eluase- mekulud kasvasid ennaktempos pea veerandi võrra. Käesoleval aastal mitmes omavalitsuses järsult tõusnud soojuse hind on elu- asemekulude osatähtsust toimetulekutoetuse maksmisel tõstnud. Tulevikus võimalikud järgmised hinnatõusud võivad suurendada toimetulekutoetuse saajate hulgas nende inimeste osatähtsust, kes vajavad toetust eelkõige eluase- mekulude eest tasumiseks.

Mõningal määral on kasvanud riigieelarvest eelmiste perioodide ülejääkidest jooksvalt maksta- vate täiendavate sotsiaaltoetuste maht. Nende maksmise aluseks on kohaliku omavalitsuse volikogu kehtestatud kord ning eelduseks jäägi olemasolu. Teiselt poolt võib täiendavaid toetusi maksta ka 2005. a esmakordselt kohalikele omavalitsustele eraldatud teenuste arendamiseks suunatud summade arvelt. Seejuures on peamiseks kriteeriumiks sotsiaal- hoolekande seaduseski välja toodud abivajaduse hindamine.

Olulise osa toimetulekutoetuse taotlejaist moodustavad leibkonnad, kus vähemalt üks liige on töötu või tööotsija. Kriitilisema osa sellest hulgast moodustavad teatavasti pikaajalised töötud. Kuivõrd toimetulekutoetus kui sotsiaalabi üks võimalikke liike on oma olemuselt ajutine meede, kujunevad just viimaste seas leibkonnad, keda võiks kirjeldada kui pikaaja- lisi toimetulekutoetuse taotlejaid. Siiski on märkimisväärne, et koos üldiste arvude vähenemise- ga on vähenenud ka nende taotlejate arv, kes on toetust saanud pea igakuiselt. Suurenenud tööhõive koos aktiivsema sotsiaaltöö ning kvaliteetsemate sotsiaal- ja tööturu- teenustega on andnud olulise panuse eeltoodud suundumuste kujunemisel. Tihedam koos- töö sotsiaal- ja töövaldkonna spetsialistide vahel aitab kaasa, et inimesed, kes elavad töötuse tõttu puuduses, saaksid taas aktiivselt tööturul tegutseda.

Toimetulekutoetuse arengusuunad

Lähitulevikku silmas pidades on kahtlemata positiivne, et alates tulevast aastast on plaanis **tõsta toimetulekupiir pere esimese liikme kohta 750-lt 900 kroonini**. Kuivõrd toime-

tulekutoetuse arvestusmetoodikas muudatusi ette näha ei ole, tähendab see pere iga järgneva liikme kohta arvestatava summa kasvu 600-lt 720 kroonini. Vajadus toimetulekupiiri tõstmise järele tuleneb suuresti toidukorvi maksumuse ja muude kulude minimaalse katmise vajadusest. Ka Euroopa Komisjoni poolt esitatud täiendatud ja parandatud sotsiaalharta täitmise aruandes heideti Eestile ette madalat toimetulekupiiri, mis ei vasta üksi elava inimese puhul EL standarditele.

Teisest küljest, nagu juba alguses sai nimetatud, ei eksisteeri toimetulekupiir ja -toetus suletud keskkonnas ilma kõrvaliste välismõjudeta. Planeeritakse muudatusi mitmetes muudes toetusmeetmetes, mis peaksid omakorda soodustama inimeste toimetulekut.

Eeltoodud töötute näite puhul on oluline, et inimesed ei kaotaks motivatsiooni tööd teha lihtsalt põhjusel, et tulud, mis saadakse toetustena, on ligilähedased nende võimalikule sissetulekule igapäevasest tööst. Seejuures peab arvestama nii miinimumpalga kujunemist kui ka üldist palkade trendi. Inimväärset äraelamist võimaldavad tingimused peavad olema tagatud nii töötavatele inimestele kui neile, kes on kaotanud töö objektiivsetel asjaoludel. Viimaste hulgast hakkab osa saama töötuskindlustushüvitist ning nende tuludes mängib olulist rolli varem teenitud sissetuleku suurus. Teise olulise osa moodustavad isikud, kellel kohe või siis pärast kindlustushüvitise perioodi lõppemist on õigus saada töötutoetust. See toetus on püsinud juba pikka aega vaid 400 krooni tasemel, mis on viinud selleni, et inimene, kes ei oma muid sissetulekuid, on sunnitud pöörduma hoolekande poole abi saamiseks. Töötutoetuse tõstmisel kõrgemale kehtivast toimetulekupiirist – 1000 kroonini kuus, päevamääraga 32,90 krooni – saab kaetud toimetulekutoetuse seisukohast esmane siht, et kindlustussüsteemi poolt kaitstu ei peaks olema automaatselt ka sotsiaalabi saaja. Tõsi, koos kasvavate talviste eluasemekuludega on paljudel töötutel tõenäoliselt siiski jätkuv vajadus toimetulekutoetuse taotlemiseks.

Lastega perede puhul on samuti oodata peretoetustes mõningaid muudatusi, mis peaksid positiivselt mõjuma eelkõige leibkondadele, kelle aktiivsus ja elatusvahendite muretsemise võimalused on piiratud seoses täiendavate kulutustega lastele. Koos riigi kasvava panusega on peredel lihtsam igapäevaselt toime tulla. Mitmed toetused, nagu lapsetoetus ning 7- ja enamalapselise pere vanema toetus, annavad olulise panuse sellesse, et pere, kus on kasvamas palju lapsi, ei muutuks selle tõttu sotsiaalabi saajaks. Eesmärk on ikkagi toetada neid inimesi, kes ise on oma võimaluste piires aktiivsed. Kahtlemata on ja jäävad alles kindlad sotsiaalsed riskid, nagu vanadus, töövõimetus ja toitjakaotus, mille puhul riik peab oma kodanikke aitama. Seejuures on lasterikkad pered ja puuetega inimesed erilise hoole all.

Uus vorm juhtumi dokumenteerimiseks

Sotsiaalministeeriumi tellimusel koostati TÜ Pärnu Kolledzhi juhtumipõhise võrgustikutöö koolituse raames uus vorm juhtumi dokumenteerimiseks. Juhtumianalüüsi hindamisvorm on sotsiaaltöötajale/juhtumikorraldajale soovituslikuks abivahendiks info ülesmärkimisel, tegevuste planeerimisel ja otsuste dokumenteerimisel. Iga konkreetse juhtumi korral täidetakse just need osad ja sel määral, nagu vajalik. Juhtumi dokumenteerimise vorm ei ole põhjalik hindamisvahend, vaid ainult esmase hindamise vorm. Üksikasjalikuks hindamiseks tuleb kasutada vastavat hindamisvahendit (nt riski, hooldusvajaduse vms hindamisvahend) ja lisada see juhtumianalüüsi hindamisvormile.

Juhtumi dokumenteerimise vormi leiab sotsiaalministeeriumi kodulehelt:
www.sm.ee > Sotsiaalhoolekanne > Toimetulekutoetus.

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna vastused Valter Parve küsimustele

1) Kuidas motiveerida omavalitsusi koostööle, nt hooldekodu rajamisel?

Ministeeriumi suunaks on, et iga maakond koostab eakate hoolekande arengukava, milles nähakse ette eakatele pakutavad hoolekandeteenused. Arengukavas määratakse kindlaks pikaajalised prioriteedid ning pakutakse välja maakonnas rakendatavad meetmed. Arengukava on aluseks riigi võimalikule kaasfinantseeringule.

2) Kes ja millal kehtestab hoolekandeteenuste standardid?

Üheseltnõistetavad teenusestandardid on tõepoolest olulised ning nende väljatöötamisega on juba alustatud uue hoolekandeseaduse ettevalmistamise raames. Teenuste standardid plaanimegi kehtestada uue hoolekande seadusega, seaduse vastuvõtmine jääb aga juba uue riigikogu ülesandeks.

3) Kui mõne hooldekodu elanike päevad on täidetud põhiliselt järgmise söögikorra ootamisega, siis mis oleks alternatiiv ja kellel lasub vastutus sisukama eluõhtu pakumisel?

Riigi ülesanne on kehtestada üldised nõuded. Konkreetset tegevused hoolekandeseaduste elanikele peavad tagama teenusepakkuja ja -telliija. Vastavaid kokkuleppeid peaks sisaldama nende vahel sõlmitud leping.

4) Heitunute motivatsioon saada nappi töötasu on väga madal, sest sissetuleku tekkides väheneb samavõrra sotsiaaltoetus. Kus on väljapääs?

Vaesuse ja tõrjutuse vähendamise eelduseks on tööealise elanikkonna võimalikult kõrge tööga hõivatus. Töötamine peab kindlustama parema majandusliku toimetuleku ja elukvaliteedi kui sotsiaaltoetustest elamine. Maksusüsteem ning hüvitiste ja toetuste süsteem peavad samuti toetama töölesaamist ja töötamist. Mitteaktiivsuse ja tööturul tõrjutuse ennetamiseks rakendatakse tööturul osalemist toetavaid hoolekandeteenuseid ja muid avalikke teenuseid.

5) Millal ja mil viisil saavad pikaajalised töötud endile ravikindlustuse?

Tervishoiuteenuste kättesaadavuse parandamisel tuleb riigil lahendada ravikindlustusega katmata isikute probleem, kellele täna on tagatud vaid vältimatu arstiabi. Meetmed selleks on kavandatud ning esimene samm lahenduse suunas – aktiivsetes tööturumeetmetes kaasatud töötutele ravikindlustuse tagamine – ka rakendamisel.

6) Kes võiks olla riskipere juhtumipõhise võrgustikutöö korraldaja? Liigse killustamise vältimiseks võiks ehk professionaalne tugisik ollagi koostöö eestvedaja?

Juhtumipõhise võrgustikutöö korraldajana näeb sotsiaalministeerium kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajat, laste puhul lastekaitsetöötajat, kui omavalitsuses on selline ametikoht. Sotsiaalministeerium on 2004. aastast rahastanud koolitust, kus käsitletakse kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajat võrgustiku juhina. Tugisikut pakume välja ühe võimaliku teenusena, mida juhtumipõhise võrgustikutöö korraldaja saab kasutada. Tugisik on teatud mõttes võrgustiku vedaja, kuid mitte ametliku, sotsiaaltöötaja poolt juhitava, vaid igapäevaselt peret ümbritseva võrgustiku vedaja.

7) Kas toimetulekutoetuste ülejääki võib kasutada nimetatud teenuse käivitamiseks, sh koolituseks?

2006. aastaks eraldatud toimetulekutoetuse rahast on 7,5% arvestatud sotsiaalteenuste arendamise kuludeks ja 5% sotsiaaltoetuste maksmise või sotsiaalteenuste korraldamisega seotud kuludeks. See on ka vastus küsimusele, mil määral on võimalik toimetulekutoetuse nn ülejääki kasutada toetavate ja tugiteenuste osutamiseks ning teenuste arendamiseks kohalikus omavalitsuses.

Toimetulekust tõrjutuna ühiskonna äärealale

Sotsiaalpoliitiliste meetmete planeerimisel tuleb pöörata suuremat tähelepanu inimestevahelisele sotsiaalsele kapitalile.

Dagmar Kutsar, Tartu Ülikool

Sotsiaalne tõrjutus on laiem mõiste kui vaesus, ta hõlmab lisaks ebapiisavatele materiaalsetele vahenditele ka võimetuse osaleda ühiskonna majanduslikus, poliitilises ja kultuurielus ning ühiskonna ühiste ressursside jaotamises. Soome sotsiaalteadlane Antti Karisto esitas 1990. aastal neli tõrjutuse liiki: (1) tõrjutus tööelust ehk töötus; (2) tõrjutus tarbimisühiskonnast ehk vaesus; (3) tõrjutus nn normaalühiskonnast ehk üksildus ning (4) tõrjutus võimu ja mõju mehhanismidest ehk jäämine kultuurilises mõttes ühiskonna äärealadele.

Mis on ühiskonna ääreala?

Lea Shamgar-Handelman (1994), viidates Shils'ile (1961), käsitleb ühiskonna nn keskust ja perifeeriat kui erinevaid sotsiaal-normatiivseid positsioone, millel iniviidid ja perekonnad ühiskonnas asuvad. Kaugus ühiskonna keskuse ja tema perifeeria vahel määrab ära vastastikuse sõltuvuse, võistluse ja konflikti. Keskuse ja perifeeria distants on väike siis, kui ühiskonna kesksed väärtused saavad üldise sotsiaalse konsensuse osaliseks, sest siis on ühelt poolt indiviidide ja nende perekondade ning teiselt poolt ühiskonna üldised väärtused ühtselt väljendatud. Mida suurem on aga distants nende kahe poole vahel (tulenedes näiteks sotsiaalsest pluralismist või suurtest sotsiaalsetest muutustest, mis vähendavad avalikku toetust ühiskonna kesksetele väärtustele), seda enam on nende poolte vahel huvide konflikti ja võistlust.

Ühiskonna ääreala on seega väärtuseline mõiste, milles väljendub ühiskonna keskuse ja perifeeria vaheline sotsiaalnormatiivne kaugus. Ühiskonna keskusele lähedal asuv rahvastiku osa on selle ühiskonnaga tihedalt seotud, ta kannab üldjuhul selle ühiskonna põhiväärtusi ning on võimu ja kontrolli ning otsustuste juures aktiivne. Nii näiteks on nende perede lastel paremad väljavaated hea hariduse saamiseks, nad on kaasatud ühiskonna hüvede tootmisse ja jagamisse ning nende endi sotsiaalsed toetusvõrgustikud aitavad neid ettetulevaid probleeme lahendada.

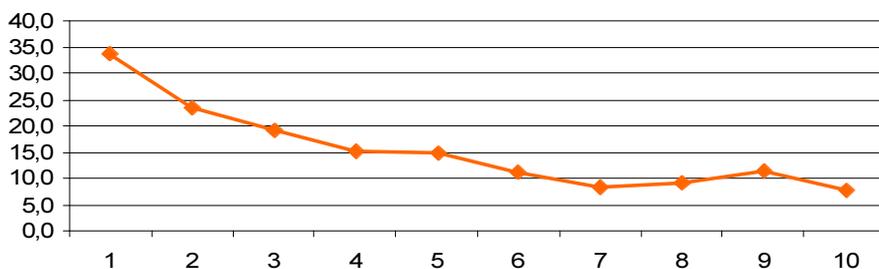
Ühiskonna äärealale koonduvad invidiide ja perekondade osa on ühiskonnaga vähe seotud, suure tõenäosusega puudub neil side tööturuga ning nende põhiline side ühiskonna keskusega toimib sotsiaalabisüsteemi vahendusel. Traditsioonilises mõttes käsitletakse neid kui sotsiaalselt tõrjutuid.

Töö kaotus ühiskonna äärealale tõrjumise vallandajana

Juba möödunud sajandi alguses rõhutas Sigmund Freud töötamise erilist tähendust inimese elus. Töötamine seob inimese kõige kindlamalt sotsiaalse keskkonnaga, töö omamine loob kindlustunnet ning määrab üksikindiviidi koha ühiskonnas. Teekond ühiskonna äärealadele algab kõige sagedamini töö kaotusega. Töö kaotusega käib kaasas sissetulekute, staatuse, võimu, sotsiaalsete kontaktide ja kuulumistunde kaotus. Töö kaotus on ka põhiline elusündmus, mis tõukab indiviidi ilmajäetusse ja kasvatab riski sattuda vaesusse. Uurimused on näidanud, et töö kaotamise mõjul halveneb inimese nii füüsiline kui ka psüühiline tervis. Suureneb sõltuvus sotsiaalkaitse süsteemist ning toimub kaugenemine tarbimiskesksest ühiskonnakorraldusest, suureneb sotsiaalsesse isolatsiooni sattumise oht, kahaneb eneseaustus ning invidiid liigub oma elukorralduses ühiskonna nn äärealale.

Seoses töö kaotusega muutuvad toetusvõrgustikud

Uurimused on näidanud, et seoses pikaajalise töötusega toimuvad suured muutused indiviidi sotsiaalsetes võrgustikes. Esimesena muutuvad formaalsed võrgustikud. Suhtlemine kolleegidega kahaneb või lõpeb, üldine osalemise aktiivsus kogukonna tegevustes kahaneb, samas kui sõltuvus sotsiaalabist kasvab. Edasises toimetulekus saab oluliseks see, kuivõrd muutunud toetusvõrgustik inimest tegelikult aitab.

Joonis 1. Vastanud, kes leidsid, et neil ei ole lähedast inimest, kellega arutada isiklikke ja intiimseid asju, tuludetsilli järgi, %.

Allikas: Euroopa sotsiaaluuring 2004 (Eesti andmed, autori arvutused)

Euroopa sotsiaaluuringu (2004) Eesti andmetest (vt ka Ainsaar jt 2005) on selgesti näha, et madalama sissetulekuga ja vaesuses elavatel inimestel on suurema tõenäosusega vähem lähedasi inimesi, kellega oma isiklikke asju arutada ning kellelt toetust saada (vt joonis 1). Kõige madalamas sissetulekute rühmas on usaldusisikuta üle kolmandiku, samas kui kõige kõrgemas sissetulekute rühmas alla kümnendiku vastanutest. Uurimusest selgus ka, et toetusvõrgustike hoidmisel on efektiivsemad naised meestest ja noored vanadest, kõrgema haridusega inimesed madalama haridusega inimestest ning perekonnainimesed leskedest, lahutatutest ja partnerist lahus elavatest.

Isiklik „panus” teel ühiskonna äärealale

Norra vaesuseurija Else Øyen on öelnud: „Inimesed, kes elavad vaesuses, ei pruugi olla passiivsed, kuid nad võtavad ette asju, mis teevad neist vaesed või hoiavad neid vaesuses”. Parafraaseerides Øyeni, võiks öelda, et inimeste endi mitmesugused teod juhivad neid ühiskonna äärealale ja jätavad neid nende positsioonile seal.

Aastal 2003 intervjueris Uku Torjus pikaajalisi töötuid maamehi, 2005. a aga Helena Roop ja Kristi Kallas pikaajalisi töötuid mehi ja naisi sotsiaalselt probleemsetes piirkondades. Tavaliselt olid uuritavad juba pikemat aega olnud sotsiaalabi kliendid. Nende sissetulekud olid äärmiselt madalad ning neid määratleti kui sotsiaalselt tõrjutuid, st väärtuselises mõttes ühiskonna äärealal elavaid inimesi. Enamasti olid nad üle 45 aasta vanad, madala haridustasemega (põhiharidus või madalam), elasid perest lahus või olid lahutatud ning süvenevate terviseprobleemidega. Mitmed, sagedamini naised kui mehed, olid elukohast sõltuvad, seda nii hoolduskohustuste kui ka eramu omamise tõttu. Meeste puhul oli enamasti lisaprobleemiks alkoholi kuritarvitamine.

Norra vaesuseurija Else Øyen on öelnud: „Inimesed, kes elavad vaesuses, ei pruugi olla passiivsed, kuid nad võtavad ette asju, mis teevad neist vaesed või hoiavad neid vaesuses”.

Haridus. Intervjuudest pikaajaliste töötutega selgus, et nende praeguse ühiskondliku positsiooni juured peituvad nende haridustees. Nad nimetasid oma vähest õpimotivatsiooni ning keha kooliedu. Seoses töö kaotusega tekkinud vajadus ümberõppe järele ning tegelikud võimalused seda realiseerida on neid pigem heidutanud kui aidanud. Madalale õpimotivatsioonile lisandub kriitiline hoiak oma õpivõime suhtes, nüüdseks seostatakse seda üha sagedamini oma suureneva vanusega.

Madal haridustase koos madala õpivõime või motivatsiooniga ei ole tegelikult määrav uue töökoha saamisel. Tööjõu-uuringutest on selgunud, et kõige sagedamini leitakse uut tööd sugulaste, sõprade, tuttavate kaudu, st mitteformaalse võrgustiku abil. On selge, et kõrgema haridustasemega kaasneb kvalitatiivselt erinev tuttavate ja sõprade võrgustik, mille toel on enam šansse tasuvat ja rahuldustpakkuvat tööd leida, kui madala hariduse baasil kujunenud mitteformaalse võrgustiku omanikel. Sel juhul sõprade-tuttavate kaudu töösaamise võimalus ehk horisontaalne side ühiskonna eri osadega ei pruugi ühiskonna äärealalt pääsemiseks toimida.

Noored täiskasvanud, kellel tööturule sisenemine ebaõnnestus ning kes olid intervjuerimise ajaks olnud pikka aega tööta, olid eelnevalt enamasti koolist välja langenud. Ka nemad elavad ühiskonna äärealal, kus olemasolevad sotsiaalsed sidemed töö leidmist ei hõlbusta. Vanemaalised pikaajalised töötud aga kurtsid vanuselist diskrimineerimist tööandja poolt – tööandjad kipuvad muude tingimuste kokkulangemise korral eelistama noori vanemaaliste.

Tööhõive. Intervjuudest selgus, et mitmed kaotasid töö seoses Eesti ühiskonna täieliku ümberkorraldamisega 1990ndate alguses. Just ühiskonna täielik ümberkorraldamine lükkas need inimesed ühiskonna äärealale, kuna nad ei olnud võimelised vastama ühiskonna kiiresti kasvavale nõudmistele. Töö kaotus võiski tuleneda mittevastavusest tööandja nõudmistele, mida võimendasid eneseusu puudumine oma võimetusse ning sellest tulenev madal motiveeritus täiend- või ümberõppeks. Seega siis pikaajaliste töötute puhul on senised tööturupoliitika meetmed jäänud soovitud tulemuseta, mis tähendab seda, et inimese vertikaalsed sidemed, st sidemed ühiskonna keskusega on ebapiisavad.

Pikaajaliselt töötute meeste intervjuudest selgus, et üheks töö kaotuse ja uue töö mitteleid-

mise põhjuseks oli alkoholi tarvitamine. Nende puhul saab rääkida muutunud toetusvõrgustikust, mis pigem takistab tööle saamist, kui seda soodustab.

Perekond. Perekond on sotsiaalne institutsioon, mis seob indiviidi ühiskonnaga, vahendades ühiskonna mõjutusi indiviidile ja indiviidi mõjutusi ühiskonnale. Üle pooltele intervjueritud pikaajalistest töötutest oli iseloomulik elamine perest eemal või üksikvanemana laste kasvatamine. Perekonna purunemise tõttu oli iseäranis meeste puhul probleemiks elu-ase me leidmine, sest valdavalt jäetakse senine eluase naisele ja lastele. Koos perest eemaldumisega kahanesis või katkesid ka indiviidi perekondlikud, teda ühiskonnaga siduvad niidid, vähenes või kadus perekonna toetus, mis omakorda lükkas meest ühiskonna ääreala poole, edaspidi teda seal kinni hoides. Naiste puhul pärast abikaasa või partneri lahkumist kahanenud heaoluressursid jäid ebapiisavaks, seda isegi allesjäänud toetusvõrgustiku korral, ning tõenäoliseks muutus oht osutada tõrjutuks ühiskonna äärealale. Kokkuvõttes tähendab liikumine ühiskonna äärealale sidemete kaotust ühiskonna keskusega ning ligipääsu kahane- mist vajalikule informatsioonile ja ühiskonna ressursidele.

Isiklikud toimetulekustrateegiad ühiskonna äärealalt pääsemiseks

Kristi Kallas (2005) ja Helena Roop (2005) oma uurimuses püüdsid selgust tuua toime- tulekustrateegiates, mida ühiskonna äärealale tõrjutud inimesed rakendavad soovimatust olukorrast pääsemiseks. Intervjuerides pikka aega töötä olnud mehi ja naisi, selgus, et põhiliselt koondusid ettevõtmised nn sümptomikeskseteks strateegiateks. Sümptomikeskne toimetulekustrateegia tähendab otsest reageerimist igapäevaelu negatiivsetele külgedele ja sellele on iseloomulik ajutine olukorda leevendav toime.

Selgus, et püsiva töö otsimise asemel võeti teha juhuslikke tööotsi, mis vaid momendiks lisasid ressursi leibkonna eelarvesse; majandusliku kitsikusega toimetulekuks püüti piirata niigi nappi tarbimist, st üha enam püüti loobuda seni vajalikuks peetust. Lisaks pöörati suuremat tähelepanu sotsiaaltoetuste ja -teenuste saamisele ning arendati nn barter- ehk naturaalmajandust. Bartermajandus on mõiste, mis tähistab mitteformaalsetes võrkudes toimuvat kaupade ja teenuste mitterahalist vahetamist. Paradoksaalsel moel sellised toime- tulekustrateegiad on efektiivsed eeskätt väljakujunenud positsiooni säilitamisel ühiskonnas, kuid üldjuhul need ei aita parandada indiviidi ja leibkonna positsiooni ühiskonna keskuse suhtes. Need on strateegiad, mis toimivad ühiskonna äärealal asuvate inimeste puhul omavahelisel suhtlemisel, säilitades nende soovimatut positsiooni.

Nn sümptomikesksetele strateegiate kõrval kasutati ka probleemikeskseid strateegiaid. Probleemikesksed strateegiad on toimetulekuviisid, mille eesmärk on pääseda olemasole- valt positsioonilt, n-õ surnud ringist välja murda ning liikuda ühiskonna keskuse poole. Selliste toimetulekuviisidena nimetasid pikaajalised töötud ettevõtmisi seoses haridus- taseme olulise parandamisega (õppima asumine), elukohavahetusega majanduslikult sood- samasse piirkonda ning mõne pereliikme püsitööle pääsemist.

Kokkuvõttes võib öelda, et nii sotsiaalsed toetusvõrgustikud kui ka personaalsed toime- tulekustrateegiad ühiskonna äärealadel asuvate indiviidide ja nende perede puhul on pigem sümptomi- kui probleemikesksed ning olukorda vaid ajutiselt leevendava toimega.

Kellele on sattumine ühiskonna äärealale ohtlik?

Siinkohal võtame abiks Euroopa sotsiaaluuringu (2004) Eesti andmed, mille kohaselt kesktlābi 15% küsitletutest väitis, et neil pole ühtegi usaldust ja toetust pakkuvat inimest. Ei oska siinkohal öelda, palju nendest asus ühiskonna äärealal (madala haridusega, töötud, majanduslikes raskustes, nõrga või puuduva sidemega ühiskonna keskusega). Lähtudes aga

toetusvõrgustike tihedusest, võib väita, et **meeste jaoks on sotsiaalne tõrjutus naistega võrreldes ohtlikum**. Nende abistav võrgustik kipub olema hõredam ning sageli negatiivse mõjuga sidususe taastamise suhtes. Üldiselt nad pöörduvad naistest harvemini abi järele, sest nooremad mehed ei julge oma toimetulematust tunnistada, vanemaelised on aga sageli kaotanud need, kellele toetuda. Selgus, et viiendik meestest ja 16% naistest ei pöörduks masenduse ja kurvameelsuse korral abi saamiseks spetsialisti poole. Sama palju oli neid, kes loobuksid abist ka siis, kui hakkaks tunduma, et elu pole elamist väärt.

Teise sotsiaalse rühmana, kellele ühiskonna äärealale sattumine on ohtlik, tooksin välja **vanemaelised inimesed**. Mitmed sotsiaaluuringud (nt Euroopa sotsiaaluuring, vt Ainsaar jt 2005; elutingimuste uurimus, vt Kutsar 1996; eakateuuring, vt Saks jt 2004) kinnitavad seaduspärasust, et vanuse kasvades pere ja tugivõrgustiku osa inimese igapäevaelus kahaneb: lapsed kasvavad suureks ning hakkavad omaette elama, mõju avaldavad isikliku elu negatiivsed sündmused (nt perekonna purunemine), kuid sotsiaalse isolatsiooni ja tõrjutuse oht kasvab ka tervislikel põhjustel – tervises seisundi tõttu loobutakse üha enam aktiivsest osalusest kogukonna tegevustes.

Selgus, et toimetulekustrateegiad on pigem sümptomi- kui probleemikesksed: püsiva töö otsimise asemel võeti teha juhuslikke tööotsi, mis vaid momendiks lisasid ressursi leibkonna eelarvesse; majandusliku kitsikusega toimetulekuks püüti piirata niigi nappi tarbimist. Lisaks pöörati suuremat tähelepanu sotsiaaltoetuste ja -teenuste saamisele ning arendati nn barter- ehk naturaalmajandust.

Kolmas sotsiaalne rühm on **lapsed**, kelle igapäevaelu ühiskonna äärealal on ehk kõige suurema riskiteguriga nende edasisele elukäigule. Viimasel ajal on ilmunud mitmeid nn biosotsiaalseid teooriaid elukeskkonna ja indiviidi arengupotentsiaali seostest. Mõned uurijad on läinud sügavale mikrotasandile ja räägivad vaesuse ja tõrjutuse geneetilisest alusest (näiteks professor Linda Walters'i loeng EL 6RP projekti PROFIT töökoosolekul 8. septembril 2006 Sofias). Selle vaatenurga kohaselt keskkonnamõjud aktiveerivad ühtede või teiste geenide toimet, millega seletatakse ka ühiskonnas ebavõrdsuse edasikandumist põlvkonnalt põlvkonnale. Teised uurijad (vt nt Hertzman 2002) on toonud välja erinevusi aju ehituses neil, kes kehvas oludes kasvanud, võrrelduna nendega, kelle esmavajadused on olnud rahuldatud.

Elamine ühiskonna äärealal ei tähenda lapse puhul ainuüksi tarbimispiiranguid või vaesuskultuuri (spetsiifilisi hoiakuid näiteks sotsiaaltoetuste või püsitöö omamise suhtes), vaid ka näiteks bioloogilisel alusel ilmnenuid närvilisust või võimetust koondada tähelepanu kooliklassis, mis tipneb madala õppe edukuse ning koolist väljalangemisega. Esmapilgul liiga originaalne seisukoht, kuid teema on niivõrd aktuaalne, et selle üle tasub mõelda.

Kokkuvõttes tuleb märkida, et individid ja pered ühiskonna äärealal avaldavad oma olemasoluga survet ühiskonnale ning kutsuvad esile vajaduse sotsiaalpoliitiliseks reageerimiseks perifeeria ja keskuse lähendamiseks, st ühiskonna äärealale mis tahes põhjusel püsima jäänud inimeste tagasitoomiseks keskusele lähemale.

Mida teha?

Sotsiaalse tõrjutuse teema pole kaugeltki uus. See on olnud uurijate teema ning aktuaalne probleem poliitikakujundajate töölaual. On katsetatud ning rakendatud mitmeid meetmeid,

seni küll erineva eduga. Järgnevalt mõned mõtted, mis tekkisid seda artiklit kirjutades, mõned neist välja öeldud ka intervjuueeritud tõrjutute endi poolt (Kallas 2005, Roop 2005, Torjus 2003). Esiteks, pikaajaliste töötute ja nende leibkondade/perede puhul, kes püsivad selgelt ühiskonna äärealal, peaks rakendama enam juhtumipõhist sotsiaaltööd. Suuremat tähelepanu tuleks pöörata ka meditsiiniliste, sotsiaalsete ja kutsealaste rehabilitatsiooniteenuste väljaarendamisele. Ilmselt tasuks kriitilise pilguga üle vaadata kõik sotsiaalselt tõrjututele suunatud sotsiaalpoliitilised meetmed.

Teiseks pean oluliseks suurema tähelepanu pööramist inimestevahelisele sotsiaalsele kapitalile. Sotsiaalset kapitali – toetusvõrgustikke, usaldust ja ühiseid väärtusi luuakse nii igas kodus eraldi kui ka eakaaslaste rühmades. Sellest lähtudes on oluline, et haridus oleks kättesaadav igale lapsele juba eelkoolieas. Koolist väljalangevus, eriti poiste hulgas, viitab sellele, et koolisüsteemis on asju, mis vajavad kiiret parandamist. Kogukonnatöös tuleks leida võimalused jõuda ühiskonna äärealadeni. Ühiskonnale negatiivsete mõjudega mitteametliku kaasatuse asemel võiks olla enam ametlike meetmete abil ühiskonnaellu kaasamist. Ilmselt vajaks läbimõttlemist ka see, kuidas oleks võimalik mõjutada sotsiaalpoliitiliste vahenditega positiivse sotsiaalse kapitali teket ja taastootmist senisest efektiivsemal moel.

Viidatud allikad

Ainsaar M., Kutsar, D., Harro M. (toim) (2005). Euroopa Sotsiaaluuringu 2004 Eesti raport. www.tai.ee (14.10.2006).

Hertzman, C. (2002). Leave No Child Behind! Social Exclusion and Child Development. *Working Papers Series on Social Inclusion*. Laidlaw Foundation www.laidlawfdn.org, under Children's Agenda programme (12.10.2006).

Kallas, K. (2005). Pikaajalise vaesuse individuaalsed ja struktuuralsed põhjused ning kujunemine siirdeühiskonnas Jõgevamaa näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond.

Karisto, A. (1990). Some marginalization process. In: Gordon, D., Riihinen, O. (ed). *Exclusion in Cities in Britain and in Finland*. Proceedings of the Seminar held at the Centre for Urban and Regional Studies, Helsinki University of Technology, *Research Reports No. 3*. Helsinki: University of Helsinki, 25–37.

Kutsar, D. (1996). Feeling of Security and Social Networks. In: Grøgaard, J. (ed) *Estonia in the Grip of Change*. The NORBALT Living Conditions Project. FAFO Report 190: 173–186.

Roop, H. (2005). Leibkondade toimetulekustrateegiad püsiva vaesuse tingimustes Jõgevamaa näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond.

Saks, K., Tiit E.-M., Käärrik E. (2000). Eesti eakate elanike toimetuleku- ja terviseuuring 2000. *Estonian Senior Survey 2000*. (12.10.2006)

Shamgar-Handelman, L. (1994). To Whom Does Childhood Belong? In: Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H. (eds) *Childhood Matters*. Social Theory, Practice and Politics. Avebury: European Centre Vienna, 249–265.

Torjus, U. (2003). Pikaäegsete töötute meeste sotsiaalne heitumus Raplamaal. Magistritöö. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond.

Sotsiaaleluase – kellele ja kuidas

Sotsiaaleluaseme kasutamise seotud probleemide analüüs

Tartu linna näitel

Jüri Kõre, Tartu Ülikooli dotsent, PhD

Artikkel on kirjutatud Tartu linnavalitsuse sotsiaalami osakonna tellimusel valminud uuringu “Sotsiaaleluaseme vajadust põhjustavad sotsiaalsed ja majanduslikud tegurid. Eluasemeteenuste pakkumise tulemuslikkus ja seda kindlustavad abinõud” põhjal. Töö autorid J. Kõre, K. Saveljev, M. Koppel. Tartu, juuni 2006.

Sotsiaaleluaseme (*social housing*) mõiste on riigiti erinev, mistõttu n-ö õige definitsiooni andmine on keeruline. Üldjuhul on sotsiaaleluasemel kaks tunnusojoont:

1. üürile andmine kasumivabal, mõningatel juhtudel ka subsideerimise põhimõttel
2. üürile andmine isikule, kellel on toimetulekuprobleemid, st ta ei ole võimeline ennast eluasemeturul kehtestama või üldistel alustel hallatavas eluruumis elama.

Mõningates käsitlustes loetakse kogu kunagine sotsialistlik üürielaumafond sotsiaaleluasemeteks, pidades silmas korterite madalat standardit, üüri subsideerimist (3/4 halduskuludest kaeti subsidiidumi ja 1/4 üüriga) ning rangeid korterite jaotamise reegleid. Riiklik elamufond moodustas 1970-ndate lõpul Eestis 64%, rohkem kui NL-s keskmiselt.

Tänane situatsioon, kus 96% eluruumidest on eraomandis, erineb 180 kraadi veerandsajandi tagusest ajast. Kuid mitmete meiega sarnase elamuomandi struktuuriga riikide (Lõuna-Euroopa riigid, Belgia, Norra) kogemus tõendab, et eluasemeprobleemide lahendamine ning eluaseme- ja hoolekandeteenuste kombineerimine on eraomandi domineerimise olukorras võimalik.

Sotsiaaleluruumid Eestis

Eesti sotsiaalhoolekande seadus defineerib, tõsi küll, mitte väga õnnestunud sõnastuses, eluasemeteenuse ning nimetab ka mõningad konkreetsete teenuste pakkumise vormid: sotsiaalkorter; ööpäevased hoolekandeaasutused, kus kõrvuti muude teenustega osutatakse ka eluasemeteenust; varjupaik kinnipidamiskohast vabanenutele; ajutine peavari erakorralise sotsiaalmabi vajajatele.

2005. a kasutas sotsiaalministeeriumi andmetel 4479 täiskasvanut ning 1683 last hoolekandeaasutuste abi, 2197 viibis varjupaigas ja 1880 kasutas kodutute öömaja, 3584 inimest elas sotsiaalkorteris. Nagu neist numbritest näeme, osutatakse suurem osa eluasemeteenustest institutsioonide poolt, väiksem osa inimestest saab abi sotsiaalkorterit näol.

Sotsiaaleluruumide arv on 2000-ndatel kasvanud tempokalt (vt tabel 1, lk 18). Kuna sotsiaalkorterite täiendav vajadus (omavalitsuste hinnangul 522 kohta) pole olemasoleva arvuga võrreldes eriti suur, siis võib arvata, et selline ongi institutsionaalses ja mitteinstitutsionaalses

ses vormis osutatava eluasemeteenuse otstarbekas proportsioon.

Sotsiaaleluruumide eraldamisel on Eesti omavalitsustes käibel sisuliselt kaks käsitlust – staatusest lähtuv käsitlus (enamlevinud käsitlusviis) ja situatsioonist lähtuv käsitlus (kasutusel Tartu linnas). Sotsiaaleluruumi taotlejate enamus on linnades kas otseselt või varjatult kodutud või ebasobivates elutingimustes elavad isikud. Nende eluasemeprobleemi põhjustab sotsiaalsete ja majanduslike probleemide kuhjumine, puudulik sotsiaalne võrgustik ei toeta iseseisvate probleemilahenduste leidmist. Silma hakkab, et sotsiaaleluruumi

Tabel 1. Sotsiaalkorterite või pindade arv maakonniti, 1999–2005 (aasta lõpu seisuga)

Maakond	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Kokku</i>	1 448	1 682	2 233	2 653	3 224	3 439	3584
Tallinn	837	880	895	945	983	978	1022
Harjumaa	11	16	15	10	10	43	109
Hiiumaa	-	-	10	9	10	10	10
Ida-Virumaa	-	-	-	-	301	332	377
Jõgevamaa	10	13	11	14	23	33	27
Järvamaa	99	101	100	158	204	222	226
Läänemaa	53	26	45	40	70	76	76
Lääne-Virumaa	98	145	168	184	139	168	185
Põlvamaa	11	13	13	12	16	28	27
Pärnumaa	64	101	114	164	108	105	108
Raplamaa	-	40	48	47	84	123	145
Saaremaa	5	4	9	30	60	60	64
Tartumaa	258	316	765	899	1 015	1 046	992
Valgamaa	-	2	2	42	88	95	103
Viljandimaa	2	25	37	49	54	49	55
Võrumaa	-	-	-	50	59	71	58

taotlejate järjekord (autor analüüsis 2002. a järjekordi Tartus ja Pärnus) ja andmed faktiliste üürnike kohta on omavahel nihkes. Ainult üks näide: eluruumi taotlejate hulgas on mehed ja naised võrdselt esindatud (50:50). Eluruumi kasutajate seas on aga mehi järjekorraga võrreldes tunduvalt vähem (ca 30%). Seda põhjustab mitte ainult meeste lühem eluiga (enamik sotsiaaleluruumi kasutajaid on eakad), vaid ka tõsiasi, et erinevatel põhjustel ei jõua mehed eluruumi eraldamist ära oodata.

Tartu linnavalitsuse sotsiaalabi osakonna tellimisel analüüsis artikli autor koos kolleegide K. Saveljevi ja M. Koppeliga 2006. a kevadel sotsiaaleluruumide kasutamisega seotud probleeme Tartu linnas. 2005. a lõpus oli Tartu linnas 519 sotsiaaleluruumi kasutajat, neist 79 eluruumi kasutajat ehk 15% olid detsembrikuu andmetel kas pikemat aega (üle 3 kuu) või suhteliselt suures mahus (üle 1000 krooni) üüri võlgu. Sotsiaaleluruumi kasutajatest koostati intervjuerimise tarvis kaks valimit. Nn üüri-võlglaste valim oli kõikne valim, eesmärgiks püstitati küsitleda kõiki nimekirjas olevaid isikuid. Faktiliselt viidi läbi 2006. a märtsis 44 intervjuud. Võlgnike küsitlemise järel intervjueriti kuu teisel poolel üürimaksjaid.

Nende intervjueerimiseks koostati ülejäänud 400 aadressi andmetel juhuvalim, millesse võeti 100 aadressi. Moodustati ka 20 aadressiga reservvalim juhuks, kui ei õnnestu soovitud arvu (ca 40–45 isikut) intervjueerida. Lõpptulemusena intervjueeriti 46 võrdlusgrupi leibkonda.

Toetus ja eluase – erinevad kombineerimise võimalused

Sotsiaaleluruumi taotlejate sissetulekuallikas on valdavalt sotsiaalkindlustus või sotsiaalabi. Kuna sissetulekute tase on neil madal, siis ei taga sotsiaaleluase automaatselt nende toimetulekut, sh ka püsivat eluaset. Olemuslikult on Eesti toimetulekutoetuste süsteem suunatud eluruumi omanikele (viimased saavad oma eluasemekulusid mõningal määral mõjutada), ning pole veatu üürnike jaoks. Viimaste (üürnike) hulka kuuluvad ka sotsiaaleluruumide elanikud.

15–20-aastane kogemus eluaseme ja teenuste kombineerimisest Euroopa riikides näitab ära rohkem või vähem tulemuslikud väikeste (vähenenud) võimetega või probleemse elustiiliga isikute toimetuleku toetamise teed. Väimse puudega isikute toimetuleku toetamiseks kasutusele võetud toetatud elamise teenust rakendatakse tänapäeval praktiliselt iga abivajajate rühma puhul. Sealjuures kombineeritakse eri rühmade jaoks erineval määral eluasemetingimuste normaliseerimist (parandamist) ja elustiili normaliseerimist (kontrolli).

Ühised momendid eri riikide käsitlustes on järgmised:

- Toimetulekuabi jaguneb kolme tegevusliigi vahel – kontroll, toetus, hooldus. Kuna Eesti hoolekanne oli ja on teenustepõhine, siis on see tegevusliik meil selgepiirilisel eristatav. Varasemad inimeste riikliku kontrollimise mehhanismid on valdavalt lagunened või lammutatud, uued kogukonnaliikmete ja kogukonna institutsioonide baasil toimivad kontrollisüsteemid on oma lõplikul kujul veel loomata. Tendents on kontrollida indiviide nende sõltuvusse seadmisega teenustest või abist, mitte rakendada otsust (nähtavat) kontrolli. Toetuse vajalikkust mõistetakse meil eelkõige kui võrgustike taastamist, aktiveerimist ja arendamist, kuid nende laiem roll on tähtsustamata.

- Toetus jaotub kolmeks: eluruumi kasutamisega seotud toetus, sotsiaalne toetus ja isiklik hooldus. Viimane tegevus loetakse meil üldjuhul teenuseks, mitte toetuse osaks.

- Toimetulekuabi korraldus sõltub abistatavast sihtrühmast. On võetud selge suund isikute toetamiseks nende normaalses keskkonnas (kodus) spetsiifiliste, kindlale sihtrühmale mõeldud eluruumide ehitamise asemel. Kuid erinevate isikute õigused (täielikud või mitetäielikud üürniku õigused) sõltuvad inimese elustiilist. Faktiliselt võib toetust osutada siiski kolmes ammutuntud vormis: kogukonna toetuse, poolinstitutsionaalse toetuse ja institutsionaalse toetusena.

- Toetatud elamise loomulik osa on reintegratsioon (jõustamine). Toetatud elamise teenuse saaja reintegratsiooniks on vaja, et isikul oleks valikuvõimalus, kontroll oma elu üle ja personaalne mõjus. St hädavajalik on tasakaal sotsiaaleluruumi üürniku puhul rakendatava välise kontrolli ja tema kui sõltumatu isiku kontrolliõiguse vahel oma isikliku elu üle.

- Eluaset ja toetust (abi) kombineeritakse sõltuvalt vajadusest (siirdeeluase-ajutine abi, alaline eluase-ajutine abi, alaline eluase-alaline abi). Seega pole õigustatud Tartus võetud suund käsitleda enamikku formaalse sotsiaaleluruumi staatusega kortereid sisulises mõttes siirdeeluasemetena (tendents on sõlmida eelkõige üheaastaseid, mitte pikemaajalisi üürilepinguid). Sisulises mõttes on siirdeeluaseme staatus põhjendatud ajutist abi vajavate isikute

majutamiseks (toimetulekukoolitust, sotsiaalset või meditsiinilist rehabilitatsiooni saavad üürnikud, k.a alkoholi- ja narkosõltlased. Isikud, kes ei vaja abi (tagastatud majade üürnikud) või kes vajavad püsivat abi (näiteks koduhooldusel eakad või puudega isikud) ei ole siirdeeluaseme (üheaastase üürilepingu) vajajad.

Tabel 2. Toetus sotsiaalsetele sihtrühmadele Suurbritannias.

(DSS 1998, Edgar jt 2000 vahendusel)

Kategooria A Eluruumi kasutusega seotud toetus	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Elaniku abistamine eelarvekohase torulukksepa, elektrikuga, remondimehe leidmisel ▪ Elaniku abistamine eluruumi turvalisuse tagamisel (lukustamine, tuleohutus, hädaabisignalisatsioon kukkumise jms korral) ▪ Eluruumi kohandamine vastavalt puudele ▪ Eluruumile juurdepääsu kindlustamine (lift, tõstak, kaldtee vm) ▪ Pisiparandustööd (pirni vahetus jm)
Kategooria B Sotsiaalne toetus	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Abi eelarve koostamisel ja sellest kinnipidamisel, võlanõustamine ▪ Abi üürnikele suhtlemisel majaomanikega ▪ Abi toetuste taotlemisel ▪ Abi suhete hoidmisel ja konfliktide maandamisel naabritega ▪ Abi eluruumi vahetamisel ▪ Toimetulekuõpetus ▪ Nõustamine dieedi ja toiduvalmistamise alal ▪ Nõustamine hooldusjärgsete teenuste saamiseks (institutsioonis) ▪ Sidepidamine sugulastega ▪ Eluruumis liikumise korraldamine ▪ Kontroll ravimite võtmise üle ▪ Ostlemine ▪ Toiduvalmistamise, toiduainete hoidmise, triikimise jms nõustamine ▪ Kokkulepete sõlmimine heade naabritega järelevalve teostamiseks sotsiaaltöötaja visiitide vahelisel ajal ▪ Avalikest üritustest osavõtu korraldamine ▪ Kodumasinatate paranduse jms korraldamine
Kategooria C Isiklik hooldus	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Abi toitlustamisel ▪ Abistamine isikliku hügieeni, riietumise, puhkuse (voodisse heitmine ja tõusmine) jms osas ▪ Nõustamine alkoholi/narkomaania probleemide, mõõduvate vaimse tervise probleemide jms korral (k.a grupiteraapia sessioonide korraldamine) ▪ Ravimite võtmise juhendamine (kontroll)

Sotsiaaleluruumi üürnikud – selgelt eristuvad allrühmad

Tartu sotsiaaleluruumi üürnikud sarnanevad oma sotsiaaldemograafilise kirjelduse poolest (haridustase, kvalifikatsioon, perekonnaseis, sotsiaalse võrgustiku suurus jms) teiste toimetulekuraskustes rühmadega (näiteks pikaajaliste töötutega, vt *Pikaajalised töötud ja kodutud Tartu linnas* 2005). Kaks võrreldud allrühma – üürivõlglaste ja üürimaksjate rühm eristuvad aga omavahel selgelt nii sotsiaaldemograafiliste näitajate, sissetulekute, vajaduste, elu- ja elamistingimustega rahulolu ja ka käitumise (sh üürimaksmise distsipliini) poolest. Kuigi esimene rühm on suhteliselt väiksemate sissetulekutega, mõjutab nende toimetulekut ka nende elustiil: soovimatus või suutmatuse oma eelarvet kontrollida.

Universaalse lahendusena toimetulekuraskustes isikute abistamisel nähakse nende personaalse võrgustiku (sugulased, sõbrad, tuttavad, naabrid jt) võimaluste aktiivset ärakasutamist. Esimese rühma lähem võrgustik on suurem (keskmiselt 1,68 lähemat sugulast leibkonna peale), teisel väiksem (1,33). Abi võrgustiku liikmetelt küsib (ja saab) rohkem teine rühm. Mõlema rühma puhul on kõige olulisem materiaalse abi andjana mitte personaalne võrgustik, vaid avalik sektor. Kuigi üürivõlglaste rühma näol on tegemist valdavalt nooremapoolsete tööealiste isikutega (üürivõlglaste keskmine vanus 43,4, üürimaksjatel 58,6 aastat), on nende tööga hõivatus madal. Intervjueeritute hinnangul oli 62% leibkonnades töövõimetu või puudega isik. See seletab osaliselt, miks ainult 16% üürivõlglaste leibkonna liikmetest töötab. Küsitletute töötamise perspektiiv on töövõimetuse või puude tõttu ka tulevikus nigel. Tuleb silmas pidada seda, et paljudel noorematel sotsiaaleluruumi üürnikel on piisava tööstaazhi puudumise tõttu oht saada tulevikus ainult rahvapensioni, mis ei kindlusta ka eakana nende iseseisvat majanduslikku toimetulekut.

Üürivõlglaste rühmale on iseloomulik madal sissetulek, väike eluruum, kuid suhteliselt kõrged eluasemekulud. Üürimaksjate sissetulekud on esimese rühma omadest suuremad. Kuna neil on aga suurem ja heakorrastatum eluruum, siis on ka nende summaarsed eluasemekulud kõrgemad. Võrreldes intervjueeritute eluasemekulusid Tartumaa ja Eesti 2005. a keskmisega, tuleb tunnistada, et need on väga suured (Eestis 2005. a keskmine eluasemekulu ühe leibkonnaliikme kohta kuus 480 kr, Tartumaal 534 kr, üürivõlglastel veebruaris 2006. a 420 kr, üürimaksjatel 610 kr). Kõrgete eluasemekulude põhjused on eri juhtudel erinevad – suhteliselt kõrge üür (kuni 18 kr ruutmeetri kohta, kõrgem kui enamiku korteri- ja elamuühistute hoolduskulu); kallid teenused (kõrged küttekulud), suured kulud seoses teenuste ühistarbimisega ühiselamu tüüpi majades. Kõrged eluasemekulud suhtena sissetulekusse (üürivõlglastel 2006. a veebruaris 35%, üürimaksjatel 33%, Tartumaa keskmine 2005. a 15%) tähendavad faktiliselt seda, et sotsiaaleluruumi üürile andmine ei täida kuigi hästi Eesti hoolekande eesmärki, milleks on isiku ja perekonna toimetuleku soodustamine.

Lisaks võlgadele eluaseme kasutamise eest (keskmine võlasumma oli linnavalitsuse andmetel 31 44 krooni) on üürivõlglaste rühmal umbes samas suurusjärgus kohustusi (võlad, järeilmaks vms) eraisikute ees (28 isikut 44-st deklareeris võlgasid, keskmine võlasumma oli 3975 leibkonna kohta). Seega vajavad paljud üürivõlglastel võlanõustamist ning kontrolli kokkulepitud laenugraafikutest kinnipidamise üle. Täna planeerib oma kulutusi suhteliselt väike osa mõlemast rühmast: 34% üürivõlglastest ja 33% üürimaksjatest paneb vajaliku üürisumma kõrvale ning 25% võlglastest ja 22% maksjatest planeerib rangelt igapäevaseid kulutusi. Kuigi mõlemad rühmad käituvad eelarve suhtes näiliselt sarnaselt, tuleb meelest pidada, et üürivõlglaste eelarve on märgatavalt pingelisem. Kasutatav üüri ja kommunaalteenuste arvutamise süsteem (tasutakse eelmisel kuul tegelikult osutatud teenuste eest) tingib suured talvised kulud. 2006. a märtsikuu eelarve ei olnud tasakaalus 52% üürivõlglastest ja 22% üürimaksjatest. Tasakaalu hoidmiseks võttis 25% esimesest ja 17% teisest rühmast eraisikute käest laenu, samas suurusjärgus oli neid leibkondi, kelle võlgnevus sellel kuul kasvas.

Üürimaksjate rühmast saab rohkem isikuid püsivalt toimetulekutoetust võrreldes üürivõlglastega (vastavalt 17% ja 11%). Sõltuvus püsivast abist ühelt poolt ning järjepidev kontakt sotsiaaltöötajatega (info, nõuannete, täiendava abi saamine) teisalt tähendab kaudset kontrolli nende elu (eelarve) üle ja lõpptulemusena aitab nende isikute paremale toimetulekule tõhusalt kaasa.

Rahulolu erinevate eluruumi ja -koha aspektidega (eluruumi suurus, heakord, elamu seisund, üür, üürileping, sotsiaalne keskkond, linnaosa) on üürivõlglastel märgatavalt madalam kui üürimaksjatel. Keskmine rahulolu indeks seitsme näitaja summana oli esimesel rühmal 15,44 ja teisel 19,59.

Tabel 3. Milliste vajaduste rahuldamiseks teeks täiendavaid kulutusi piisava sissetuleku korral? Vastused "Kulutaks kindlasti sellele"

Vajadused	Üürivõlglaste		Üürimaksjad	
	Arv	%	Arv	%
Hoolduseks	13	29,5	10	21,7
Raviks	29	65,9	15	32,6
Lapse koolitamiseks	18	40,9	10	21,7
Parema korteri muretsemiseks	27	61,4	12	26,1
Lahedama igapäevaelu võimaldamiseks	33	75,0	24	52,2
Töö saamiseks	8	29,5	6	13,0
Muude vajaduste rahuldamiseks	15	34,1	12	26,1

Kuidas parandada eluasemeteenuse saajate toimetulekut

■ Halb tervis (töövõimetus, puue) toob kaasa nii üürivõlglaste kui -maksjate leibkondadele täiendavaid kulutusi. Üürivõlglaste rühmas väitis 15 intervjuueeritut, et nende katmata hooldus-põetusvahendite, ravimite, invatakso teenuse jms vajadus on keskmiselt 300 kr kuus, üürimaksjate rühmas 21 leibkonnal keskmiselt 469 kr kuus. Proportsioonid on arvuliselt ja summaliselt omavahel võrreldes loogilised, kuid toonitame, et nii töövõimetus kui ka hooldusvajadus (eespool nimetatud summad) tähistavad küsitletute enesehinnangut. 23% küsitletutest tunnistas, et mõnel perekonnaliikmel on sõltuvusprobleem (enamasti alkoholisõltuvus).

■ Sõltuvalt rühma spetsiifikast on täiendavate teenuste vajadus väga erinev. Üürimaksjad (valdavalt eakad üksikud inimesed, leibkonna keskmine suurus 1,69) vajaks enda hinnangul koduhooldust, hooldus-põetusvahendeid, koduõendust jms teenuseid. Üürivõlglaste täiendavate teenuste vajadus on sõltuvalt leibkonna tüüpilisest koosseisust (lasterikas perekond, üksikvanema leibkond vms) mitmekesisem, katmata on nii tervishoiu-, hoolekande- kui ka toetavate teenuste (invatakso jms) vajadus. Tegemist on jällegi küsitletute enesehinnanguga. Silma hakkab, et üürivõlglaste rühma puhul on vastuste hulk "vaja X teenust, kuid pole saanud" märkimisväärselt suurem, kui teise rühma puhul.

■ Sotsiaaleluruumide üürnike majandusliku toimetuleku tagab väikest sissetulekut arvesse võttes ainult nende püsiv kontakt sotsiaaltöötajatega (kontroll hoolekande poolt). Esmatähtsad uued teenused sotsiaaleluruumide üürnike toimetuleku parandamiseks on võlanõustamine ja toetatud elamise teenus (sotsiaalministeeriumi poolt vaimupuudega isikutele finantseeritavaga võrreldes mõnevõrra väiksemas mahus ja lihtsamal vormis). Teise osa isikute toimetulekuvõime paranemist on võimalik saavutada üüri arvestamise ja maksmise süsteemi muutmisega. Suhteliselt standardsete elamistingimustega eluruumide puhul on otstarbekas kasutada Tallinna sotsiaalmajutusüksustes rakendatud kindla kuuüüri põhimõtet. See aitab maksjatel paremini planeerida oma kulutusi ja subsideerimise korral vastab ka sisuliselt paremini sotsiaaleluruumi üüri põhimõttele.

■ Toimetulekuvõime parandamise universaalse lahendina näeb üürivõlglaste rühm ise sotsiaaltoetuste tõstmist, üüri maksjate rühm pensionide suurendamist, mis tähendab seda, et

suurim tõke parema toimetuleku tagamise teel on küsitletute eneste hinnangul madal sissetulek. Toetuste suurendamine on poliitiliselt tundlik küsimus nii riigi kui kohalikul tasandil, pensionide tõstmine aga väljaspool kohalikku kompetentsi. Lihtsam on suurendada selliste teenuste osutamist, millel on isiku (leibkonna) varjatud rahalise toetamise iseloom, nagu invataksotenus, hooldus-põetusvahendid, ka koduhooldus. Need parandavad teenuse saajate toimetulekuvõimet ja samas saab nende osutamisel kontrollida ka klientide käitumist (parandada üüri maksmise distsipliini).

Kuigi mõlema rühma eelistuste pingerida on sarnane, on üürivõlglaste käsitlemine sotsiaaleluruumi vajajana põhjendatum.

- Sotsiaaleluruumide üürnikud ei tunne puudust mitte ainult sotsiaal- ja tervishoiuteenustest, sest tegemist on n-õ normaalsete vajadustega isikutega, kellel on suuresti rahuldamata kultuurilised vajadused – raamatud, teater, ajalehed jm.
- Iseloomulik on vajaduste pingerida, millesse küsitletud ise panustaksid täiendavate ressursside olemasolu korral. Üürivõlglaste rühm kulutaks lahedama igapäevaelu võimaldamiseks (75% vastanutest), raviks (66%), parema korteri muretsemiseks (61%). Üürimaksjate rühm samuti lahedama igapäevaelu võimaldamiseks (52%), raviks (33%), parema korteri muretsemiseks (26%).

Kuigi mõlema rühma eelistuste pingerida on sarnane, on üürivõlglaste käsitlemine sotsiaaleluruumi vajajana põhjendatum. Panustamine nende ravisse, toimetulekukoolitusse, nõustamine jms on vajalik ning aitab neil pääseda töö- ja eluasemeturule. Üürimaksjate elustiili korrigeerimine pole üldjuhul otseselt vajalik, nad vajavad pigem suuremat sissetulekut, mitte niivõrd täiendavaid teenuseid. St neil pole tegelikult vajadust sotsiaaleluruumi järele, on aga ootus, et stabiilsed üürisuhted jätkuvad (vajalik on tavaline munitsipaalaluruum).

Ilmselt on hädavajalik teiste Euroopa riikide eeskujul kehtestada eri reintegratsiooniastmes isikutele erinevad üürniku õigused. Nii oleks vaja tavaeluruumi üüriva isiku jaoks, kelle toimetulekuvõimet alles kontrollitakse, kasutada allüürniku varianti. Üürniku õigusi teostaks ja kannaks muuhulgas vastutust sellise eluruumi üüri tasumise eest institutsioon, kes korraldab rehabilitatsiooni. Samuti on hädavajalik ühiselamu tüüpi majas olevate sotsiaaleluruumide puhul kasutada praegusest erinevaid üüriarvestuse põhimõtteid ja üürilepingu vormi.

Kasutatud allikad

- Anus, T., Aaviksoo, B.** (2002). Sotsiaalhoolekanne kui põhiõigus. *Juridica* eriväljaanne. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ajakiri. Tartu.
- Edgar, B., Doherty, J., Mina-Coull, A.** (2000). Support and Housing in Europe. Tackling social exclusion in the European Union. Bristol, The Policy Press.
- Toetatud elamise teenus. Kliendi käsiraamat.** (2005). MTÜ Iseseisev Elu.
- Kährik, A., Tiit, E.-M., Kõre, J., Ruoppila, S.** (2003). Access to housing for vulnerable groups in Estonia. PRAXIS. Tallinn.
- Leibkonna elujärg.** (2005). ESA, Tallinn.
- Pikaajalised töötud ja kodutud Tartu linnas.** (2005). Tartu Linnavalitsus. Tartu
- Seemen, J.** (2006). Tartu linna sotsiaaleluruumide üürnike ülevaade seisuga 31.12.2005. TÜ sotsiaalteaduskond. Bakalaureusetöö. Tartu.
- Sotsiaalse kaasatuse riiklik tegevuskava 2004–2006.** (2004). Sotsiaalministeerium www.sm.ee.

Sissetuleku- ja isikuandmete esitamine toimetulekutoetuse taotlemisel:

Tallinna Lasnamäe linnaosas 2005. a
tuvastatud varjamisjuhtumite analüüs

Jelena Afonova
*Lasnamäe Linnaosa Valitsuse
sotsiaalhoolekande osakonna vanemspetsialist*

Selle aasta juunis kaitsesin magistritöö teemal „Sissetulekute ja isikuandmete esitamine toimetulekutoetuse taotlemisel: Tallinna Lasnamäe linnaosas 2005. a tuvastatud varjamisjuhtumite analüüs”. Magistritöö eesmärk oli toimetulekutoetuse saamiseks esitatavate sissetuleku- ja isikuandmete mitteesitamise ning varjamise põhjuste, liigi ja ulatuse väljaselgitamine ning kogutud andmete põhjal soovitude esitamine toimetulekutoetuse süsteemi efektiivsemaks muutmiseks. Andmekogumine ja analüüsiks ettevalmistamine toimus ajavahemikul detsember 2005 – jaanuar 2006.

Paljude inimeste jaoks Eestis on endiselt probleemiks vaesus ja toimetulematus. Seda probleemi lahendatakse abivajajatele toimetulekutoetuse maksmisega. Toimetulekutoetus on vaesuse leevendamise viimane abinõu, mille eesmärk on soodustada isiku või pere iseseisvat toimetulekut.

Vaesuse leevendamiseks ja toimetulekutoetuse maksmiseks kulutatakse palju raha. Viimastel aastatel teostatud uurimused (Peeker 2001, Kuddo jt 2002, Peterson 2004) tõestavad, et osa toimetulekutoetusteks eraldatud rahast kasutatakse mittesihipäraselt.

Magistritöö idee ja probleemiseade tuleneb otseselt autori igapäevatööst Lasnamäe Linnaosa Valitsuses sotsiaalhoolekandeosakonna vanemspetsialistina, kus suure osa minu tööülesannetest moodustab toimetulekutoetuse taotlemiseks esitatud avalduste läbivaatamine ning toetuse saamiseks esitatud andmete kontrollimine. Autori praktiline kogemus on näidanud, et toetuse taotlemisel esineb küllalt sageli juhtumeid, kus toetuse taotlejad esitavad sotsiaaltöötajale oma sissetulekute ja varalise seisuga kohta valeandmeid. Valeandmete esitamise tuvastamine võimaldab vältida toetuse määramist toetust mittevajavatele isikutele, mis omakorda suurendab võimalust aidata ja toetada tegelikke abivajajaid.

Toetuste sihitamine

Sotsiaalabi sihitamine vähekindlustatutele ei ole alati lihtne, sest pere elatustaset iseloomustavad tunnused – nagu tulud ja varad – ei ole alati täpselt mõõdetavad, mistõttu toetust taotlevad pered võivad oma tegelikku rahalist olukorda varjata. Samuti pole alati üheselt määratletav perekonna koosseis. Toetusskeemi sihitust ja efektiivsust saab hinnata selle järgi, kui palju kindlate objektiivsete kriteeriumide järgi valitud peresid on toetusskeemiga hõlmatud ja vastupidi, kui palju neist jääb toetusskeemist ühel või teisel põhjusel välja. Oluline kriteerium on ka see, kui palju mittevaeseid peresid saab toetust (sissearvamise ja

väljaarvamise vead ehk *errors of inclusion and exclusion*). Lisaks iseloomustavad toetuste tõhusust ka andmed vähekindlustatutele liigselt makstud summade kohta (Kuddo jt 2002, 24).

Toetuse suunamine on vajalik, et:

- identifitseerida vaesed
- kindlustada, et toetusi makstakse vaestele
- välja mõelda strateegiad, mis sobivad vaestele
- vältida toetuse määramist mittevaestele (Friend jt 2002).

Praegune toimetulekutoetuste arvestamise kord ei taga eraldatud raha kadudeta jõudmist sihtrühmani – isikute ja leibkondadeni, kes madala sissetuleku ja ebarahuldavate materiaalsete tingimuste tõttu vajavad kõrvalist (rahalist) abi. Sissetulekust sõltuva sotsiaalabi sihituse efektiivsust vähendavad kaht tüüpi sihitusvead: ühelt poolt tegelike abivajajate toetusest ilmajäämine (nn väljaarvamise vead), ning teiselt poolt sotsiaalabi osutamine isikutele, kelle sissetulekud ja materiaalne olukord on iseseisvaks toimetulekuks piisav ning kes seetõttu tegelikult abi ei vaja ehk nn sissearvamise vead.

Tegelike abivajajate toetusest ilmajäämine on seotud nii toimetuleku taseme hindamiseks vajaliku informatsiooni ebapiisavusega, toetuste süsteemi komplitseeritusega, toetuse saamisega kaasneva võimaliku sildistamisega, toimetulekutoetust määravate ametnike/sotsiaaltöötajate ebaprofessionaalsuse ja eelarvamustega jms (vt nt Kutsar ja Trumm 2003). Kahjuks puuduvad süsteemist väljapoole jäävate isikute/leibkondade arvu ja väljajäämise põhjuste analüüsimiseks vajalikud andmed. Nimetatud probleemi käsitlemine eeldab uuringu läbiviimist, milleks käesoleva magistr töö autoril puuduvad võimalused. Seetõttu otsustas autor keskenduda toimetulekutoetuse sissearvamistvigade analüüsile, püüdes välja selgitada tegelikult toetust mittevajavate toetusesaajatega seotud asjaolusid.

Meetod ja valim

Magistr töö eesmärk oli varjamise põhjuste ja ulatuse väljaselgitamine toimetulekutoetuse saajate hulgas ning kogutud andmete analüüsimise teel uute teadmiste omandamine, et toimetulekutoetuse süsteemi efektiivsemaks muuta.

Töö eesmärgist tulenevalt ning püstitatud uurimisülesannete täitmiseks kasutati töös nii **kvantitatiivset** kui ka **kvalitatiivset** meetodit. Kvantitatiivse meetodina kasutati statistikat ja materjali statistilist analüüsi. Selle meetodi kasutamise eesmärk oli saada andmeid toimetulekutoetuse saajate arvu ja nende sotsiaaldemograafilise struktuuri kohta. Andmed pärinevad sotsiaalministeeriumist ja sotsiaalinfosüsteemist. **Kvalitatiivse** meetodina kasutati juhtumiuuringut (*case-study*). Juhtumiuuring on kombineeritud uurimisviis, millega uuritakse sügavuti sündmust, tegevust, protsessi, ühte indiviidi või indiviidide kogumit. Toimetulekutoetuse taotlemiseks vajalike andmete varjamise ja valeandmete esitamisega seotud probleemistiku analüüsimiseks valiti Lasnamäe linnaosa. Piirkonna valikut mõjutas ka asjaolu, et Lasnamäe linnaosa sotsiaalhoolekande osakond on Eesti suurima klientide arvuga toimetulekutoetust administreeriv struktuur.

Uurimuse üldkogumi moodustasid kõigi 1180 Lasnamäe linnaosa sotsiaalhoolekande osakonnas 2005. a registreeritud toimetulekutoetust saanud leibkondade toimekud. Nimetatud üldkogumist valiti välja need juhtumid, mille puhul toimetulekutoetuse vormistamisel või andmete hilisemal kontrollimisel tuvastati esitatud andmete varjamine või valeandmete esitamine. Valiku tulemusena moodustus kõikne valim 157-st 2005. a tuvastatud probleemsest juhtumist.

Andmete kontrollimiseks kasutatavad andmebaasid

Toimetulekutoetuse vormistamiseks esitab taotleja dokumendid ja tõendid, mis tõendavad tema majanduslikku olukorda. Hoolekandeosakonna ametnikul on seaduse järgi õigus kõiki esitatud andmeid kontrollida. Selleks kasutab ametnik erinevaid programme ja andmebaase: äriregistrit, ehitisregistrit, rahvastikuregistri andmebaasi, X-teed ja riiklikku sotsiaalregistrit. Parema tulemuse saavutamiseks on soovitatav kasutada erinevaid meetodeid üheaegselt.

Andmete varjamine on peaaegu alati seotud sissetuleku varjamisega. Kõik varjamisjuhtumid tuvastati erinevate kontrollimeetodite kasutamise abil. Inimesed ei taha aru saada või tunnistada, et nad on andmeid varjanud. Taotlejad väidavad, et nad ei teadnud, mida loetakse sissetulekuks ja mida mitte, vaatamata sellele, et nad on avalduse täitnud, selle allkirjastanud ja neile on spetsialistid seda korduvalt seletanud.

Andmete õigsuse kontrolli meetodid

Alates 2005. a jaanuarist kuni 2006. a jaanuarini tuvastati Lasnamäe linnaosa sotsiaalhoolekandekeskuses 157 isiku- ja sissetulekuandmete varjamise juhtumit. Andmete õigsuse kontrollimiseks kasutati eri andmebaase ja meetodeid (vt tabel 1).

Tabel 1. Andmete õigsuse kontrolli meetodid

Kasutatud meetodid	Arv	%
Maksu- ja Tolliametile tehtud järelepärimised	53	39
Kontoväljavõtted pangast	45	33
Andmete kontroll andmebaasi abil	25	18
Kodukülastus	13	10
Kokku	136	100

Uurimise tulemusena selgus, et kõige efektiivsemaks osutusid Maksu- ja Tolliametist saadud järelepärimised (53 juhtumit ehk 39%). 2005. aastal tehti Maksu- ja Tolliametile järelepärimisi 774 isiku kohta. Kuni 2005. aastani selgusidki andmete varjajad või valeandmete esitajad peamiselt Maksu- ja Tolliametile esitatud järelepärimiste kaudu. Aastatel 2001–2002 varjas maksustatavat tulu Maksu- ja Tolliameti andmete põhjal ~20% toetuse saajatest, 2003–2004 oli neid ~10% ja 2005. aastal ~7%.

Andmevarjajate tuvastamisel osutusid pea sama tulemuslikuks kontoväljavõtted pangast (33%). Kontoväljavõtted sisaldavad kogu informatsiooni raha liikumisest. Nende andmete alusel on võimalik teha järeldusi inimese majandusliku olukorra kohta. Inimene maksab nt erinevaid arveid (lauatelefon, mobiiltelefon, internet, eluasemekulud, muud tasud) ja ei kasuta sularaha. Tekib küsimus, millistest tuludest inimene elab (ostab toiduaineid, esmatarbekaupu jne).

Häid tulemusi annab ka see, kui kliendi esmakordsel hoolekandeosakonda pöördumisel kontrollivad töötajad kõiki nende käsutuses olevaid andmebaase. Ainuüksi selle meetodi kasutamisega tuvastati täiendava kontrolli käigus 18% kõikidest varjamistest. Kodukülastus (10%) annab tulemusi juhul, kui juba on ilmnud mingite andmete varjamist. Kasuks tuleb ka ootamatult saadud info, näiteks korteriühistu esimehelt, naabritelt. Kui 2004. a tehti 106 kodukülastust, siis 2005. aastal tehti kokku 206 kodukülastust.

Uurimus näitas, et parema tulemuse saavutamiseks on soovitatav kasutada erinevaid meetodeid üheaegselt.

Sissetuleku ja andmete varjamine

Sissetuleku ja andmete varjamine võib liigitada mitmeti.

Artikli autor pakub välja sissetuleku ja andmete varjamise järgmise liigituse (sulgudes on antud avastatud juhtumite arv):

Varjatavate andmete iseloomu järgi:

- varalise seisu varjamine – kinnisasja (16) ja vallasasja varjamine (19)
- isiklike või pereliikmete andmete varjamine – perekonnaseis (18), sotsiaalne seisund (46), tegelik elukoht (22), muu info (33).

Varjatavate sissetulekute iseloomu järgi:

- isiklikule pangakontole tehtud sularaha sissemaksete varjamine (70), kolmandatelt isikutelt saadud tulu või laekunud rahasummade varjamine (12)
- tööandja poolt tehtud rahaliste väljamaksete varjamine – ametlik/mitteametlik töö (50)
- dividendide (5), intresside, stipendiumide/õppetootuste (2), pangalaenude, liisingutega seotud andmete varjamine (14)
- ettevõtluse ja individuaalse tööalase tegevusega seotud tulude varjamine (11)
- kinnis- ja vallasvara müügist või rentimisest saadud tulude varjamine (10)
- pensionitulu (7), elatusraha (2) ja riiklike peretoetustena saadud tulude varjamine (4)
- haigekassa poolt tehtud rahaliste väljamaksete varjamine (3)

Tüüpiline näide eelmisest aastast on pangakontole tehtud sularaha sissemaksete varjamine. Sellist sissetulekute kontrolli meetodit kasutatakse Lasnamäel alles alates 2005. aastast ja see on andnud väga häid tulemusi. Kontoväljavõte annab ülevaate taotleja sissetulekute ja kulude kohta, samal ajal kui taotlejalt saadud informatsioon tavaliselt ei hõlma taotleja kõiki sissetulekuid.

Juhtum 1.

Pere kirjeldus. 28-aastane naine elab koos 5-aastase pojaga 3-toalises korteris üldpinnaga 66,4 m², kusjuures normpind kahele on 51m². Taotleja on lahutatud, pikaajaline töötu, keskeriharidusega.

Sissetulek. Toimetulekutoetuse saamiseks oli perekonna kuusissetulek näidatud järgmiselt: lastetoetus 600 kr (varem oli 900 ja 1200 kr), töötu abiraha 400 kr.

Toetuse vormistamine. Toimetulekutoetust sai alates maist 2001 kuni aprillini 2005:

2001. a taotles toetust maist detsembrini, 2002. aastal pole toetust taotlenud ja alates aprillist 2003 kuni aprillini 2005 sai toetust pidevalt. Selle aja jooksul sai naine riigilt kokku 41 245 kr.

Tegelik olukord. Pangakonto väljavõttest selgus, et taotleja varjas seda, et teda toetavad vanemad (ema on firmaomanik) ja et ta saab lisasissetulekut (igakuised sularaha sissemaksed 1200–12 500 kr). Taotleja varjas ka seda, et ta on ema firmas juhatuse liige.

Otsus. Sissetuleku ja andmete varjamise tõttu peab tagastama riigile talle valesti makstud toetuse summas 21 643 kr.

Toimetulekutoetus makstakse perekonna sissetuleku alusel, taotleja peab teavitama sotsiaalosakonna töötajat enda ja oma pereliikmete isikuandmete (perekonnaseis, sotsiaalne seisund jne) ja elukoha muutustest. Taotleja esmapöörduisel kontrollib töötaja inimeste registreeritud elukohta rahvastikuregistris (kui palju inimesi registri andmetel elab antud aadressil). Saadud andmete alusel esitab sotsiaaltöötaja nõude dokumentide kohta, mida on vaja toimetulekutoetuse vormistamiseks.

Uurimuse andmetel oli kokku 18 juhtumit, kus taotleja varjas nii enda kui pereliikmete

perekonnaseisu. Saadud informatsiooni allikad olid erinevad: andmebaasid (rahvastikuregistri andmebaas – korduv kontroll), kodukülastus, võrgustikutöö ja küsitlused.

Juhtum 2.

Pere kirjeldus. 2-liikmeline perekond elab 3-toalises korteris üldpinnaga 65,11m², kusjuures normpind kahele on 51 m². Perepea on 44-aastane naine, lahutatud, kodune (oli vormistatud hooldajana), keskeriharidusega. 19-aastane tütar õpib gümnaasiumi viimases klassis. Esitatud dokumentide alusel on määratud toimetulekutoetus.

Sissetulek. Toimetulekutoetuse saamiseks oli perekonna sissetulek näidatud järgmiselt: lastetoetus 300 kr ja hooldajatoetus 400 kr (kuni novembrini 2001 taotleja töötas ja tema palk oli 1244 kr, detsembrist kuni aprillini 2003 taotleja oli töötu ja sai töötu abiraha 400 kr, alates maist vormistas ennast ema hooldajaks).

Toetuse vormistamine. Toimetulekutoetust saavad alates 1996. a juunist. 1996. a ja 1997. a taotlesid toimetulekutoetust perioodiliselt, 1998. a pole taotlenud. Alates novembrist 1999 kuni märtsini 2005 said toimetulekutoetust pidevalt. Selle aja jooksul said riigilt kokku 87 663 kr.

Tegelik olukord. 2001. aastal toimetulekutoetuse saamise ajal oli ostenud auto (järelepärimised ARK-s). Sotsiaaltöötajad külastasid aprillis taotleja kodu ja tuli välja, et taotleja on abielus (kodus oli mees, kes esitles end korteriomaniku abikaasana), varjamiskahtluse tõttu paluti kliendil tuua kontoväljavõte ja lisadokumendid, kuid klient pole neid esitanud.

Otsus. Toimetulekutoetuse saamise ajal varjas taotleja andmeid vallasvara ja perekonnaseisu kohta ja oma tegelikke sissetulekuid.

Kirjeldatud juhtum on tüüpiline, kuna perekonnaseisu varjatakse pidevalt, mistõttu sellist informatsiooni kontrollitakse mitte vähem kui üks kord aastas ning kui tekivad kahtlused (näiteks ülepind, võlg puudub, taotleja saab toetust kaua, veenormi ületamine), siis alustatakse võrgustikutööd (näiteks võetakse ühendust korteriühistuga, tööbörsiga jne) ja lisaks tehakse kodukülastus. Taotlejad ise räägivad andmete muutumisest väga harva.

Uurimuse tulemused ja soovitus

Tuleb märkida, et iga aasta eraldatakse riigieelarvest toimetulekutoetusteks keskmiselt 300 mln krooni. Tallinna linnas läheb toimetulekutoetuse saajatele ligi 20% toimetulekutoetusteks eraldatud riigieelarve rahast, Lasnamäe linnaosas 3,6%. Järgnevalt olulisemad uurimistulemused ja ettepanekud ilmnenuid probleemide lahendamiseks.

1) Üle 15% kõigist Lasnamäe linnaosa toetusesaajatest ei kuulu abivajajate hulka ja on saanud riigilt toetust põhjendamatu. Ka riigikontrolli andmed kinnitavad, et paljudel juhtudel ei kuulu toimetulekutoetuse saajad abivajajate hulka, kuna nende majanduslik olukord on võimaldanud soetada näiteks mitu sõiduauto. 10% juhtumite kohta on raske varjamist tõendada, kuna puuduvad dokumendid.

Kuigi Eesti olukorra kohta tervikuna andmed puuduvad, võib oletada, et varjamisjuhtumite esinemissagedus kogu riigis Lasnamäe linnaosaga võrreldes oluliselt ei erine.

Isikuandmete ja sissetuleku varjajate ning valeandmete esitajate sotsiaaldemograafiline struktuur ei erine toimetulekutoetuse saajate üldstruktuurist. Seega puudub empiiriline alus mõne sotsiaaldemograafilise rühma eelistamiseks isiku- ja sissetulekuandmete kontrollimisel.

Siiski selgus erinevus andmevarjajate **toimetulekutoetuse saamise perioodi pikkuses**. Uurimusest tuli välja, et mõned toimetulekutoetuse saajad taotlevad toetust alates 1996. aastast. Kuna toimetulekupiir on väga madal, ei saa inimene aastaid ainult toimetulekutoetusest elada, mida tõendavad ka uurimuse andmed, kuna varjajate hulgas moodustasid suurema osa need, kes on toetust taotlenud pikka aega.

Soovitus. Lähtudes uurimisandmetest, on vaja toimetulekutoetuse **saamise aega piirata**, kuna pikaajaline toimetulekutoetuse maksmine süvendab abitust ja mittetöötamist. Samas on vaja arvestada, et toetuse saajate kontingent on mitmekesine (pensionärid, puudega isikutega pered, üliõpilaspered, töötud, pikaajalised töötud, lastega pered jne). Pensionäride ja töövõimetuspensionäride tervises seisund ei luba töötada, mistõttu neil on raske leida võimalusi oma majandusliku olukorra parandamiseks. Neile võib maksta toimetulekutoetust **ilma ajalise piiranguta**.

2) Kliendid varjavad oma reaalselt majanduslikku olukorda ja taotlevad põhjendamatult riigilt rahalist toetust materiaalse kasu saamiseks.

Soovitused. Üsna paljudel juhtudel saavad kahjuks toetust need, kellele see pole mõeldud. Seetõttu tuleks tõhustada kontrolli nii, et oleks võimalik vältida kõiki toetuse väljapetmise skeeme. See tähendab **ranget kontrolli ja aktiivset juhtumitööd klientidega**.

Varjamise vähendamiseks on vaja aktiivselt kasutada erinevaid **karistusmeetmeid** (trahv, viivised, heakorratööd jne).

Töö oleks tulemuslikum, kui oleks olemas **ühtne andmebaas** kontrolli teostamiseks. Programm võiks sisaldada informatsiooni, mis hõlbustaks sotsiaaltoetuste ja teenuste osutamist.

3) Puudub süsteem, kuidas saada tagasi valesti makstud toimetulekutoetuse summasid ja mida peab ametnik ette võtma toimetulekutoetuse ebaõiglase saamise korral.

Soovitused. Riigikontrolli (2006) audit tuvastas, et sissetulekute varjamise tõttu on toimetulekutoetust makstud valedel alustel kokku 188 210 krooni.

Töö autor koos kolleegidega pakub välja, et toimetulekutoetuse ebaõiglase saamise korral peaks ametnik käituma järgmiselt:

- Kliendi teavitamine (vestlus, kiri).
- Probleemile lahenduse leidmine (klient on nõus vabatahtlikult valesti saadud raha tagasi maksta – maksegraafiku koostamine).
- Sundtäitmine raha tagastamiseks (sotsiaalhoolekande seadus § 30 lg 7 ja 8).
- Aktiivse karistusmeetme kasutamine – trahv, viivised, heakorratöö.
- Teatamine Maksu- ja Tolliametile, politseile, tööturuametile, tööandjale jne.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et toimetulekutoetuse süsteem vajab arendamist, et riigieelarvest eraldatud raha kasutataks sihipäraselt. Toimetulekutoetus tuleb suunata tõelistele abivajajatele ning see peab olema ajutine, aktiivselt tuleks kasutada kontrolli ja karistusmeetmeid. Ebaõiglaselt saadud raha on vaja tagasi maksta, ja selle jaoks on vaja välja töötada vastav skeem või süsteem.

Viidatud allikad

Kuddo, A., Leetmaa, R., Leppik, L., Luuk, M., Võrk, A. (2002). Sotsiaaltoetuste efektiivsus ja mõju tööjõupakkumisele, Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Grosh, M., Coady, D., Hoddinott, J. (2004). The Targeting of Transfers in Developing Countries: Review of Experiences and Lessons. The World Bank. Washington D.C.

Friend, R. F., Funge-Smith, S., Bangkok, J. (2002). Focusing small-scale aquaculture and aquatic resource management on poverty alleviation. Thailand, February 12–14, 2002

Peeker H. (2001). Tallinna toimetulekutoetuse saajate ja taotlejate ringi analüüs. Tallinn, Ava- ja hoolduse Arenduskeskus, lühikokkuvõte. www.aak.ee/aak_page_0502.php?id=23 (15.11.2005).

Peterson, S. (2004). Toimetulekutoetuse kriitiline analüüs. Magistritöö. Tartu.

Kutsar, D., Trumm, A. (2003). Provision of social assistance. The case of the two municipalities of Estonia. www.fafu.no/pub/rapp/699/index.htm (13.12.2005).

Riigikontrolli aruanne nr OSIII-2-6/06/17. (2006). Riigieelarvest omavalitsustele toimetulekutoetusteks antud raha kasutamine. Tallinn www.riigikontroll.ee (28.03.2006)

Toimetulekutoetuse määramise efektiivsus Tallinna Mustamäe linnaosa näitel

Artikli aluseks on Tallinna Ülikoolis kaitstud magistritöö, mille eesmärk oli saada ülevaade toimetulekutoetuse mittetaotlemisest ja toetuse kuritarvitamisest Eesti toimetulekutoetuse korralduse kontekstis.

Jelena Lutova, sotsiaaltöö magister

Toimetulekutoetus on pere sissetulekust sõltuv riiklik toetus, mille eesmärk on madala sissetulekuga inimestele minimaalse toimetuleku kindlustamine. Toimetulekutoetus kui sotsiaalabi põhimõttel makstav sotsiaaltoetus on vaesuse leevendamise viimane abinõu, mida rakendatakse nende puhul, kes pole suutelised tööga endale ja perele piisavalt elatusvahendeid hankima ning siis, kui muud sotsiaalteenused pole puudust leevendanud.

Ideaaljuhul on toetuste jagamise skeem efektiivne: kõik abivajajad saavad toetusi ja mingit kuritarvitamist ei eksisteeri. Kuid praktika näitab praeguse sotsiaaltoetuste skeemi ebaefektiivsust. Uurimisteema valikut ajendas isiklik toimetulekutoetuste arvestamise kogemus Tallinna Mustamäe linnaosa sotsiaalhoolekande osakonnas. Kuue aasta jooksul olen märganud, et toimetulekutoetus ei jõua mitte alati nendeni, kes seda tõesti vajavad. Ühelt poolt on abivajavaid inimesi, kes mingil põhjusel ei kasuta oma õigust toetust saada. Seda inimtüüpi on uurimistöös nimetatud mittetaotlejateks, mida on pakutud ingliskeelse termini *non take-up* eestikeelse vastena (Karu 2005, 55). Teisest küljest esineb kliente, kes saavad toetusi alusetult: need on üsna jõukad inimesed, kellel on mitu korterit, kes omavad maad ja metsa või kellel on oma äri, aga kes ikkagi kipuvad ära kasutama lisaraha saamise võimalust toimetulekutoetuse näol. Ära öelda neile ei saa, sest kõik dokumendid on juriidiliselt korras. Ratsionaalselt kaalutlevat inimtüüpi, kes kipub arvestama ennekõike isiklikku kasu mis tahes suhetes riigiga, on uurimistöös nimetatud hüvitise kuritarvitajateks.

Abivajajad peavad toimetulekutoetuse võimalusest teada saama ja tähtis on, et info oleks neile edastatud just siis, kui nad seda vajavad. Massikommunikatsiooni teooria kohaselt võib toimetulekutoetuse mittetaotlemist ja kuritarvitamist vaadelda omamoodi kommunikatsioonihäirena. Puuduliku info ja ebapiisavate teadmiste korral jääb abi vajav sihtrühm toetuse saamise protseduurist välja. Samal ajal kiiresti leviv informatsioon kergesti saadavast toetusest või sellekohased signaalid meedias tõukavad toetust taotlema ka selle mittevajajaid.

Oorschot (1998) toonitab, et toetuse mittetaotlemise põhjused on selgitatud ainult kliendi tasandil. Eeldatakse, et tegu on inimese vaba valikuga pakutud abi mitte kasutada ja järelikult pole tema vajadus nii tõsine, et toetust oleks tarvis. Administratsiooni ja toetuskeemi tasandil toimivaid tegureid on kuni viimase ajani ignoreeritud. Samas on üpris selge, et vastutus mittetaotlemise eest ei lasu ainult inimesel, vaid jaguneb kliendi, administratsiooni ning toetuskeemi vahel (Oorschot 1998, 109).

Hüvitiste kuritarvitamise seletamiseks võib kasutada moraaliriski teooriat, mis viitab

asjaolule, et põhimõtteliselt on inimesele kasulik toimetulekutoetust taotleda, kuna selle majanduslik hind on tema jaoks null, see on raha mitte-millegi tegemise eest (Arrow 1963). Hüvitiste kuritarvitamise probleem seisneb niisiis ennekõike kodanike teadlikkuses ja ebapiisavas seaduskuulekuses. Toetuse kuritarvitamise all mõistetakse pikaajalist toetusest elamist, tegeliku sissetuleku, perekonnaseisu või kogutud varalise potentsiaali varjamist.

Uurimistulemused

Uurimus põhineb 7 intervjuuteksti analüüsil. Kõik intervjuud lindistasin märtsis 2006. Intervjuude sisu jagunes viieks laiemaks teemaks:

- üldine hinnang inimeste elu-olule ja probleemidele Eestis
- riigi tugi oma elanikele
- arvamus omaenese toimetulekust ja heaolusituatsioonist
- mina ja toimetulekutoetus
- minu tulevikuplaanid.

Seitsmest respondentidest oli 3 mittetaotlejat ja 4 kuritarvitajat. Otsisin intervjuueeritavaid enda piirkonna klientide hulgast, kellega pikaajalise igakuise suhtlemise jooksul olid välja kujunenud sõbralikud ja usalduslikud suhted ning kes olid nõus mind abistama uurimistöö läbiviimisel. Respondentide leidmiseks pidin pöörduma abi järele ka kolleegide poole.

14-st inimesest, kelle puhul oli mittetaotlemine või kuritarvitamine ilmne ja üheselt määratletav ning kelle poole ma intervjuupalvega pöördusin, ütles intervjuust ära 7; kolm mittemõistatavat eelnimetatud seitsmest oli algselt intervjuuga nõus, kuid muutsid meelt, kui said teada, et intervjuu lindistatakse; üks mittetaotleja ütles ära, sest tal „*ei ole mulle midagi öelda*”. Kuritarvitajatele lubasin, et seoses intervjuus avaldatud infoga ei tule neil takistusi edaspidisel toetuse saamisel (tundsin, et mul on raske kahepidine roll – **ametnik ja uurija**). Mittetaotlejaid informeerisin nende õigustest ja nad hakkasid toimetulekutoetust saama.

Respondentideks oli 6 naist ja üks noormees, kellest enamusel oli pikaajalise töötaja staatus, üks on töövõimetuspensionär, üks viibib lapsehoolduspuhkusel ja üks töötab poole kohaga. Kahe respondentiga viisin intervjuud läbi eesti, viiega vene keeles.

Üldine hinnang inimeste elu-olule ja probleemidele Eestis. Rääkides üldistest probleemidest, lähtusid respondendid kokkuvõttes ikka omaenda olukorrast ja nimetasid neid probleeme, mis segasid nende endi elu. Nimetamise sageduse järgi võiks probleemid järjestada järgmiselt: majanduslikud probleemid, raskused töö otsimisel ja seaduslikult vormistamata töötamine, madalad töötasud ja väike miinimumpalk, suured kommunaalmaksete arved ning sellest tulenev hirm jääda elamisvõimega, tervise- ja tervishoiuprobleemid, eesti keele mittevaldamine, väikesed lapsed on töötamisel tülinaks, Eesti kodakondsuse puudumine, tasuline haridus.

Riigi tugi oma elanikele. Intervjuueeritavad leidsid, et riigi tugi oma abivajavatele elanikele ei ole piisav. Kõik arvasid, et riiklikud sotsiaaltoetused, nagu peretoetused, puudega inimeste ja toimetulekutoetus ning töövõimetuspension, on (naeruväärselt) väikesed. Siin tahaks juhtida tähelepanu sellele, et intervjuueeritavad lähtusid vaid omakasupüüdlikest „saaja“ motiividest, riigi sotsiaalkaitsepoliitika eesmärk on inimeste ja perede heaolu ning toimetuleku toetamise kõrval teatavasti ka töösoovi säilitamine, siht aidata inimestel iseisesevalt muutustega kohaneda (Kuddo jt 2002, 17). Märkiti, et riigipoolne toetus on valikuline, seda eriti tervishoiusüsteemis; rahapuuduse tõttu ei viida sageli inimeste ravi lõpuni, eriti puudutab see narkomaanide ravi. Kõlama jäi, et respondendid ei usu riiki, sest keeru-

lises olus ei tule riik neile appi, veeretades sellele teele bürokraatlikke tõkkeid. Kõik toimetulekutoetuse saajad olid tänulikud (ka alusetult) saadud toetuse eest, nähes olukorra parandamist riiklike sotsiaaltoetuste tõstmises, rahaliste ressursside ratsionaalses kasutamises, riigi ja kodanike omavahelise usalduse tugevdamises ja individuaalses lähenemises inimesele toimetulekutoetuse määramisel.

Arvamus oma toimetulekust ja heaolusituatsioonist. Intervjueeritud mittetaotlejad hindasid oma toimetulekut kehvapoolseks, sissetulek ühe pereliikme kohta varieerub 22–29 kroonini päevas. Nad pidid loobuma sellistest elementaarsetest hüvedest nagu tervislik toitumine, uute riiete ostmine, vajalike ravimite muretsemine, juuksur, ühistranspordis pileti eest tasumine, kultuuriüritused. Kõik respondendid said tuge sugulastelt või siis võõrastelt inimestelt. Pikaajaliste rahaliste raskuste pärast on inimesed praegu sellises psüühilises seisundis, kus nad on vaesusega leppinud ja ei leia endas jõudu ega oskusi midagi oma olukorras paremaks muuta.

Intervjueeritud kuritarvitajad hindasid oma toimetulekut „mitte kõige paremaks“, ametlik sissetulek varieerub nendel 0–10 kroonini pereliikme kohta päevas. Respondentidel oli kergem rääkida sellest, kuhu nad raha kulutavad, kuid mitte sellest, millest nad peavad loobuma. Oma väitel hoidsid nad raha kokku toidu pealt, kõige enam vajaksid nad psühholoogilist tuge ja meelelahutuskulude katmist, kumbagi ei saa lugeda inimese põhivajaduste hulka kuuluvaks. Kuritarvitajad teadsid täpselt, mida nad soovisid, valitsesid ja kontrollisid situatsiooni ning soovi korral suudaksid ilmselt oma olukorda muuta.

Mina ja toimetulekutoetus. Intervjueeritud mittetaotlejate hoiak riigi toetuste suhtes on keeruline. Intervjuudest selgus, et respondendid kogesid abitust, usaldamatust ja alandust ametnike ja/või riigiasutuste poolt. Märgiti, et ametnike ükskõikne suhtumine ning bürokraatlikud tõkked dokumentide vormistamisel mõjuvad nendele nii, et nad pigem loobuvad edaspidi toetuse taotlemisest. Kõik respondendid said toimetulekutoetusest teada teiste inimeste käest, ise nad lisainformatsiooni ei otsinud ja olid selles mõttes passiivsed. Tööturuameti pakutavasse abisse ja teenustesse suhtusid negatiivselt või ükskõikseltselt.

Intervjueeritavad kuritarvitajate seast said teada toimetulekutoetusest nii tuttavate kaudu kui ka riigi institutsioonidelt. Nad suhtusid toimetulekutoetuse ennekõike kui mugavasse lahendusse eluasemekulude katmisel. Nad ei olnud kursis toetuse tingimuste muutustega ja ei tundnud selle vastu ka huvi. Kõigil oli pärast esimest sotsiaalhoolekande osakonna poole pöördumist toimunud muutused sissetulekus või perekonnaseisus, millest nad toetuse arvestajat ei teavitanud; tööturuametit võtsid nagu paratamatut instantsi (või esimest sammu) toimetulekutoetuse saamiseks, soovimata seal pakutavaid töökohti isegi kaaluda.

Tulevikuplaanid. Intervjueeritud mittetaotlejad kartsid muutusi, kartsid teha tulevikuplaane – tulevik tähendas ebakindlust, asjad said minna vaid hullemaks – kõige enam soovisid nad stabiilsust. Neil ei olnud midagi töötamise vastu, kuid erinevatel asjaoludel ei saanud nad töötada täiskoormusega. Nende lootused olid seotud ennekõike oma laste tulevikuga.

Intervjueeritud kuritarvitajad ei tundnud tuleviku ees hirmu, nad valisid hoolega tööd, mis rahuldaks nende kõrgeid nõudmisi (eriti töötasu osas). Kõik respondendid uskusid siiralt, et neil on õigus toimetulekutoetusele ega olnud valmis sellest vabatahtlikult loobuma, vähemalt niikaua, kuniks õnnestub saada hästtäsustatavat tööd. Toetuse maksmise lõpetamise korral leiavad nad kohe teisi võimalusi majanduslikuks toimetulekuks.

Ettepanekud

Inimesteni, kes ei pruugi saada asjakohast infot massimeedia kaudu, kuid vajavad samas riigilt rahalist abi, peaks vastav info jõudma ennekõike riigiasutustest, millega neil tekib

kokkupuuteid – Sotsiaalkindlustusametist, Kodakondsus- ja Migratsiooniametist, perearstilt jne. Viimased võiksid oma kliente aktiivsemalt kohaliku omavalitsuse sotsiaalosakonda suunata.

Selleks et paremini teostada toimetulekutoetuse taotlejate mitmekülgsemat varalist kontrolli, tuleks tagada hoolekande spetsialistidele juurdepääs ka Maksu- ja Tolliameti ja autoregistri andmetele (ligipääs on olemas Sotsiaalkindlustusameti, kinnistu- ja rahvastikuregistri andmetele).

Selleks et toetuse arvestajal oleks piisavalt aega taotleja olukorra kontrollimiseks, tuleks pikendada esmapöörduisel toimetulekutoetuse määramist viiest päevast kolmekümne päevani.

Tööturuamet võiks sotsiaalosakonda teavitada töötust isikust, kes korduvalt keeldub pakutud tööst ja selle alusel otsustab linna või valla vastav komisjon toimetulekutoetuse määramise või sellest keeldumise.

Viidatud allikad

- Arrow, K. J.** (1963). Uncertainty and the welfare economics of medical care. *American Economic Review* 1963:53 www.who.int/bulletin/volumes/82/2/PHCB.P.pdf. (10.04.2006). 141–149.
- Karu, M.** (2005). Taotlemine ja mitte-taotlemine: kas sotsiaaltoetused jõuavad sihtrühmadeni? *Acta Politica*, 2. Tallinna Ülikooli kirjastus. 54–67.
- Kuddo, A., Leetmaa, R., Leppik, L., Luuk, M., Võrk, A.** (2002). Sotsiaaltoetuste efektiivsus ja mõju tööjõupakkumisele. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.
- Oorschot, van W.** (1998). Failing selectivity: On the extent and causes of non-take-up of social security benefits. Kogumikus: Andress, H.-J. Empirical poverty research in a comparative perspective. Aldershot, Ashgate. 101–132.

KOMMENTAAR

Monika Lember

Kuressaare linnavalitsuse sotsiaalhoolekande spetsialist:

Usun, et iga kohalik omavalitsus on kokku puutunud probleemiga: mida teha toimetulekutoetuse kuritarvitajatega.

Kahtlemata on kuritarvitajate profiil omavalitsuseti erinev. Meile Kuressaares olid suureks probleemiks keskealised üksikud mehed-naised, kes teadaolevalt käisid „mustalt“ tööl ning seejuures taotlesid ka toimetulekutoetust. Seega oli neil kaks sissetulekuallikat. Meid aitas sellest olukorrast välja 2003. aastal pikaajaliste töötute rehabilitatsiooni korraldamine. Toetusime sotsiaalhoolekande seadusele, mis sellest aastast lubas toimetulekutoetuse maksmata jätta, kui isik keeldub rehabilitatsioonis osalemisest.

See abinõu osutus hämmastavalt tõhusaks, kuna järgmisel kuul loobus toetuse taotlemisest kolmandik klientidest. Rehabilitatsiooniteenus toimib ka praegu – ja kas siis kahjuks või õnneks – loobutakse jätkuvalt toimetulekutoetuse taotlemisest, kui sotsiaaltöötaja suunab kliendi rehabilitatsiooni.

Proovisime 2002. aastal toimetulekutoetust taotlevatele üksikvanematele teha kohustuseks alimendide kohta hagi esitamise elatusraha saamiseks. Paraku ei andnud see meede oodatud tulemust, kuna nende naiste probleemid osutusid isikuti väga erinevateks ning eeldanuks mitmel juhul psühholoogilist nõustamist. Oleme hakanud kasutama Kuressaares toimetulekutoetuse klientide nõustamisel juhtumikorralduse meetodit. See toimib väga hästi, kuna tegemist ei ole eelpool kirjeldatud negatiivse alatooniga kontrollimeetmetega, vaid personaalse lähenemisega, mis positiivsel moel võib aidata ka toetuse kuritarvitajal mõista, mida ja miks ta valesti teeb.

Tegelikult on ju toimetulekutoetust taotlev klient kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja jaoks hindamatu informatsiooniallikas. Igal taotlejal on oma lugu, mis on ta toonud, paberid näpus, toimetulekutoetust taotlema. Nimelt selles loos on spetsialisti – ja miks mitte kogu kohaliku omavalitsuse – jaoks informatsioon ning vajadusel põhinevad tegutsemisjuhised selle kohta, mis teenuseid kliendid meilt ootavad. Uued dialoogi kaudu kujunenud teenused on suunatud sel juhul tõelistele abivajajatele, ja see ju ongi meie töö mõte.

Mirjam Selli *Vinni vallavalitsuse sotsiaalnõunik:*

Oma elanikkonna heaolu ja turvalisuse eest vastutab kohalik omavalitsus. Mida rohkem vald inimest väärtustab, seda stressivabamalt saavad hädasolijad end tunda. Linnades ja maavaldades on toimetulekutoetuse taotlejatega suhtlemine mõneti erinev. Kui linnas jääb taotlejale suhteliselt soodne võimalus jääda abiküsimisel anonüümseks, siis maal on see välistatud. Maapiirkonnas on suurimaks probleemiks juhutööde eest saadud tulu varjamine. Väga oluline on esmataotlejale selgitada tema õigusi ja ka kohustusi, see hoiab ära arusaamatused tulevikus. A. Kuddo hinnangul on paratamatu, et kui toetused on madalad, ja neid makstakse piiramatult aja vältel, siis lähtub abitaotleja abi taotlemisel isiklikust huvist. Sotsiaaltöötaja ei tohi nõustamisel midagi kahe silma vahele jätta ega anda mõista, et toimetulekutoetuse saamine on enesestmõistetav. Samas pole taotluste vastuvõtja ülesanne igat klienti kahtlustada, vaid siiski nõustada. Sotsiaaltöötaja ei saa olla pelgalt arveametnik, ta on suunaja ja pere peamine nõuandja vaesusest väljatulekul ning lahenemisvõimaluste leidmisel.

Meeli Tuubel *Valga linnavalitsuse sotsiaalabi- ameti vanempetsialist:*

Selle aasta kevadel avaldas Riigikontroll viies kohalikus omavalitsuses läbi viidud toimetulekutoetuse maksmise auditeerimise tulemused (vt www.riigikontroll.ee/audit.php?audit=511). Üheks auditeeritud omavalitsuseks oli Valga linn. Riigikontrolli hinnangul ei taga praegune kontrollisüsteem seda, et toimetulekutoetust makstakse vaid puuduses elavatele inimestele. Põhjuseks peeti sotsiaalhoolekande seaduse lünklikkust, mis tekitab ebaselgust ja loob tõlgendamisvõimalusi selle rakendamisel. Riigikontrolli auditeerimisel ilmnisid samad toimetulekutoetuse taotlemisel valeandmete esitamise või sissetulekute varjamise juhud, millisteni on jõutud siin avaldatud uurimistulemustes. Lisaks eeltoodule on aga Valga linna praktikas esinenud esitatavate dokumentide võltsimise juhtumeid, kõigi puhul oli tegemist küttepude ostukviitungite võltsingutega. Võrreldes varasemate aastatega on sotsiaaltöötaja töö abivajaja andmete kontrollimisel siiski tõhusamaks muutunud, seda just andmebaaside kasutamise võimaluse avanemisega. Hoolekande praegust arengut arvestades

ei tohiks abi saamise võimalustest mitte-teadmine enam olla suur probleem, teadmatust võib esineda suhteliselt marginaalse grupi hulgas.

Maarika Tarum *Kohtla-Järve Sotsiaalhoolekandekeskuse direktori asetäitja:*

Vaatamata 2005. a algusest kehtima hakanud sotsiaalhoolekande seaduse muudatustele ei ole toimetulekutoetuse maksmine piisavalt reguleeritud. Seaduses nimetatud tingimused on ikka veel mitmeti tõlgendatavad. Toetuse taotleja ja tema pereliikmete andmete kontrollimiseks ei ole võimalik X-tee süsteemi kaudu esitada päringuid Maksu- ja Tolliameti piirkondlikule struktuuriüksusele. Toetuse taotleja deklareeritud vara õigsuse kontrollimiseks tuleb esitada kirjalik päring autoregistrile ja kinnistusregistrile. Probleeme on rahvastikuregistri andmete kasutamisega: praegune andmebaas on puudulik, puudub võimalus näha taotleja tervikandmeid.

X-tee andmevahetuskeskonna kaudu esitatavad päringud toetuse taotlejate pensionide, peretoetuste ja teiste pensioniameti kaudu makstavate toetuste/hüvitiste kontrollimiseks annavad ainult jooksva kuu andmed, andmete kontrollimine eelnevate perioodide kohta ei ole võimalik. Tuginedes haldusmenetluse seadusele oli Kohtla-Järve Sotsiaalhoolekandekeskus 1. jaanuariks 2006 teinud 64 ettekirjutust liigselt saadud toimetulekutoetuse tagastamiseks (kokku 356 272 kr). Kõige suurem summa, mida nõuti tagasi tahtlikult esitatud valeandmete eest, oli 31 489 kr. Käesolevaks ajaks on see tagastatud. Kõige rohkem oleme kokku puutunud sissetulekute varjamisega. Toimetulekutoetuse taotleja töötab, kuid ei näita toimetulekutoetuse taotlemisel tulusid. Teine suurem pettuste koht on elatisrahad. Viimati puutusime kokku juhtumiga, kus isik oli saanud toimetulekutoetust üle viie aasta ja soetas selle ajaga viis uuemat tüüpi sõidukit, selgitusi oma toetajate kohta isik esitada ei suutnud. Juhtumi kohta koostavad juristid ettekirjutuse toimetulekutoetuse tagastamiseks. Kohtulahendid on suureks abiks sotsiaaltöötajatele seaduse tõlgendamisel. Olen nõus Jelena Afonovaga, et tulemuslik on ka panga kontoväljavõtte kasutamine. Kontoväljavõtetest oleme leidnud infot näiteks nõudepesumasina ostmise, ilusalongide teenuste kasutamise või ka Stockmanni kauplusest pidevalt sissetude tegemise kohta.

Tööharjutuse abil pikaajalise töötuse vastu

Kerstin Peterson

Sotsiaalministeeriumi tööturu osakonna peaspetsialist

Käesoleva aasta 1. jaanuarist jõustus uus tööturuteenuste ja -toetuste seadus, mis laiendas oluliselt töötutele pakutavate aktiivsete tööturumeetmete ringi (lisandus 6 tööturuteenust¹) ning täpsustas töö põhimõtteid². Seadus reguleerib töötute ja tööotsijate üle arvestuse pidamist, tööturuteenuste osutamist ning tööturutoetuste (töötutoetus, stipendium, söidu- ja majutustoetus) maksmist.

Teenuse kirjeldus

Praegusel ajal on töötuse näitajad Eestis kogu iseseisvusaja madalaimad.

Statistikaameti töøjõu-uuringu andmetel oli 2006. aasta II kvartalis 42,8 tuhat töötut. Arvestades üldiseid majandusarengu trende, jääb üha vähemaks neid, kellel tööd ei ole või kellel on töötuks jäämise korral keeruline uut töökohta leida. Suuremate raskustega seisavad silmitsi eelkõige need, kellel viimasel töökohal töötamisest on möödas aasta, paar või enamgi. Lisaks raskustele tööturule (taas)sisenemiseks, kadunud tööharjumusele ning erialase kompetentsuse puudumisele on pikaajalistel töötutel ka mitmeid sotsiaal- ning terviseprobleeme.

Tööturuteenuste ja -toetuste seadus näeb ette selliste klientide puhul tööharjutuse rakendamist. See on tööharjumuse või töökoogemuse taastamiseks osutatav tööturuteenus, mille kaudu töötut valmistatakse ette kollektiivis töötamiseks, tööalase vastutuse kandmiseks, täpsuse ja kohusetunde arendamiseks, eneseusu täiustamiseks, et tõsta inimese motivatsiooni tööturule sisenemiseks. Kuigi huvi selle pikaajalistele töötutele

mõeldud teenuse järele on olnud nii potentsiaalse klientuuri kui ka tööturuasutuste hulgas juba pikemat aega, puudus kuni seaduse jõustumiseni riigi tugi teenuse osutamiseks. Takistuseks olid ka sobilike harjutuskohtade puudumine ning kahtlused, kas teenusepakkujaid piisab. Kõnealuse tööturumeetme seadustamisega tagati teenusepakkujatele tööharjutusteenuse osutamise kulutuste katmine riieelarvest.

Tööharjutuse maksimaalne kestus on kolm kuud. Pärast ühte tsüklit hinnatakse, milliseid positiivseid muutusi on teenuses osalemine inimesele kaasa toonud. Juhul kui klient ei ole veel valmis pärast kolme kuu pikkust tööharjutusteenuses osalemist teistes aktiivsetes tööturumeetmetes osalema või tööturule sisenema, saab ta sama tsüklit korrata. Tööharjutusena tehakse kergemaid töid, mis ei nõua erialaseid teadmisi või milleks vajalikud oskused on omandatavad tööharjutuse käigus. Seejuures ei ole oluline eelnevalt omandatud haridus ega erialane kvalifikatsioon. Kutsealase arengu mõttes on tööharjutus pigem tüketeenus, mis on pikaajalisele töötule esimeseks etapiks avatud tööturule suundumisel.³

Et vältida või hoida kokku sõidukulusid, osutatakse tööharjutusteenust töötute kodukohtade võimalikult lähedal. Tööharjutuses osalevatel klientidel tuleb avatud tööturule pääsemiseks ületada mitmeid takistusi, mistõttu on selle teenuse puhul eriti oluline juhtumikorraldusel põhinev võrgustikutöö.

Tööharjutusteenuse korraldamisele ning osutamisele aitab kaasa kohalik omavalitsus, kellele on kasulik panustada oma kogukonna töötute ning heitunud tööturule toomisesse, kui maksta neile toimetulekutoetust. Juba kolm kuud tööharjutusteenuses

¹ Uued teenused on tööpraktika, tööharjutus ning neli puuetega inimestele suunatud tööturuteenust: abistamine tööintervjuul, töötamine tugiisikuga, tööruumide ja -vahendite kohandamine, tehnilise abivahendi tasuta kasutamise võimaldamine.

² Seaduse põhimõtteks on töötute probleemide juhtumikorralduslik lahendamine, mille üheks meetmeks on personaalse töötusimiskava koostamine. Töötute ning Tööturuameti piirkondliku struktuuriüksuse konsultandi koostöös valmiv kava aitab planeerida töötute tööle rakendamiseks vajalikke tegevusi vahe-eesmärkide kaupa. Juhtumikorralduslik lähenemine tähendab seda, et töötute probleemidega tegeleb algusest lõpuni konkreetne konsultant, kes vajadusel kaasab spetsialiste teistest valdkondadest (nt kool, kohalik omavalitsus, meditsiiniinstituut).

³ Ühe näitena võib vaadelda skeemi, mille kohaselt pikaajaline töötute läbib esmalt tööharjutusteenuse ja omandab sellega kollektiivis töötamise harjumuse, suutlikkuse kindlal kellaajal konkreetseid kohustusi täita jne. Seejärel omandab töötute tööturukoollituses erialased teadmised, mida on omakorda võimalik praktiseerida niisuguse teenuse abil nagu tööpraktika, mida viiakse läbi tööandja juures. Tööpraktika kaudu omandab töötute reaalse kogemuse konkreetse tööandja alluvuses töötamisest, millest võib edaspidi kujuneda kindel töösuhe.

osalemist võivad lisada omavalitsusele oskustega tööjõudu. Mõned töötud suhtuvad tööharjutusteenusesse umbusklikult, teised on valmis igast võimalusest kinni haarama. Usinamate eeskuju motiveerib ka teisi: samast olukorrast välja pääsenud inimese kogemused ja nõuanded on tõenäoliselt veenvamad kui teenust tutvustav tekst ning konsultandi soovitusel. Teenuse osutamisel võib olla ka tagasilööke. Eriti rusuv on see, kui inimene ise ei panusta oma elujärje parandamisse, vaid ootab riigilt pidevat toetust. Siiski annavad ka sellised olukorrad uusi kogemusi.

Tööharjutusteenuse osutamine on nii mõnelgi pool juba edukalt käivitunud.

Järgnevalt antakse ülevaade kolmest teenuse osutajast ja võimalikest tegevustest, mida saab töö harjutamiseks kasutada. Nendel teenuseosutajatel on tuua ka häid näiteid koostööst kohaliku omavalitsuse ning piirkonna tööandjate ja ettevõtjatega.

MTÜ Jeeriko

Kolmekuulise tööharjutuse käigus antakse töötutele MTÜ-s Jeeriko Lääne-Virumaal mitmekesiseid tööülesandeid, mille toel kujuneb tööharjumus:

- heakorra- ning koristustööd Tapa linnas (muru niitmine, lasteaedade liivakastide remont ja liiva vahetamine)
- eakate ning puuetega inimeste abistamine kodu ja aia koristamisel
- puude lõhkumine, saagimine ja ladumine lilledel istutamine ning nende eest hoolitsemine
- aiatööd (rohimine, kastmine, väetamine)
- mööbli pisiparandus
- remondieelsed lammutustööd ning remondijärgsed koristustööd jpm.

Lisaks praktiliste ning teoreetiliste oskuste omandamisele pakutakse moraalsel ja psühholoogilist tuge, nõustamist ning eneseharimisvõimalusi. MTÜ-s Jeeriko toimub psühholoogiline nõustamine ümarlaua vormis. Pakutakse infot ja koolitust vägivallatu suhtlemise, töötute õiguste ja kohustuste, esmaabi ning toimetuleku kohta. Plaanis on loengud tööõigusest ja koolitus võlanõustamisest. Ühisüritustena on MTÜ Jeeriko pidanud piknikke looduses, külastanud Jaanalinnutalu, Narva kindlust ja põhjarannikut, Tallinna loomaaeda, botaanikaeda jpm. Vah-

vaid ettevõtmisi püütakse siduda arendavate ülesannetega⁴.

Suheldakse aktiivselt potentsiaalsete tööandjatega. Julgustamaks töötuid tööd otsima ning tööandjaid pikaajalisi töötuid tööle võtma, on koos töötutega külastatud tööandjaid ning ka tööandjad ise on MTÜ-s Jeeriko kohal käinud. Sellised kohtumised avaldavad töötutele muljet ja annavad palju mõtteainet. Olulist rolli mängivad head suhted kohaliku omavalitsusega. Tapa vald on toetanud MTÜ-d Jeeriko remondi tegemisel. Tööharjutusteenuse osutamises osaleb aktiivselt valla sotsiaalnohunik. MTÜ Jeeriko kogemuse põhjal võib öelda, et tööharjutuses osalenud inimesel kasvab tahtmine endast midagi anda ja elus edasi jõuda. Sellele aitavad kaasa toredad koostööpartnerid.

MTÜ Aktiviseerimiskeskus Tulevik

Pärnus asuvat MTÜ-d Aktiviseerimiskeskus Tulevik on sotsiaalministeerium sageli esile tõstnud kui head eeskuju, kuidas soodustada inimeste naasmist tööturule. Pärnumaa on üks madalama töötusega piirkondi Eestis (16–62 aasta vanusest elanikkonnast on registreeritud töötuid 1,6%)⁵, vähenenud on ka pikaajaliste töötute ning heitunud inimeste arv. Aktiviseerimiskeskuses Tulevik on osutanud tööharjutusteenust nii enne tööturu-teenuste ja -toetuste seaduse jõustumist⁶ kui ka käesoleval ajal omavalitsuse toel. Sellest aastast on liitlaseks ka Tööturuameti Pärnumaa osakond, mille kaudu riik pikaajalistele töötutele tööharjutusteenust ostab. Tööturuamet suunab MTÜ-sse ka teenust vajavad kliendid.

Oma pikaajalise tegevuse jooksul on MTÜ Aktiviseerimiskeskus Tulevik töötanud välja tegevused, mida viiakse läbi tööharjutusteenusena:

- vanade esemete/seadmete taastamine ning kasutuskõlblikuks muutmine
- aiandus
- maastikuhooldus
- käsitöö
- transporditööd
- eakate ja puuetega inimeste abistamine
- abiteenuste pakkumine.

Paralleelselt tööharjutusega toimuvad toetavad tegevused:

- psühholoogiline ja/või sotsiaalne nõustamine, mida pakub tööjuhendaja või profes-

⁴ Näiteks oma päeva pildistamine ja fotodest näituse koostamine.

⁵ Tööturuameti 2006. aasta II kvartali aruanne.

⁶ Siis ei nimetatud neid tegevusi aktiivsete tööturumeetmete kontekstis otseselt tööharjutuseks.

sionaalne nõustaja

■ isiku töövõime ning motivatsiooni hindamine

■ silmaringi avardav ühine vaba aja sisustamine

■ vajaduse ja võimaluse korral sotsiaalabi (materjalne abi vms) omavalitsuselt.

Aktiviseerimiskeskuse töötajad usuvad, et kuigi klientide tööle saamine tähendab teenuseosutajale automaatselt klientuuri vähenemist, on see siiski parem, kui tõdeda, et osutatavast abist ning uute põhimõtete rakendamisest ei tõuse inimestele tulu.

SA Taheva sanatoorium

Tööturuameti Valgamaa osakonnas osutatakse tööharjutusteenust koostöös Taheva vallavalitsuse ning SA Taheva sanatooriumiga. Tegevust viiakse läbi tunniplaani järgi, mis näeb ette 20 tundi töö harjutamist nädalas, millest kaks tundi on planeeritud nõustamisele ning nädalakokkuvõtte tegemisele nõupidamise vormis. Ühe töö harjutamiseks päevas kulub orienteeruvalt neli tundi. Taheva sanatooriumis on võimalik tööd harjutada hooldekodu kahes osakonnas, külaliskorterites, üldkasutatavates ruumides, köögis, pesumajas, töökojas ja remondiruumides. Töö harjutamise käigus tehtavad tööd võib võtta kokku järgmiselt:

■ abitööd köögis (laua katmine) ning pesumajas

■ õmblustööd

■ akende pesemine

■ muru niitmine

■ küttepuude ettevalmistamine

Tööharjutajatel on juhendajad. Taheva sanatooriumis tööharjutusel käivatele töötutele on tagatud kojusõit sanatooriumi bussiga pärast tööpäeva lõppu.

Töötute innustamise on enda kanda võtnud valla töötute tugiisikud. Tööharjutusteenuse osutamine on meeskonnatöö, tööturuameti Valgamaa osakonnal on selles osas hea koostöö Taheva vallavanemaga. Optimismi lisab see, et juba esimesed kolm kuud tööharjutusteenuse osutamist on andnud vallale oskustega tööjõudu. Veelgi enam – tööharjutusele suunatud ning selles aktiivselt osalevate töötute järgi saab aimu piirkonna potentsiaalsest tööjõuresursist.

Doktoritöö sotsi

Intervjuu Fafu uurimisr

Kaitstesite 2006. aastal Norras doktoritöö, mis kandis pealkirja „Vaesus ja sotsiaalne tõrjutus – sama medali kaks poolt? Norra ja Eesti võrdlus“. Palun tutvustage mõne sõnaga oma uurimust.

Uurisin empiiriliste andmete põhjal suhtumist vaesusse ning sotsiaalsesse tõrjutusse ja nende nähtustega seotud arusaamu Norras ja Eestis. Soovisin analüüsida nende kahe riigi andmeid, sest need erinevad oma elustandardilt ja ajalooliselt kogemuselt. Kuna olin Baltimaade uuringutes varem osalenud, langes mu valik Eestile. Väga oluline on see, kuidas vaesust määratleda. Kui me vaatame suhtelist vaesust, ehk Euroopa Liidu standardite järgi seda, kui palju on inimesi, kelle sissetulekud on alla 60% riigi keskmisest, siis erinevus Eesti ja Norra vahel ei ole eriti suur. Hoopis teise pildi saame, kui võrdleme elutingimusi. Kuigi kahe NORBALT'i elutingimuste uuringu põhjal on Eestis viie aastaga (1994–1999) toimunud sama suured muutused, kui Norras saavutati kahekümne aastaga, puudutab see odavamad osa elutingimustest – suurenes inimeste arv, kellel on stereo- ja videotehnika, külmkapp, pesumasin, auto. Suuremaid investeeringuid, nagu maja ehitamine või kanalisatsioonisüsteemi vahetus, said endale lubada vaid vähesed eestimaalased. Uurimistöö teiseks teemaks oli sotsiaalne tõrjutus. Käsitlesin selle nelja aspekti: kodanikuõigused, tõrjutus tööturul, ühiskondlikust elust ja sotsiaalsest võrgustikust kõrvale jäämine ja vähene osalus kodanikuühiskonnas. Siin oli kahe riigi vahel märkimisväärseid erinevusi. Näiteks Norras ei ole kodakondsuseta isikud mingi probleem. Tööturult kõrvalejäänuid on sama palju, kuid selle põhjused on teistsugused: Eestis on nendeks põhiliselt pikaajalised töötud ja heitunud isikud, Norras

aalsest tõrjutusest Eestis ja Norras

ühma juhi Tone Fløtten'iga, *Fafo uuringu*instituut, *Norra*

seevastu on väga palju inimesi, kellele on määratud puue ja kes saavad töövõimetus-
pensioni. Pereliikmete ja sõprade abile
lootmine ja nendega suhtlemine on ühtviisi
levinud nii Norras kui Eestis. Mis puutub
aga osalemisse kodanikuühiskonnas, siis
norralased osalevad vabaühendustes tundu-
valt energilisemalt, ka ametiühinguliiku-
mine on palju rohkem arenenud. Seos vae-
suse ja sotsiaalse tõrjutuse vahel ei ole üks-
ühene: materiaalselt halvasti kindlustatud
inimesel võib olla suur sotsiaalne võr-
gustik.

Millised on Teie uurimuse olulisemad järelused, millele sooviksite poliitikute tähelepanu juhtida?

Asjaolu, millele tuleks tähelepanu pöörata,
on see, et mitmed elanikkonna rühmad,
kellel Eestis on kõrge vaesusrisk, ei ole
Norras vaesed, sest nad on hästi kaitstud
sotsiaalkindlustusega, nagu näiteks palju-
lapselised perekonnad, üksikvanemaga
pered, terviseprobleemidega inimesed,
eakad. Need rühmad ei tohiks olla vaesed.
Eriti oluline on ennetada laste sattumist
vaesusse, sest isegi lühiajaline vaesuses
elamine võib lapsele kahjulikult mõjuda.

Kasutate sellist mõistet nagu „kahe kol- mandiku ühiskond“. Mida Te selle all mõtlete?

Peab vältima sellise ühiskonna teket, kus
hästi kindlustatud enamus – kaks kolman-
dikku ühiskonnast – ignoreerib tõrjutud
kolmandiku huve. Selleks peab ühiskond
vaesuse probleemile tähelepanu pöörama ja
tugevdama oma sotsiaalkindlustussüsteemi.
Samuti tuleks kaasata võimalikult palju
inimesi tööturule – luua selleks töökohti ja
muuta need kõigile kättesaadavaks, ka
füüsilise puudega inimestele või neile, kes
vajavad töötamisel kõrvalabi. Eestis on pal-
ju pikaajalisi töötuid, kes on tööotsingutele
käega lõõnud. Tuleb mõelda, kuidas neid
tööturule tagasi tuua.

Kas ka Norras annab tunda surve hea- oluriigile, millest mujal palju räägi- takse?

Ei ütleks, et see on eriti tuntav. Mõningaid
ilminguid on, uute oludega tuleb kohaneda.
Aga üldiselt Norras sotsiaalne heaolu
kasvab – rohkem inimesi saab sotsiaalabi,
töövõimetuspensioni, teenuseid.

Kas kõik inimesed on sotsiaalkaitsega kaetud?

Alati on oht, et keegi võib mingil põhjusel
välja jääda, aga valdav osa inimesi on
kaitstud sotsiaalkindlustuse või hoolekan-
desüsteemiga. Süsteem töötab väga hästi.

Küsitles Regina Karjakina

*“Mitmed elanikkonna rühmad,
kellel Eestis on kõrge vaesusrisk, ei ole
Norras vaesed, sest
nad on hästi kaitstud
sotsiaalkindlustusega.”*

Tone Fløtten

Spetsialisti turvalisuse probleem sotsiaaltöös

Töövägivalda ei tohiks käsitleda pelgalt konkreetse kliendisuhete probleemina, sest rünnakud on suunatud töötaja kui institutsiooni esindaja, mitte eraisiku vastu.

**Kadi Ilves, TÜ magistrant,
TÜK psühhiaatriakliiniku sotsiaaltöötaja**

2003. aastal kaitstud bakalaureusetöö „Spetsialisti turvalisuse probleem sotsiaaltöös” eesmärk oli uurida sotsiaalvaldkonna töötajate kokkupuuteid klienditöös esinevate ohtudega. Sotsiaalvaldkonnana pidasin silmas elualasid, mis osutavad avalikkusele eesliini (sotsiaal)teenuseid. Uurimuses osalesid vaimse tervise rehabilitatsiooni, lastekaitse, koolisotsiaaltöö, haiglasotsiaaltöö, kriminaalhoolduse, peremeditsiini, hoolekandeesutuse, haridus- ja noorsootöö valdkonna spetsialistid. Sotsiaalalal on peamine töövahend spetsialisti enda isiksus, mistõttu läbikukkumised ja probleemid on isikustatud ja neid võidakse hinnata töötaja ebapädevuse või -professionaalsuse näitajatena. Kliendiga suheldakse kõrvaliste pilkude eest varjatult ning vägivallast rääkimine ei pruugi sobida asutuses kehtivate kirjutamata reeglitega. Töövägivalda ei tohiks siiski käsitleda pelgalt konkreetse kliendisuhete probleemina, sest rünnakud leiavad aset teenuse osutamise kontekstis ning on suunatud töötaja kui institutsiooni esindaja, mitte eraisiku vastu. Kohtasin uurimuse tarvis intervjuusid läbi viies ning hiljem tulemusi esitledes suhtumist: „Milleks selline teema? Eestis ei ole see aktuaalne, midagi ei ole ju juhtunud?!”. Nukker on mõelda, et nüüd tõendab arutelu vajalikkust Haaberstis hukkunud sotsiaaltöötaja.

Metoodika

Peamiseks uurimismeetodiks oli põhistatud (ehk põhjendatud, *grounded theory*) teooria meetod (Ezzy 2002, Creswell 1997, Kalmus 2002), mida täiendas narratiivide analüüsi meetod (Rossmann ja Rallis 1998; Schwandt 2001; Gergen 1998; Ezzy 2002). Põhistatud teooria seab eesmärgiks luua uuritava nähtuse selgitamiseks kogutud andmetel põhinev teooria, mitte keskenduda pelgalt varasema(te) teooria(te) kehtivuse kontrollile. Narratiivide analüüsi kasuks otsustasin sotsiaalala töötajate igapäevast ja ohtudega toimetulemise lugusid kuulates juhendaja Marju Selja soovitusel. Uurijate väitel (Ezzy 2002; Schwandt 2001; Gergen 1998; Rossmann ja Rallis 1998) täidavad narratiivid mitut funktsiooni isiku, kogukonna ja ühiskonna tasandil, sh aitavad kujundada ja säilitada sobivat identiteeti. Uurimuse tarvis kogusin andmeid 13 personaalintervjuu abil, lindistused transkribeerisin ning seejärel kodeerisin, järgides põhistatud teooria põhimõtteid. Meetodile omaselt toimus kodeerimine ja analüüs ka juba intervjuerimisega paralleelselt ning esmaseid tulemusi arvestasin järgmiste intervjuude läbiviimisel. Kodeerimise protsessis ehitasin üles keske fenomeni – igapäevase töö ohukogemust ehk ohustatust kirjeldava paradigma. Valimi moodustamisel lähtusin teoreetilise valimikoostamise põhimõttest – kõigil osalejatel eeldasin otsest või kaudset kokkupuudet töövägivallaga, sh ohvriks olemise kogemust, kolleegide ründamise pealtnägemist, kokkupuudet selle kohta ringlevate jutustustega ning osalemist ohustatuse fenomeni tähenduste (sh potentsiaalsete ohtude) konstrueerimises. Paljud uurijad kinnitavad (nt Littlechild 1995; Van Soest ja Bryant 1995; Brockman ja

McLean 2000; MacDonald ja Sirotych 2001; *E.S.R.C Study* 2002), et sotsiaalvaldkonna töötajad satuvad võrreldes teiste elukutsete esindajatega suurema töönaosusega klientide vägivalla või muu väärkohtlemise ohvriks ning et kõikide abistavate elukutsete esindajate turvalisust häirivad samad tegurid (vt nt Brockman ja McLean 2000; *E.S.R.C Study* 2002).

Analüüsi tulemused ja arutelu

Ohud võivad olla tingitud kliendisuhetest, organisatsiooni sisekeskkonnast ja sotsiaaltöö olemusest. **Kliendisuhete iseärasustega seotud ohud** seostusid intervjuudes kliendi privaatsuse rikkumisega sotsiaaltöötaja poolt. Näiteks sekkumisel „kliendi asjadesse nina topimise“ või „silma peal hoidmise“ tähenduses ning juhul, kui töötaja osaleb kliendiga seotud konfliktides (nt peretilides) ühe poole kaitsjana, lahendab olukordi jõuliste meetoditega, ootab liiga kiireid muutusi ja karistab, kui need ei toimu, lähtub klienditöös stereotüüpidest, negatiivsetest hoiakutest või stigmadest. Oht võib tekkida ka varjatud infokogumise ning teabe kliendi kahjuks kasutamise tagajärjel. Töötaja ennastkahjustavate loomumomadustena aitavad ohu tekkele kaasa allaheitlikkus, idealism ja ohvrimeelsus.

Organisatsiooni iseärasustega seotud ohud viitavad tõsiasi, et sotsiaalvaldkonnas pööratakse töötajate eest hoolitsemisele vähe tähelepanu. Intervjuudest ilmnes, et mõiste organisatsioonikultuur seostus enamasti heade kollegiaalsete suhete ning viisaka käitumisega, mis aga võivad tähendada hoopis grupimõtlemist ja -hoiakuid ning grupi seisukohadele vastanduvate, kuid arenguks oluliste seisukohtade väljaütlemise keelamist (vt Kadushin 1992). Intervjuudes kirjeldati avalikke ja varjatud konflikte, võimumänge ja kolleegidevahelist konkurentsi, samuti erinevaid kommunikatsioonihäireid ja olukordi, kus juhtkond ei näe probleeme ega loe välja teateid töötajate käitumisest. Lisaks toodi välja n-ö külalisena töötamine (mõiste kohta vt Kadushin 1992), mille tõttu näiteks kooli- ja haiglasotsiaaltöötajad ei pruugi end tunda organisatsiooni liikmena. Shulmani (1991) ja Kadushini (1992) järgi võidakse neil juhtudel hakata kasutama kaudseid väljendusvahendeid – nalja, haigestumist, vastumeelsust mõnede kliendirühmade või tööülesannete suhtes, sh tegematajätmist.

Sotsiaaltöö iseärasustest mõjutavad ohtlike olukordade teket näiteks vastuolu hoolimise ja kliendi tegevuse kontrollimise põhimõtte vahel. Coltoni väitel (2002) kaldub viimane olema ülekaalus, sest kliendid on sotsiaalala institutsioonidega sageli konfliktis. Ohtude põhjuseks võib olla ka kaasaegse sotsiaaltöö väärtuste ja eesmärkide muutumine. Nii kirjeldati probleeme, mis tulenevad vajadusest jaotada nappi aega kliendiga otsesuhetlemise ja paberitöö vahel ning rahulolematust, et sotsiaalalal töötamine seostub üha enam teenuste vahendamisega.

Ohustavaks hinnati füüsilist ja verbaalset vägivalda (st otsest rünnakut), sh ähvardamist, ahistamist, pealekaebamist, süüdistamist, aga ka parasiitidega ja haigustesse nakatumist, materiaalse kahju tekitamist ja ülesannete vastuolulisusest või tööga kaasnevast vastutusest tulenevat psühholoogilist pinget. Kõige enam kirjeldati verbaalse ja psüühilise vägivalla juhtumeid, kuid ka füüsilisi rünnakuid (vt ka Littlechild 1995; Brockman ja McLean 2000; *E.S.R.C Study* 2002).

Kirjeldatud **ohtlikud sündmused** leidsid aset tööpäeva jooksul nii klientidega näost-näku kui telefonitsi suhtlemisel, samuti õhtul (üks) töölt lahkudes ning välitöödel. Vastustest selgus, et kliendid võivad suhtuda umbusuga noortesse naistöötajatesse, kellel arvatakse olevat vähe elukogemusi ning pädevust. Lisaks võib hirmutada füüsiline ebavõrdsus suhtes „väike naisametnik“ ja „suur meesklient“. Seksuaalse alatooniga ning rahvuse pinnal tekkida võivad konflikte peeti ebatõenäoliseks, kuigi neid kirjeldati.

Ohtlike isikutena kirjeldati nii reaalseid kui ka potentsiaalseid ründajaid. Peamiselt oli ette tulnud rünnakuid klientidelt või nende pereliikmetelt ning need olid töötajate hinnangul tingitud ründaja vähestest suhtlemisoskustest, psüühilistest probleemidest või (vaimu)haigusest, antisotsiaalsetest hoiakutest, enesekaitsest, joobest, elukriisidest vms.

Potentsiaalselt ohtlikuks nimetati kriminaalkorras karistatud ja vanglas viibinud inimesi, samuti alkoholi tarvitamist ja asotsiaalset eluviisi ning elamist mõnes piirkonnas. Hinnangutes lähtuti pigem tavaarusaamadest (sh meedia mõjust ja kuuldukest) kui spetsiifilisest riskihinnangust. Kirjeldatud stereotüübid seostusid intervjuudes sageli tõelise või otsese ohuga, millega võrreldes anti hinnang isiklikele kogemustele. Näiteks HIV-i ja AIDS-i ohtu hinnati ebatõenäoliseks ja see ei seostunud tõeliste ohtudega.

Professionaalsete toimetulekustrateegiatega rakendamist kirjeldasid üksikute asutuste töötajad, rõhutades ennetavaid meetmeid. Välja toodi töötajate valiku ja juhendamise, asutuse sisekliima kujundamise, klientitööle reeglite kehtestamise ja lepingute sõlmimise ning vastutuse jagamise põhimõtted, samuti regulaarne tööjuhendamine ja psühholoogiline nõustamine. Sotsiaalalal on valdavaks siiski **tavaarusaamad** **põhinevad toimetulekuviisid**, mis lähtuvad töötaja isiklikust (elu)kogemusest. Seejuures tähtsustati ohtude ennetamisel häid suhteid kliendiga ning ohtudele reageerimisel hetkeolukorra ja kliendiga seotud varasemate kogemuste arvestamist, huumori kasutamist, olukorra pööramist kliendi kahjuks, tähelepanu kõrvalejuhtimist ja järeleandmisi. Peamise kasutatava **abivahendina** nimetati mobiiltelefone ning vajalikuks peeti politsei, omavalitsuse sotsiaaltöötaja ja kolleegide appikutsumist. Relvi, gaasiballoone vms üldjuhul ei kasutatud, mida põhjendati vajaduse või oskuste puudumisega. Pereliikmeid ja sõpru oldi nõus kaasama vaid julgestaja või autojuhina, kuid mitte konfliktides osalejana. Töötajatele teadaolevalt puudusid paljudes asutustes turvaeskirjad ja -vahendid. Supervisiooni mõiste oli enamikule sotsiaalvaldkonna töötajatest tuttav, kuid sisu mõisteti erinevalt (vt ka Selg 2006) – üldjuhul kirjeldati negatiivseid kogemusi seoses grupisupervisiooniga ning efektiivseks hinnati individuaalsupervisiooni. Tööjuhendamisega võrreldes omistati suuremat tähtsust kolleegide ja juhtkonna toetusele (samal teemal vt ka Shulman 1991, Kadushin 1992; Cherniss 1995; Stroebe ja Stroebe 1996), kuid samas nenditi, et sellest jääb puudu.

Ebaefektiivsete toimetulekustrateegiatega puhul toimub probleemide lahendamine „põgenemise või ründamise“ meetodil (vt ka Shulman 1991). Enamiku vastajate arvates kuulus vägivald loomuliku osana nende töö juurde ning toimetulemise ja tagajärgede eest vastutas töötaja. Koos eelkirjeldatud puudustega näitab see, et turvalisuse problemaatikat ei teadvustata, abinõusid ei rakendata ning puuduvad selged asjakohased reeglid. Reeglitele puudumisele viitab ka „tõeliste“ ohtude fenomen, millest juttu oli. Ebaefektiivseteks meetoditeks võib pidada soovmõtlemist, musta huumorit (vt samal teemal Shulman 1991), vältimist, eitamist, vägivalda mõju vähendamist ründaja käitumise õigustamisega, samuti rohkem tööle pühendumist või „taastumist“ suitsetamise abil, milliseid viise kirjeldati. Ka **erialanarratiive** käsitlesin toimetulekustrateegiana, sest nende ülesanne võib olla igapäevase töö dramaatiliste, emotsionaalselt laetud situatsioonide mõju maandamine. Jutustustes kirjeldati kaitsetu ja naaiuse sotsiaaltöötaja kogemuste omandamise ja targemaks saamise protsessi ning seda, kuidas raskuste kiuste kutsele truuks jäädakse. Süzheed väljendasid pühendumist, sotsiaalse õigluse eest võitlemist ja halastust, mis sobivad sotsiaalalale.

Ohustatuse tagajärgede kirjeldustes ilmnes taas varasemast tuttav tõelise tagajärje fenomen – vastajad, kes ei olnud kogenud tõelisi ohte, eitasid enda puhul ka tõsiseid tagajärgi, küll aga nägid läbipõlemise märke kolleegide käitumises. Kinnitati, et kogemused

karastavad, kuid kirjeldustest võis järeldada, et oli õpitud kartma ning mõningaid tegevusi vältima. Ohukogemusi kirjeldanud töötajad hindasid kurnavaks nii ohukogemusi kui vajadust olla eeskujuks ehk teisisõnu näidata üles õiget käitumist (samal teemal vt ka Kadushin 1992) ja muret lähedaste julgeoleku pärast. Väljaspool tööaega eelistati vältida klientidega kohtumist ning valdavalt oli kodune aadress ja telefoninumber salastatud. Kuna tööl on palju intensiivseid kontakte klientidega, tekib emotsionaalne küllastatus, mis häirib kodust suhtlemist pereliikmetega.

Viidatud allikad

- Brockman, M., McLean, J.** (2000). Review Paper for the National Task Force: Violence against Social Care Staff. National Institute for Social Work Research Unit.
- Cherniss, C.** (1995). *Beyond Burnout*. N.Y.Routledge.
- Colton, M.** (2001). Special Issue Editorial. *British Journal of Social Work*. Vol 32 Nr6, Sept 2001, Oxford University Press.
- Creswell, J. W.** (1997). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*. Sage Publications.
- Ezzy, D.** (2002). *Qualitative analysis. Practice and innovation*. Allen & Unwin. Australia.
- E.S.R.C Study Violence against Professionals in the Community** (1997–2002). Researchers: Dr.J.Gabe; Dr. D.Denney; Dr.M.A.Elston;Prof. R.M.Lee;Ms M.O'Beirne. Violence Research Programme, Royal Holloway, University of London. www.rhul.ac.uk/Sociopolitical-science/Research.
- Gergen, K. J.** (1998). *Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness: a Social Constructionist Account*. University of Bielefeld, forthcoming.
- Kadushin, A.** (1992) *Supervision in social work*. III ed. Columbia University Press.
- Kalmus, V.** (2002). Tekstianalüüsi meetodid. Loengukonspekt. http://saba.jrnl.ut.ee/~veronika/SOTSAYkonspekt.htm#_Põhistatud_teooria_printsiibid0-2002
- Littlechild, B.** (1995). Violence against Social Workers. *Journal of Interpersonal Violence*, 1995, Vol. 10, Issue 1, 123–131.
- McDonald, G., Sirotych, F.** (2001). Reporting Client Violence (cover story). *Social Work*, 2001, Vol.46, Issue 2.
- Menckel, E., Viitasara, E.** (2002). Threats and Violence in Swedish care and welfare – magnitude of the problem and impact on municipal personnel. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 2002, Vol.16, Issue 4.
- Postle, C.** (2002). Working „Between.the Idea and the Reality“: Ambiguities and Tensions in Care Managers' Work. *British Journal of Social Work*, 2002, Vol 32, Nr 3.
- Rossmann, G.B., Rallis S.F.** (1998). *Learning in the Field: An introduction to qualitative research*. Sage Publications.
- Schwandt, T.A.** (2001). *Dictionary of Qualitative Inquiry*. II ed. Sage Publications.
- Selg, M.** (2006). Superviseerimine ehk tööjuhendamise Eesti sotsiaaltöös – arutamist vajav teema. *Sotsiaaltöö* 4/2006.
- Shulman, L.** (1991). *Interactional social work practice. Toward an Empirical Theory*. F.E. Peacock Publishers.
- Stroebe, M., Stroebe, W.** (1996). The Social Psychology of Social Support. In: Higgins, E. T, .Kruglanski, A.W. (eds) (1996) *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*. The Guilford Press.
- Van Soest, D., Bryant, S.** (1995). Violence reconceptualized for Social Work: The Urban Dilemma. *Social Work*, 1995, Vol. 40, Issue 4.

Suhtlemine ebastabiilse ja potentsiaalselt ohtliku kliendiga

Valdeko Paavel

Sellesisulised soovituselised praktiliseks tegevuseks oli plaanis avaldada käesoleva aasta lõpus valmivas nõuanderaamatus võrgustikutööst laste ja peredega. 11. septembri traagiline sündmus ajendas neid varem ilmutama. Kuigi Tatjana Sarzanova juhtumi puhul oli arvatavasti tegemist pigem rünnakuga avaliku võimu esindaja kui sotsiaaltöötaja vastu, oli ta siiski üks meist, kusjuures ta kuulus kahtlemata sotsiaaltöötajate paremikku. Seepärast esialgu tegevusjuhendi sissejuhatuses mõeldud lause „*Langes tööülesannete täitmisel – nii pole Eesti laste- ja peretöö praktikute nekroloogides õnneks kirjutatud*“, on praeguseks paraku aegunud.

Praktilise tegevuse juhiseid võib käsitleda pärandina erialasest tegevusest ja kogemusest, mille vanemad tegijad annavad edasi oma noortele ja/või uutele kolleegidele.

Need põhinevad praktikute töökogemuste kirjeldamisel ja analüüsimisel ning neis on püütud integreerida tervikuks nii seda, millest praktikutel on oma igapäevases töös kasu olnud, kui seda, milles nad on eksinud.

Praktilise tegevuse juhised pole absoluutsed ega kohustuslikud, vaid soovituslikud. Need on oma töö korraldamiseks, konkreetseteks tegevusteks, käitumiseks jms mõeldud soovituselised, mis peaksid aitama praktikul oma igapäevatööga paremini toime tulla. Võib ka öelda, et need juhised on selleks, kuidas

oma igapäevatoos midagi teha. Iga praktik peaks kohandama neid vastavalt oma isikule, kliendile ja olukorrale või probleemile.

Eri valdkondades inimeste jaoks tundlike teemadega töötavad sotsiaaltöö tegijad võivad sattuda olukorda, kus neil tuleb teha tööd kliendi või klientide grupiga, kelle käitumine on raskesti prognoositav või eelduste kohaselt võib osutuda agressiivseks. Sotsiaaltöös on nendeks valdkondadeks ennekõike sotsiaaltöö kinnipidamisasutustes viibivate, psüühikahäirete ja sõltuvushäiretega inimestega ja laste ning peredega. Kõiki kriisiolukordi pole võimalik ette näha, aga on tegevusjuhiseid, mida tuleks arvestada nende kohtumiste puhul, mille ettevalmistamiseks on aega. Paljud neist on seejuures üsna elementaarsed.

Ettevalmistus

esmakohatumiseks

- Kliendiga esmakordse kohtumise ettevalmistamisel hangi teavet kliendi isiku ja tema võimaliku ohtlikkuse kohta.

- Kui mingit teavet kliendi kohta ei ole või kui teave osutab kliendi võimalikule ohtlikkusele, konsulteerige kolleegidega.

- Esimene külaskäik uue ja tundmatu kliendi koju või territooriumile tee kindlasti koos kolleegiga ning vajadusel kaasa politsei.

Keskkonna planeerimine ja korraldamine

- Tundmatusse ruumi sisene rahulikult, ära kiirusta ning võta endale aega ruumi ja olukorra võimalikult täpseks tundmaõppimiseks.

- Võõrasse kodusse sisenedes püüa kindlaks teha selle elukorraldus ja võõrale ohtlikud tsoonid ning esemed, mida võidakse rünnakuks kasutada.

- Kinnises või suletavas ruumis vali endale selline koht, et nii sinul kui kliendil

oleks võimalik ruumist takistusteta välja pääseda.

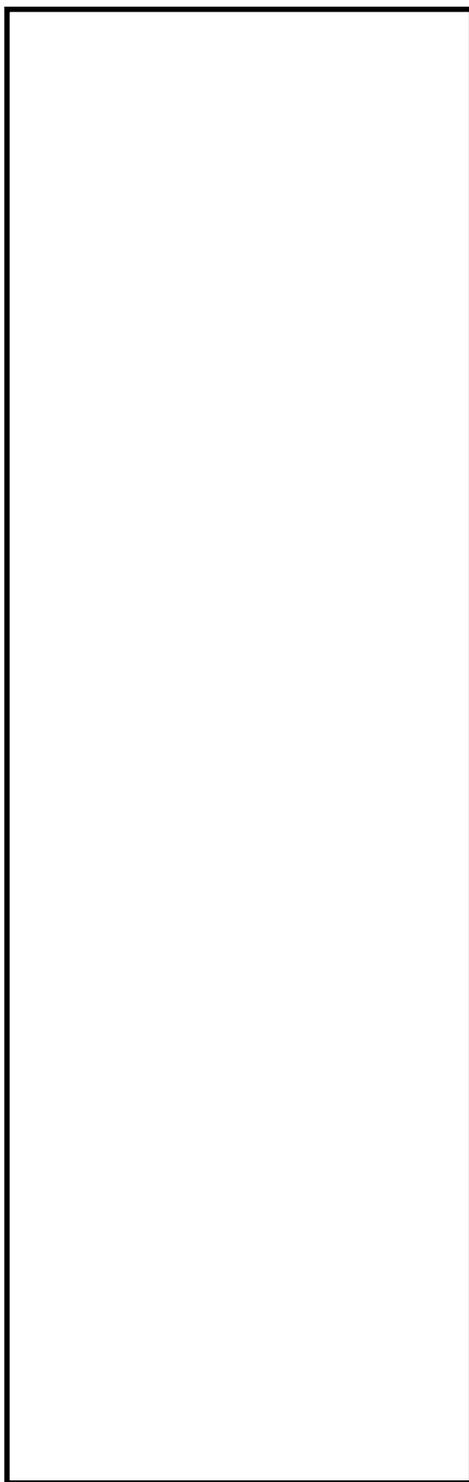
Kõik see kehtib ka sinu tööruumi ja selle sisutuse kohta. Näiteks siinkirjutajat rünnati 1993. aastal Tartu sotsiaalabi osakonnas seinariiuililt võetud lillepotiga.

Suhtlemine

- Püüa suhelda istudes ja soovita ka kliendil istuda ning jälgi, et sa ei satuks kliendi puuteulatusse.
- Tee kõik, mis võimalik, kliendi hirmu vähendamiseks nii sinu isiku kui olukorra suhtes, sest agressiivsus on sageli inimese vastureaktsioon omaenda hirmule.
- Säilita enesekindlus ja rahulik meel, sest agressioon vallandub enamasti ara, ebakindla või provokatiivse käitumisega inimese vastu.
- Räägi rahulikult, sõbralikult ja väljapeetult, ära tõsta häält ega hakka pidama loengut, parastama, näägutama jms.
- Ole kliendi suhtes heasoovlik ja kuula ära tema seisukohad, nende mõistmiseks sõnasta need endale harjumuspäraselt ümber.
- Kui sa tunned, et oled oma käitumise või väljendustega klienti häirinud, osuta oma eksimusele ja vabanda.
- Kui sa tunned/taipad, et klient on ägestumas ja võib käituda ettearvamatult ja ohtlikult, lahku viivitamatult ruumist ning teavita politseid.
- Kui klient osutus ohtlikuks, fikseeri see toimikus ning teavita ka kolleege, et tulevastel kohtumistel oleksid paremini ettevalmistunud.

Üleüldine meelespea:

- Kui sa ei ole läbi teinud ebatavalistes olukordades käitumise väljaõppekursust, tuleta neid juhiseid enesele meelde enne potentsiaalselt ohtlikule territooriumile sisenemist või potentsiaalselt ohtliku kliendiga kohtumist.
- Kui sa ka oled eritreeningu või -kursuse läbi teinud, püüa mitte unustada, et kliendil võisid olla veelgi paremad õpetajad kui sinul.

Tegevusuuringu kasutamisest sotsiaaltöö uurimises

Judit Strömpl, TÜ sotsiaalpoliitika dotsent

Käeolevas artiklis käsitletakse seoseid sotsiaaltöö kvalitatiivse uurimise ja tegevusuuringu (*action research*) vahel. Tegevusuuring arenes välja seoses kvalitatiivsete uurimismeetodite rakendamisega sotsiaalpsühholoogias. Tänapäeval on see meetod laialt kasutatav kogukonnatöös, sotsiaaltöös ja pedagoogikas. Eestis teostatud uuringutes, nt üliõpilastöodes, on näha liikumist selles suunas, kuigi uurijad sageli ei teadvusta, et tegemist on nimelt tegevusuuringuga.

Mõnda tegevusuuringu arenguloost

Tegevusuuring arenes välja sotsiaalpsühholoogi Kurt Lewini töödelt, mis olid suunatud programmide väljatöötamisele kogukonnatöö tõhustamiseks USA-s. Kuigi juba kahekümnenda sajandi vahetusel kasutas H. G. Moreno Viinis tegevusuuringu elemente töös prostituutidega, jääb Lewini mõju tegevusuuringu levikule ikkagi väljapoole kahtlust. Lewini tööde (1946, 1952, viidatud Kemmis ja McTaggart 2005, 560) tulemuste mõjul levis tegevusuuring sotsiaalpsühholoogiast teistesse valdkondadesse. Eriti kiiresti levis see pedagoogikas tänu ameeriklase Stephen Corey (1949, 1953, viidatud Kemmis ja McTaggart 2005, 560) tööle. Nii on tegevusuuringu sünnimaaks Ameerika Ühendriigid, kust see levis esmalt Suurbritanniasse ja sealt edasi Austraaliasse.

Tegevusuuringu teine põlvkond on seotud Suurbritanniaga, Tavistocki Instituudiga (mida Kurt Lewin kolmekümnendatel aastatel korduvalt külastas), ja tänu *Ford Teaching Project'ile* (Elliot ja Adelman 1973, viidatud Kemmis ja McTaggart 2005, 560). Brittide töö pälvis erilise tunnustuse Austraalias oma praktilise väljundi ning „kriitilise” ja „vabastava” (*emancipatory*) iseloomu tõttu (Carr ja Kemmis 1986, viidatud Kemmis ja McTaggart 2005, 560).

Siit kasvas välja tegevusuuringute kolmas põlvkond, milles eriti rõhutatakse uuritavate huvide kaitset ja eestkõnelemise (*advocacy*) ideed.

Neljanda põlvkonna tegevusuuringuid nimetatakse osalus-tegevusuuringuteks (*participative action research* või *participatory action research – PAR*). Uuritavate roll muutub aktiivsemaks: nad muutuvad passiivsetest uurimisobjektidest kaasuurijateks. Selle uurimis-suunaga on seotud sellised teadlased nagu Paulo Friere, Orlando Fals Borda, Rajesh Tandon, Anur Rahman ja Marja-Liisa Swantz. Samuti tuleks mainida Põhja-Ameerikas ja Suurbritannias täiskasvanute ja kirjaoskamatute koolituse ning kogukonnatöö alal tegutsevaid teadlasi, nagu Budd Hall, Myles Horton, Robert Cambers ja John Gaventa. Loetletud nimed on olulised sotsiaaltööteaduse jaoks. Osalustegevusuuring keskendub kahele võtmeteemale – esiteks, tegevusuuringu teoreetiliste aluste väljatöötamine, teiseks, osalusel põhinevate sotsiaaluuringute vajaduse teadvustamine. Oluline on ka mõlema sidumine laiemate sotsiaalsete liikumistega (Kemmis ja McTaggart 2005).

Kvalitatiivsed uurimismeetodid, tegevusuuring ja sotsiaaltöö uurimine

Tegevusuuringud üritavad kaotada vastandamist teoreetilise ja praktilise tegevuse vahel. Kvalitatiivuuringute tegijad, kellel tuleb oma tegevust ka analüüsida, kogevad pidevalt, et arvamus, mis jagab teadusliku tegevuse teooriaks ja praktikaks, ei pea paika.

Sotsiaalteaduslikus uuringus on raske eraldada teoreetilist ja praktilist poolt, kuna need on läbi põimunud ja iga katse eristada puhast teooriat puhtast praktikast põrkab kokku kunstliku valiku ja millegi kahe silma vahele jätmisega. Samuti on raske eristada uurijat ja uurimissubjekte, sest andmed uuritavast objektist luuakse objekti üle diskuteerides. Intervjuu, olgu see individuaalne või rühmaintervjuu, ei ole midagi muud kui diskussioon, interaktsioon, mida mõjutavad nii intervjuueeritavad kui ka intervjuueerija.

Tegevusuuringus kasutatakse mitmeid kvalitatiivseid ja kombineeritud meetodeid, mis võimaldavad teha pidevat koostööd uurija ja uuritavate vahel. Eriti laialt kasutatakse individuaal- ja fookusgruupintervjuusid, ühistegevusi, osalusvaatlust. Mõned autorid rõhutavad **koostööalt** väikerühma uuringut (*small group inquiry*) kui võimalust muuta isiklikud kogemused täiendatud praktikaks rühma liikmete reflekteerimisvõimet ära kasutades (Bradbury ja Reason 2003).

Reason ja Bradbury (2001) oma tegevusuuringu käsiraamatus esitavad tegevusuuringu definitsiooni ja iseärasused. Tegevusuuring on osalusel põhinev demokraatlik protsess. Uurija täidab tegevusuuringus korrakahte rolli: ta on nii uurija kui koostööpartner, kusjuures rõhuasetus on uuritavatega tehtaval **koostööl**, mitte niivõrd uurimisobjekti tundmaõppimisel. Tegevusuuringu käigus muutuvad ka uuritavad kaasuurijateks. Neile pakutakse uurimise ajal võimalust pidevalt kaasa mõelda, andmeid analüüsida, tulemusi interpreteerida ehk teisisõnu aktiivselt osaleda uue teoreetilise teadmise loomises. Tegevusuuring koosneb aruteludest, mille käigus uurija ja uuritavad valmistavad ette ja viivad läbi sekkumisi ning hindavad neid. See on etapiviisiline protsess, mida Kemmis ja McTaggart (2005, 564) esitavad spiraalina, kus vahelduvad uurimise planeerimine, uurimistegevus, refleksioon ja tegevuse hindamine ning seejärel plaanide ülevaatamine ja ümberhindamine, millele järgneb uus uurimistegevus koos hindamisega jne. Uurimise planeerimine, läbiviimine ja hindamine ei ole üksnes uurija tegevus, rollid on jagatud (Metcalfe ja Humphreys 2002).

Sotsiaaltöö eesmärk on tegelda probleemide lahendamise ja sellisena on see traditsiooniliselt suunatud eelkõige praktilisele tegevusele. Kuid praktiline tegevus, sekkumine ei saa toimuda ilma olukorra eelneva põhjaliku uurimiseta. Sotsiaaltöö eeldab konkreetse olukorra uurimist ja analüüsi, ilma milleta sekkumine võib jääda oodatud tulemuseta. Kui vaadata igapäevast sotsiaaltööd, siis see koosneb olukorra uurimisest (probleemi määramisest), sekkumisest (olukorra muutmisest) ja sekkumise tulemuste hindamisest. Ka sotsiaaltöö on etapiviisiline protsess, mida võib kujutada spiraalina. Seega sobib tegevusuuring suurepäraselt sotsiaaltöö eesmärgi saavutamiseks.

Tegevusuuring kui uurimissuund on ühelt poolt seotud konstruktsionistliku paradigmaga, mis käsitleb uurimust kui sotsiaalset **tegevust** (*social action*) ning on suunatud partnerlusele ja koostööle. Teisalt on ta loogiliselt seotud konstruktsionistliku sotsiaaltööga, mille põhieesmärk on uurida, muuta ja hinnata muutusi koos probleemiga seotud osapooltega. Konstruktsionistlikku sotsiaaltööd käsitletakse samuti sotsiaalse **tegevusena**, mille käigus asjaga seotud inimesed – sotsiaaltöötaja ja tema kliendid – koos uurivad probleemi, töötavad välja sekkumise strateegia, algatavad ja teostavad sekkumise ning hindavad sekkumise tulemust. Selle paradigma järgi on sotsiaaltöö suunatud pidevale arutlusele probleemiga tegelevate inimeste vahel, olgu nad uurija ja uuritavad, sotsiaaltöö praktikud või sotsiaaltöö praktik ja tema kliendid. Protsessi käigus areneb teoreetiline ja praktiline teadmine, püüd saavutada kasulikke humaanseid eesmärgi, mis põhinevad jagatud maailmavaatel. Maailmavaade kujuneb ühistegevuses.

Tartu Ülikoolis sotsiaaltööd õppivad tudengid kasutavad oma bakalaureuse- ja magistritöödes aina rohkem kvalitatiivseid meetodeid, mõned üliõpilased liiguvad intuitiivselt tegevusuuringu suunas. Üks nendest on Helen Kaljuvee bakalaureusetöö, kus ilmnevad selgelt tegevusuuringu jooned.

Viidatud allikad

Bradbury, H., Reason, P. (2003). Action Research. AN Opportunity for Revitalizing Research Purpose and Practices. *Qualitative Social Work*. Vol.2(2). 155–175.

Kemmis, S., McTaggart, R. (2005). Participatory Action Research. Communicative Action and the Public Sphere. In: *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Sage Pub. 559–603.

Metcalfe, F., Humphreys, C. (2002). Fostering Action Research and Action Research and Action Research in Fostering. *Qualitative Social Work*. Vol.1(4). 435–450.

Reason, P., Bradbury, H. (eds.) (2001). *The Handbook of Action Research*. Sage Pub.

Eesti Kasuvanemate Tugigrupi mudel kasuperede järelkoolitamisel

Metodoloogiline arutelu

Helen Kaljuvee

Eesti Kasuvanemate Tugigrupi juht

Sellel kevadel kaitsesin oma bakalaureusetöö teemal „Eesti Kasuvanemate Tugigrupi mudel kasuperede järelkoolitamisel”. Bakalaureusetöö uurimuslikus osas püstitasin eesmärgiks kirjeldada ja hinnata Eesti Kasuvanemate Tugigrupi ja selle vastavust grupi liikmete vajadustele grupis osalenud kasuvanemate kogemuse kaudu. Püstitatud eesmärgi saavutamiseks kogusin esmalt materjali teiste maade samalaadsete gruppitööde kohta ning selle alusel panin kokku Eesti Kasuvanemate Tugigrupi mudeli, võttes arvesse teiste maade kogemusi ja gruppitöö teooriat laiemalt. Esialgse Eesti Kasuvanemate Tugigrupi mudeli alusel hakkasin hasartmängumaksu nõukogu poolt rahastamist leidnud projekti abil tugigrupi läbi viima.

Minu bakalaureusetöö uurimusliku osa omapära seisnes kolmes asjaolus. Esiteks olin grupi juht ja uurija ühes isikus. Selline lähenemine andis mulle võimaluse grupijuhina gruppitööd suunates täheldada uurijana ühtlasi üles gruppitöö efektiivsust soodustavaid või pärssivaid tegureid ning grupi liikmete reaktsioone erinevatele gruppitöö teguritele. Samuti võimaldas see minul grupis toimuvale vahetult reageerides täiendada tugigrupi algset mudelit. Teiseks iseloomulikuks tunnuseks oli see, et uurimisprotsess toimus sisuliselt kogu uuritava gruppitöö vältel, kulmineerudes poolstruktureeritud intervjuudega gruppitöö lõpus.

Kolmandaks oli grupi liikmetele antud kaasuuriijate roll tugigrupi mudeli väljatöötamisel. Andmekogumismeetoditena kasutasin kvalitatiivset poolstruktureeritud individuaalset intervjuud ning poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuud. Tegelikult kogusin grupijuhhi/uurijana kogu gruppitöö vältel pidevalt informatsiooni grupi toimimise, grupis toimivate interaktsioonide ja vastasmõjude kohta, mõjutades ise grupijuhina (osaliselt) teadlikult grupi tegevust.

Kvalitatiivsed poolstruktureeritud individuaalsed intervjuud võimaldasid uurida grupi liikmete kogemusi uuritava nähtuse kohta ning välja selgitada iga vastanu isiklik arvamus selles küsimuses. Poolstruktureeritud intervjuu andis võimaluse inimest põhjalikumalt küsitleda ning esitada täpsustavaid küsimusi, mille alusel sai respondent antud teemal pikemalt ja põhjalikumalt arutleda. Küsitluskava oli planeeritud teemade ja võtmeküsimuste kaupa,

kuid küsimuste sõnastus ja järgnevus oli vaba, olenedes respondendi vastustest. Intervjuu võtmeküsimused olid koostatud tugigrupi mudeli jaoks oluliste teemade ning kogu grupitöö jooksul toimunud tähelepanekute alusel.

Fookusgrupi intervjuud kasutasin programmi hindamisel, et selgitada välja uuritava koolitusprogrammi tugevused ja nõrkused ja teha vajalikke täiendusi. Erinevalt individuaalsest intervjuust võimaldas fookusgrupi intervjuu respondentidel kuulda ka grupi teiste liikmete vastuseid ning neid kommenteerida (Patton 2002). Käesolevas töös kasutati fookusgrupi intervjuud pärast individuaalseid intervjuusid täiendava informatsiooni saamiseks ning ühtlasi ka kokkuvõtete tegemiseks. See andis grupi liikmetele võimaluse jagada programmi lõpus muljeid ning kuulda ka teiste arvamusi kogetu kohta.

Individuaalsed intervjuud viis läbi sotsiaaltöö erialaga ja nõustaja elukutsega intervjuueerija väljastpoolt tugigruppi, kuna pidasin õigeks vastuste mõjutamise ohu tõttu personaalseid intervjuusid ise mitte läbi viia. Intervjuude läbiviijaks oli palutud teadlikult nõustaja professioni esindaja, kellel oleks teadmisi intervjuerimisest, kes oleks empaatiline ning oskaks luua vanematega vajaliku kontakti uuritavate teemade sügavamaks käsitlemiseks. Grupiintervjuu viisin aga ise läbi, olles ühtlasi nii grupijuht kui ka uurija. Fookusgrupi intervjuu puhul oli tegemist täiendava andmekogumisega, mille eesmärk oli pigem täiendada personaalseid intervjuudega kogutud teadmist, pakkuda grupi liikmetele võimalust kuulata ka teiste arvamusi ja lisada omi mõtteid. Pean vajalikuks rõhutada, et intervjuud ei olnud kasulikud üksnes uurimuse seisukohalt, need aitasid ka kasuvanematel kogetut paremini mõtestada.

Nagu artikli alguses mainitud, oli uurimuse üheks iseloomulikuks tunnuseks see, et uurimine toimus paralleelselt grupitööga, kulmineerudes poolstruktureeritud intervjuudega grupitöö lõpus. Grupijuhina oli minu ülesanne juhtida grupitööd nii, et grupi liikmed saaksid sellest maksimaalset kasu. Parimate tehnikate leidmiseks tuli pidevalt analüüsida grupis toimuvat, jälgida grupi iga liikme reaktsioone ning olla teadlik enda reaktsioonidest. Grupijuhi juhtimisstiili, tehnikate ja teiste grupitöö jaoks oluliste tegurite valikut ning tugigrupi mudeli sobilikkust sain uurida lisaks intervjuudele osaliselt ka grupi liikmete vahetuid reaktsioone jälgides ja iga grupi kokkusaamise lõpul grupitöö kohta antud üldise tagasiside kaudu. Neid tähelepanekuid kasutasin nii grupijuhina kui ka uurijana oma töös tugigrupi mudeli täiustamisel.

On selge, et grupijuhina mõjutasin ma pidevalt seda, mida sisuliselt uurisin, sekkudes grupi toimimisse ning vahetult reageerides grupis toimuvale. Kogu uurimise vältel olid seega sekkumine ja hindamine läbi põimunud. Tegevusuuringule iseloomulikult toimusid kogu uurimisprotsessi vältel grupiarutelud, mille käigus valmistati ette ja viidi läbi sekkumine ning hinnati seda. Selles uurimuses said tugigrupi liikmetest kaasuurijad, kuna kogu grupitöö vältel osalesid selle liikmed aktiivselt grupitöös ning töö aluseks oleva tugigrupi mudeli kujundamisel. Grupitöö lõpus läbi viidud intervjuudes analüüsisid ja hindasid grupi liikmed juba ka otseselt grupitööd ja selle nüansse, osaledes sellega uue teoreetilise teadmise loomisel, antud juhul Eesti Kasuvanemate Tugigrupi mudeli väljatöötamisel.

Vahetu kontakt uuritava nähtusega, sealhulgas koostöö grupiliikmetega eeldas minult kui uurijalt pidevat refleksiivsust ehk teadlikkust oma mõjust uurimistulemustele, kuid ühtlasi ka lähendas mind uuritavale ning pakkus seeläbi suuremat emotsionaalset naudingut. Kvalitatiivset uurimust läbi viies tajusin selgelt, kuivõrd määrav roll on uurijal ja kui naudivat võib olla seda tüüpi uurimuses osalemine.

Viidatud allikad

Patton M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3rd ed., Sage Publications, Inc. Thousand Oaks, London and New Delhi

Alaealiste komisjonid – kuidas edasi?

Anne Tiko

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonna dotsent

Ilona-Evelyn Rannala

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonna doktorant

Tänases Eestis on tõsiseks probleemiks koolikohustuse mittetäitmine ja noorte kuritegevus. Selleks et teostada edukat ennetustööd, on vaja mõista probleemide olemust. Artikli autorid viisid justiitsministeeriumi tellimusel ja rahastamisel läbi uurimuse, mis annab ülevaate alaealiste komisjonidesse suunatud noortest, nende probleemide taustast ja komisjonide võimalustest seadusega ettenähtud mõjutusvahendite abil neid lapsi toetada. Uurimus on kättesaadav justiitsministeeriumi kodulehel, kuid et tutvustada selle järeldusi laiemale lugejate ringile ja et algatada võimalikku diskussiooni, esitame siinkohal uurimuse kokkuvõtte.

Alaealiste komisjonide süsteem loodi alaealiste mõjutusvahendite seaduse alusel 1998. aastal. Praeguseks tegutsevad alaealiste komisjonid igas maakonnas ja ligi 40 kohalikus omavalitsuses, sh Tallinna kõigis linnaosades. Vastavalt alaealiste komisjoni põhimäärusele, mis on kinnitatud valitsuse määrusega nr 207, 22.09.98, on komisjoni põhiülesanne koordineerida oma haldusterritooriumil alaealistega tehtavat kriminaalpreventiivset tööd, korraldada alaealistele õigusrikkujatele mõjutusvahendite kohaldamine, tõhustada järelevalvet alaealiste üle ning mõjutada õigusrikkumisi soodustavaid asjaolusid.

Valim ja uurimismeetodid

Meid huvitas reaalne olukord: kliendid, nende probleemide taust ning komisjonide võimalused neile pandud ülesannete täitmiseks. Eesmärgi saavutamiseks kaardistasime andmed 781 alaealise kohta, kes olid 2004. a suunatud alaealiste komisjoni. Valim moodustas viiendiku kõigist sel aastal komisjoni suunatud alaealistest. Ühe uurimismeetodina kasutasime dokumendianalüüsi. Fikseerisime komisjonide sekretäride abiga alaealiste komisjonides olevate toimikute, neis sisalduvate iseloomustuste ja tehtud otsuste alusel iga valimisse sattunud alaealise kohta sellised andmed nagu tema vanus; sugu; kodune keel; kooli hinnang tema õppeedukusele, käitumisele ning peretaustale; sotsiaaltöötaja hinnang tema perele; komisjoni saatmise põhjus; komisjoni suunaja ja määratud mõjutusvahend. Tundsime huvi ka selle vastu, kas noore probleemiga on varem tegeldud, kas ta on komisjoni kutsutud üks kord või korduvalt ja mida on teada meetme kohaldamisest. Märkisime, mitu päeva oli möödunud komisjoni suunamist tinginud sündmusest kuni selle käsitlemiseni komisjonis.

Viisime läbi ka fookusgrupi intervjuud alaealiste komisjoni liikmetega. Intervjueerisime kõigi maakondlike komisjonide, kõigi Tallinna linnaosade ja ka mõne kohaliku omavalitsuse komisjoni esindajaid. Kokku toimus 26 intervjuud, mille käigus komisjonide esindajad iseloomustasid komisjoni tulevaid alaealisi, nende probleeme ja peretausta, mõjutusvahendite kasutamist ja sellega seotud probleeme konkreetsetes komisjonis, komisjonide töö tehnilist poolt ning arusaama komisjoni kohast noorte elus.

Alaealiste komisjonide klientide iseloomustus

Andmetest selgus, et 78% alaealiste komisjoni klientidest on poisid, enamasti vanuses 12–16 eluaastat. Kuigi komisjonide liikmed märkisid tüdrukute osakaalu tõusu, näitavad statistilised andmed, et komisjoni suunatud noorte sooline proportsioon ei ole viimaste aastatega muutunud. Uurimuse andmed langevad kokku Helbe Jaanimägi (2004) uurimusega, mis käsitles juhtumeid aastatest 1999–2002. Poiste osakaal moodustas selle uurimuse andmetel ligi 80% kõigist juhtumitest. Siiski nentis Jaanimägi (2005) tütarlaste osakaalu tõusu viimastel aastatel. Kodukeeleks oli 2/3 komisjoni klientidest eesti keel.

Kuna komisjoni saatmise lähtekohad on viimaste aastate jooksul muutunud, polnud võimalik jälgida komisjoni vaatevälja sattumise tinginud õigusrikkumiste dünaamikat.

Koolist ja KOV esindajatelt saadud iseloomustused olid sageli puudulikud või polnud neid toimikule lisatud: kooli iseloomustus lapsele ja perele puudus pea poolel juhtudest, KOV esindajate iseloomustus ligikaudu 1/3 juhtudest. Kuigi komisjonid oma partnereid on koolitanud ja enamasti iseloomustuse vormi ka ette andnud, ei sisalda eriti kooli poolt antud iseloomustused sageli infot lapse pere kohta. Rohkem tunnevad noorte peretausta sotsiaalseid lastekaitsetöötajad. Murelasteks kujunevad sagedamini noored, kelle peres on probleemid kuhjunud: vanem kasvatab last üksinda ja pingutab tööd teha, vanemad on töötud, alkoholisõltlased, lahutatud, peres on võõrasvanem vms. Kõige raskemas olukorras on noored, kelle vanemad on ise elule jalgu jäänud ning ka lapse kasvatamisest tagasi tõmbunud.

Alaealiste komisjon on osa protsessist, milles püütakse leida probleemide põhjusi ning toetada noort tema edasises õiguskuulekas käitumises. Komisjon täidab siin osalt nõustaja, osalt alaealise ja tema sotsiaalse võrgustiku toetaja või aktiveerija rolli.

Alaealiste komisjonidesse suunatud juhtumite iseloom on muutunud. Pärast karistusseadustikus jõustunud muudatusi on komisjonidesse hakanud tulema hulgaliselt alkoholi- ja tubakaseaduse, liikluseeskirjade rikkumise jmt juhtumeid, millega varem ei pidanud komisjonid tegelema. See on tõstnud märgatavalt komisjonides käsitletavate juhtumite arvu ja seega töökoormust. Nii tulebki tõdeda, et kuigi komisjonide liikmed mõistavad, et koolikohustuse mittetäitmine on komisjonide töös olulisel kohal, siis tegelikult on nende juhtumite osakaal komisjonide töös langenud. Kui Helbe Jaanimägi andmeil moodustasid aastail 1999–2002 koolikohustuse täitmisega seotud juhtumid ligikaudu 2/3 kõigist käsitletud juhtumitest, siis meie uurimuses 2004. a juhtumitest vaid 17% oli seotud koolikohustuse mittetäitmisega. Samas võime väita, et koolikohustuse mittetäitmisesse tuleb suhtuda tõsiselt, kuna selle taga seisavad mitmed muud lapse ja koduga seotud probleemid ning kooli võimekus last toetada. Kui 9–10-aastane laps satub komisjoni koolikohustuse mittetäitmise tõttu, siis viitab see täiskasvanute tegematajätmistele ning lapse abivajadusele.

Komisjoni saadetud alaealised jagunevad laias laastus ühekordseteks ja korduvateks klientideks. Esimesel juhul on tihti tegu pisivarguse, liikluseeskirjade rikkumise või lapsemeelse uljusega. Seesuguste laste kodused on üldjuhul temast huvitatud ja toetavad last ja siin võib komisjon täita oma preventiivset funktsiooni – pisirikkumise tõttu komisjoni ette astumine on suur üleelamine nii lapsele kui tema vanematele. Tihtipeale on probleemi kodus pereringis juba käsitletud ning ka kahjukannatajaga suheldud. Komisjoniliikmete arvates ei peaks suur osa nendest lastest tulema komisjoni ette – see on neile sageli liigne trauma. Siin peaks asi piirduma kiirmenetlusega politseis.

Komisjonide korduvklientide hulgas on palju selliseid lapsi, kelle puhul puudub kodu huvi ja tugi. Perel on mitmesugused probleemid, nagu töötus, haigus, abitus, aga ka vägivald, alkoholism. Nendel lastel on probleeme nii õppimise kui käitumisega, nende vaba aeg pole sisukalt täidetud ja kuigi nad tulevad suures osas komisjoni mingil muul põhjusel, ilmnevad neil raskused ka koolikohustuse täitmisega. Suur osa nendest lastest ei ole leidnud endale jõukohast õppevormi – tavakooli nõudmised käivad sageli üle jõu, kuid kool pole lapse probleemi teadvustanud või puuduvad alternatiivsed õppevormid, abi- ja tugiteenused.

Tihti peale jõuab noor spetsialistide vaatevälja liiga hilja – probleemid on juba sügavad ja muutunud kroonilisteks, lapse enesehinnang on tublisti kannatada saanud. Liigagi sageli on alaealiste komisjon esimene koht, kus lapse käekäigu vastu huvi tuntakse, tema mured ära kuulatakse ning lahendusi otsitakse. Omapärasesse olukorda satuvad need noored, kes saavad 17-aastaseks – koolikohustus neile enam ei laiene ja nad libisevad komisjonide tähelepanu alt välja. Ometi on nad meie seaduse järgi lapsed, kes vajavad tuge oma koha leidmisel ühiskonnas.

Mõjutusvahendid

Raskete kriminaalkuritegude korral puudub alaealiste komisjonil jõud, oskused ja mõjutusvahendid noorte mõjutamiseks. Siin tasuks kaaluda võimalust, et prokuratuur suunaks need juhtumid kriminaalhooldussüsteemile või tuleks uuesti kaaluda noorsookohtute loomist näiteks sellisel kujul, nagu seda on tehtud Prantsusmaal, kus noorsookohtunik on saanud sotsiaalpedagoogi ja alles seejärel juristi hariduse.

Tänane alaealiste komisjon ei ole kindlasti noorsookohus, kus kindlale teole määratakse selle eest ette nähtud karistus. Alaealiste komisjon on osa protsessist, milles püütakse leida probleemide põhjusi ning toetada noort tema edasises õiguskuulekas käitumises. Komisjon täidab siin osalt nõustaja, osalt alaealise ja tema sotsiaalse võrgustiku toetaja või aktiveerija rolli, tehes tegelikult enam, kui seadusega ette nähtud. Alaealiste komisjon on ainus institutsioon Eestis, kellele seadusega on pandud sisuline kohustus tegelda alaealiste õigusrikkujatega.

Komisjonide liikmed võtavad oma tööd tõsiselt. Võib julgelt öelda, et nad tunnevad sotsiaalselt vastutust, muret probleemse noore tuleviku pärast ja otsivad võimalusi tema toetamiseks. Nad teevad seda mitte niivõrd seadusvastase teo kordasaatmise eest mõjutusvahendit kohaldades, kui võrd süüvivad noore probleemidesse ja otsivad parimat võimalikku lahendust. Komisjonis, kus on võetud sihiks lapse rehabiliteerimine, käitatakse situatsiooni, mitte teost lähtudes. Nii määratakse sama teo puhul eri noortele erinev mõjutusvahend, seega ei ole mõtet tegude ja määratud mõjutusvahendite vahel paralleelse tõmmata.

Seadusega ette nähtud üheksast **mõjutusvahendist** leiavad kasutamist peamiselt hoiatus, ÜKT (selle leidmisega ja korraldamisega on tõsiseid probleeme) ja spetsialisti juurde suunamine. Viimase puhul on probleemiks see, et spetsialiste ei jätku ja nendelt ei saa tagasisidet. Seisuga veebruar 2006 on lastepsühhiaater olemas psühhiaatrite seltsi andmeil viies maakonnas, lisaks on kahes maakonnas psühhiaatrid, kes töötavad nii täiskasvanute kui ka lastega. Kui aga spetsialist asub hoopis teise maakonna keskses, on perel väga raske leida raha ja aega, et spetsialisti poole pöörduda, liiatigi et ühekordsest visiidist pole enamasti kasu – spetsialisti abi kujutab endast pikaajalist protsessi. Selle mõjutusvahendi kohaldamisel on takistuseks ka lapsevanema eelarvamuslik või lausa eitav suhtumine. Ta ei taha tunnustada probleemi, tunneb end ja oma last sildistatuna, kui soovitatakse psühhiaatri konsultatsiooni. Siin on väga suur töö ära teha ühiskondliku arvamuse ümberkujundamisel ja

lapsevanemate koolitamisel. Vastavalt võimalustele kasutatakse ka koolikorralduslikke mõjutusvahendeid ja sotsiaalprogrammidesse suunamist.

Mõjutusvahendite rakendamine sõltub olulisel määral spetsialistide olemasolust omaavalitustes ja koostöövõrgustiku toimimisest. Suurtes linnades asuvad komisjonid on siin tunduvalt paremas olukorras: lisaks linnavalitsuse spetsialistidele pakuvad linnades MTÜ-d mitmeid teenuseid, mis pole maal kättesaadavad. Nii on näiteks Tallinnas võimalik narkosõltlastest lapsi suunata ravile peale lastehaigla ka Laste Turvakeskusesse. Mujal Eestis on selline teenus veel ainult Jõhvis.

Ligi kümnendikul juhtudest mõjutusvahendi reaalne kohaldamine ei õnnestu. Põhjuseks juba mainitud teenuste ja spetsialistide vähesus ning ka toimivate mehhanismide puudumine, mis kohustaks alaealist täitma komisjoni ettekirjutusi. Mõjutusvahendi kohaldamiseks on vaja nii lapse kui vanema nõusolekut, aga seda pahatihti ei õnnestu saada või siis vanem hiljem taganeb sellest. Eriti teeb komisjonidele muret see, et puuduvad reaalsed võimalused alaealist korrale kutsuda juhul, kui mõjutusvahend küll määrati, kuid alaealine pole komisjoni otsust täitnud.

Komisjoniliikmete tõstatatud probleemid

Alaealiste komisjonide liikmed kurtsid selliste probleemide üle, nagu inim-, aja- ja materiaalsete ressursside vähesus komisjonides, tööga kaasnev suur emotsionaalne ja ajaline koormus, mis teeb raskeks või võimatuks komisjonide poolt vastu võetud otsuste mõju jälgimise, noore jätkuva toetamise. Viimati nimetatud ülesannet ei suuda komisjonid ühiskondlikus korras täita. Seda ülesannet ei saa tihti edasi anda ka omaavalitsustele, sest seal puuduvad vastavad spetsialistid. Samuti ei suuda enamik komisjone üldjuhul tegelda neile ülesandeks seatud piirkondliku ennetustööga või siis teevad seda vaid osaliselt, projektide toetamise ja loengulise tegevuse organiseerimise kaudu.

Kõige rohkem tuntakse puudust koolikorralduslikest mõjutusvahenditest, mille valikuvõimalused on väga piiratud ja paindumatud. Kooli kaasamist töösse alaealistega peetakse väga oluliseks. Siin on vajalik ametkondadevaheline koostöö ja iga osapoole vastutuse täpsem määratlemine. Meie oma andmete alusel võime väita, et sageli ei tunne kool lapse peretausta ja last koormavaid probleeme.

On tungiv vajadus suurema arvu õpilaskodude järele, õpilaskodude või internaatkoolide järele ka käitumishäiretega lastele, samuti psüühikahäire või psüühilise haigusega lastele (positiivne on Vastseliina kooli näide, kus käitumishäire või psüühikahäirega lapsed on adekvaatset abi saanud – sellist tüüpi koole oleks vaja rohkem). Oluliseks peetakse kutseõppe võimaluste laiendamist noorematele ja väiksema haridusega noortele. Täna eksisteerib see võimalus alates 17. eluaastast ja alates kaheksandast või üheksandast klassist.

Erikooli suunamine, sellega seotud bürokraatia ja kohtade eraldamise kord, erikoolis viibimine ja sealt välja suunamine vajavad ülevaatamist. Erikoolid tuleks diferentseerida.

Lepitamine peaks toimuma kohe pärast sündmust ja see võiks kuuluda politsei kompetentsi.

Kuigi kuritegude ennetamise riiklik strateegia aastani 2005 p. 1.4.3.8. püstitas ülesande oluliselt kiirendada alaealiste toimepandud kuritegude menetlemist, on ajavahemik noore riskikäitumisest selle käsitlemiseni komisjonis endiselt lubamatult pikk. Ilmselt on oluline mõju ka sellel, et ka teine püstitatud ülesanne – p. 1.4.3.9 *Nimetada alaealiste kriminaalajade menetlemisele spetsialiseerunud politseinikud, prokurörid ja kohtunikud, anda neile*

asjakohane erikoolitus ning tagada nende koostöö alaealiste komisjonidega, pole vähemalt politsei osas paljudel juhtudel täidetud.

Et komisjonid saaksid teha oma tööd tulemuslikult, on vaja nii hoolast eeltööd kui professionaalset ja kestvat järelhooldust, milleks kahjuks napib nii aja-, inim- kui materiaalseid ressursse. Kui riik soovib, et noortest saaksid toimetulevad ühiskonnaliikmed, tuleb luua professionaalne, palgaline alaealiste komisjonide võrgustik, sest ainult sel juhul on võimalik tagada mõjutusvahendite sisuline rakendamine ja järgnev individuaalne tugi nii lapsele kui perele. Seda tööd ei saa tulemuslikult teha muu töö kõrvalt vabatahtliku tööna. Selleks et mõjutusvahendit rakendada, on vaja olla noorega pidevas kontaktis, tema tööd juhendada, teda innustada ja muutuse võimalikkuses veenda. Täna, mil komisjonide liikmed teevad seda tööd oma põhitöö kõrvalt, võimalused järelhoolduseks eksisteerivad vaid juhul, kui omavalitsuses on piisavalt spetsialiste (lastekaitsetöötaja, sotsiaalpedagoog), koostöö eri valdkondade vahel sujub ja vastutuse piirid on selged.

Kui riik soovib, et noortest saaksid toimetulevad ühiskonnaliikmed, tuleb luua professionaalne, palgaline alaealiste komisjonide võrgustik

On vaja luua õiguslikud võimalused meelde tuletada vanematele nende kohustusi oma laste kasvatamisel ja kaasata ka vanemad lapse rehabiliteerimise protsessi.

Vajadus on pereteraapia teenuse järele, sest sageli vajab abi kogu pere.

Mitmele neist probleemidest on komisjonide esindajad korduvalt juhtinud vastavate ametkondade tähelepanu.

Süsteem vajab muutmist

Kuritegude ennetamise riiklik strateegia aastani 2005 püstitas tegevusülesandena noorte teavitamis- ja nõustamiskeskuste loomise maakondades ja nõustamisteenuse toetamise. Tegelikult jätkub terav vajadus selle teenuse järele.

Suured lootused on pandud rehabilitatsiooniteenusele, kuid ka see teenus on koondatud vaid suurtesse keskustesse ja pole kõigile kättesaadav.

Peamine järeldus uurimusest on järgmine: **alaealiste komisjonid ja nende tegevus on nii oluline ja tundlik töövaldkond, et vajab tõsiseid strateegilisi poliitilisi otsustusi analoogselt 1999. a kriminaalhooldussüsteemi loomisega.**

Vaja on **täpselt määrata vastutus**, et oleks konkreetne isik või isikute rühm, kes kogu protsessi arendab ja koordineerib.

Endiselt on aktuaalne ülesanne, mis on püstitatud 21. oktoobril 2003. Riigikogu poolt heakskiidetud dokumendis “Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010”, punkt 14. *”Haridusministeeriumil tuleb koostöös sotsiaalministeeriumi ja siseministeeriumiga ning kohalike omavalitsustega 2005. aastaks töötada välja süsteem, mis võimaldab lapse kasvukeskkonnas puudusi märgata ja kõrvaldada võimalikult vara”.*

Uurimistö tulemusena tõdeme, et edukas kuriteoennetus saab alguse pere toetamisest ja lapsele eduelamuse pakkumisest koolis. Oluline on probleeme õigel ajal märgata ja asjatundlikult sekkuda. See aga eeldab vastutustundlikke poliitilisi valikuid ja valikukriteeriumide aluseks olevate väärtuste ülevaatamist. Noorte õigusrikkumiste ennetusse tuleb

investeerida. Ei saa loota vaid vabatahtlikule tööle, tuleb luua teenuseid ja koolitada nende teenuste osutamiseks asjatundjaid.

Uurimusest tulenevad ettepanekud olukorra parandamiseks

- Muuta alaealiste komisjoni liikmete töö tasustatavaks – sellega tagatakse selliste spetsialistide nagu psühhiaater, psühholoog kaasamine komisjoni.
- Leida võimalus iga komisjoni juurde ametikoha loomiseks, mille täitja ainsaks tööülesandeks oleks mõjutusvahendite kohaldamise ja järelhooldusega tegelemine ning preventiivne töö riskinoortega.
- Leida võimalus igasse omavalitsusse lastekaitsetöötaja töökoha loomiseks, sest praegu puudub komisjonidel koostööpartner lapse elukohas.
- Luua ametkondlikud reeglid, mille kohaselt igas maakonnas peaks olema lastepsühhiaatri ametikoht. Nende kohtade täitmiseks jätkata vastavate spetsialistide ettevalmistamist.
- Haridus- ja teadusministeerium koos sotsiaalministeeriumiga peavad tagama iga lapse hariduslike erivajaduste õigeaegse kindlaksmääramise ning võimaldama talle erivajadust arvestava õppevormi.
- Tagada nõustamisteenuse kättesaadavus nii lastele kui nende vanematele.
- Tagada laste ja noorte süütegude kiire menetlemine – vastasel juhul kaotab see oma pedagoogilise mõju.
- Luua õpilaskodusid ka käitumishäiretega noortele ja kindlustada need professionaalse kaadriga.
- Diferentseerida erikoolid ja muuta erikoolide töö sihipäraseks.
- Leida seadusega tagatud võimalused vanemale tema kohustusi meelde tuletada ja peresid toetada ning nõustada.
- Vaadata üle alaealiste komisjoni saatmise nõue pisirikumiste (kommivargus, vales kohas tee ületamine) korral ja viia nende juhtumite lõpetamine politsei kiirmenetluse pädevusse.

Täname kõiki alaealiste komisjone ja eriti nende sekretäre, kelle kaasabita uurimus poleks teoks saanud, ning loodame, et need mured, mis jäid vestlustes kõlama, äratavad ametkondade tähelepanu ning meie uurimus aitab kaasa olukorra muutmisele.

Kasutatud allikad

Alaealiste komisjoni poolt määratud isiku juurde vestlusele suunamise kord. RTL 1998, 277, 1157

Alaealiste komisjoni põhimäärus. Riigi Teataja I 1998, 85,1391

Alaealise mõjutusvahendite seadus. Riigi Teataja I, 1998, 17, 264

Erilasteaeda (erirühma), sanatoorsesse kooli, erivajadustega õpilaste erikooli (eriklassi) vastuvõtmise ning väljaarvamise aluste ja korra kinnitamine. RTL 1999,98,1195

Ginter, J. (2004) Alaealiste komisjoni käsiraamat. Eesti Noorsootöö Keskus www.entk.ee

Isikuandmete kaitse seadus. Riigi Teataja 2003, 26, 158

Jaanimägi, H. (2004) Eesti alaealiste komisjonid: tegevus ja perspektiivid. Teoses:

Tulva, T. (toim) Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused: teadusartiklite kogumik (44.61). Tallinn: Lastekaitse Liit, Tallinna Pedagoogikaülikool

Jaanimägi, H. (2005) Alaealiste komisjonide töö Eestis. Eesti Noorsootöö Keskus.

www.entk.ee

Karistusseadustik. Riigi Teataja I, 2001, 61, 364

Kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010 heakskiitmine. Riigikogu 21. okt. 2003 otsus.

Kuritegude ennetamise riiklik strateegia aastani 2005.

Sotsiaaltöötajate sügisesed suvepäevad

Marin Jänes

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna peaspetsialist

7.–8. septembrini toimusid Pärnumaal Lemmerannas kohalike omavalitsuste sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate suvepäevad. Ürituse eesmärk oli puhata argipäevast ja vaadata igapäevasele tööle pisut teise nurga alt. Kuigi meie suvepäevad olid ilma poolest sügisesed, ei vähendanud see osalejate indu ja head tuju.

Suvepäevade n-õ ametlik osa oli kavandatud teisele päevale, mil toimus sotsiaalministeeriumi infoseminar. Alustuseks heisati suvepäevade lipp ning tervitussõnad ütles sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna juhataja **Tarmo Kurves**. Omavaheline tutvumine jätkus Lemmeranna metsas ja rannas orienteerumismänguga, kus tuli liikuda võimalikult aeglaselt ja täita mitu lõbusat ülesannet. Esimesel päeval oli huvitav **Tõnu Talimaa** loeng teemal „Kuidas oma sisemaailmaga edukalt toime tulla“. Sellest saadi näpunäiteid, kuidas käituda stressirohkes olukorras ja kuidas lõõgastuda. Õhtupoolikul peeti nii individuaalseid kui meeskondlikke spordivõistlusi ning katsuti jõudu mälumängus. Päev lõppes Diskreetse Mango Trio muusika järgi tantsides.

Teise päeva hommik algas küll pisut uniselt, kuid ettekannete vastu oli huvi suur. Sotsiaalministeeriumi tegevustest ja arengutest hoolekande korraldamisel andis ülevaate Tarmo Kurves. Põhiliselt peatuti korralduslikel ja informatiivsetel küsimustel, nagu näiteks rehabilitatsiooniteenuse täiendav rahastamine riigi 2006. aasta lisaelarvest, kehtiva toimetulekupiiri tõstmine 900 kroonini, sotsiaalhoolekande seaduse muutmise seaduse menetlemise käik Riigikogus (seaduse muutmise puudutab laste asenduskodu ja lapsehoiuteenuse seadustamist), samuti peatuti lühidalt EL struktuurifondi vahendite planeerimise hetkeseisul ja struktuurifondidest aastatel 2007–2013 rahastatavatel tegevustel.

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna nõuniku **Anne Rähni** ettekanne käsitles

sotsiaalkaitse ja kaasatuse arenguid Eestis. Teema aktuaalsus tuleneb eelkõige sellest, et käesoleva aasta septembriks olid kõik Euroopa Liidu liikmesriigid kohustatud koostama sotsiaalkaitse ja kaasatuse riiklikud aruanded, mille põhirõhk oli kavandatavate riiklike vaesuse ja tõrjutuse vastu võitlemise poliitikate väljatöötamisel. Eesti prioriteetideks aastatel 2006–2008 sotsiaalse kaasatuse suurendamisel ning vaesuse ja tõrjutuse vähendamisel on pikaajalise töötuse ja tööturul tõrjutuse ning lastega perede vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamine ja leevendamine. Valminud aruandes tuuakse ära nii olemasolevad kui ka uued ja täiendavad meetmed nende prioriteetsete eesmärkide saavutamiseks.

Kavandatavatest muudatustest puudega inimeste sotsiaaltoetuste süsteemis andis ülevaate sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse osakonna peaspetsialist **Riina Riisalo**. Sotsiaalministeeriumi ja puuetega inimeste organisatsioonide esindajate koostöös valminud puuetega inimeste sotsiaaltoetuste kontseptsioonis nähakse ette puude määramise tingimuste ja sotsiaaltoetuste maksmise põhimõtete muutmist nii, et toetused aitaksid saavutada inimeste suurema kaasatuse ühiskonda, süsteemi jätkusuutlikkuse, raha eesmärgipärasema jaotuse ja täpsema sihituse. 2008. aastaks on plaanis praegune süsteem ümber kujundada. Eri vanuserühmade puhul hakatakse rakendama erinevaid sotsiaaltoetuse määramise skeeme, kuna nende rühmade toetamise eesmärk on erinev: laste puhul on oluline soodustada nende arengut ja hariduse omandamist, tööealiste inimeste puhul on tähtis tööhõive suurendamine, eakatele on vaja tagada neile vajaminevad teenused, eriti hooldus.

Kandela Õun ja **Aino Kiis** Tartu Ülikooli Pärnu Kolledzhist rääkisid uuringust, mille eesmärk on saada ülevaade sotsiaaltöötajate, lastekaitsetöötajate ja sotsiaalõunike haridustaustast, et luua alus riiklikule koolitustellimusele sotsiaaltöö vallas ning planeerida täiendkoolitust. Sotsiaaltöötajate uuring viiakse läbi kõikse uuringuna kõikides maavalitsustes ja kohalikes omavalitsustes. Küsitletakse omavalitsuste sotsiaaltöötajaid, nõunikke ja lastekaitsetöötajaid, kohaliku omavalitsuse asutuste juhte ja sotsiaaltöötajaid (nt haiglad, koolid, hoolekandeesasutused, vanglad jm).

Sotsiaalministeeriumi info- ja kommunikatsioonitehnoloogia osakonna projektijuht **Meelis Zujev** esines ettekandega loodavast sotsiaalteenuste andmeregistrist (STAR). Esimene infotehnoloogiline andmeregister SIS toimetulekutoetuse administreerimiseks ja arvestamiseks võeti kasutusele pea kümme aastat tagasi ning kuigi selle aja jooksul on omavalitsused seda jõudumööda arendanud, on praeguseks tekkinud olukord, kus kogutav andmestik on väga erinev, mistõttu puudub selge ülevaade riigis osutatavatest teenustest. Samuti on SIS nii tehnoloogiliselt kui rakenduslikult kohmakas ja osaliselt dubleeriv, mis aga on sotsiaaltöötajate järjest suurenevat töökoormust arvestades suur puudus. Seetõttu ongi käivitatud STAR, mis on väga lihtne ja loogiline. Kuna kogu sotsiaaltöö korraldus on üle minevas juhtumispõhisele tegutsemisele, on eriti oluline luua seda toetav infotehnoloogiline süsteem. Selle süsteemi väljatöötamisega on tegeldud juba poolteist aastat ning täies mahus peaks STAR käivituma 2008. aasta lõpuks, millal loodetavasti jõustuvad ka kõik vajalikud regulatsioonid.

Niisugused olidki meie seekordsed suvepäevad. Küsisime ka osalejate arvamust ning saime meeldivalt positiivset tagasisidet. Üksmeelselt arvati, et kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad peaksid vähemalt kord aastas kokku saama, et olulisi probleeme omavahel arutada ning miks mitte teha seda pisut vabamas õhkkonnas. Nii et järgmiseks suveks plaane tehes peaksid sotsiaaltöötajad arvestama ka suvepäevadega, mille traditsiooniks muutmist kõik toetasid.

Konverents „Sotsiaaltöö Tartu Ülikooli Kliinikumis – 10 aastat“

Maarika Tisler

SA TÜ Kliinikumi spordimeditsiini ja taastusravi kliiniku sotsiaaltöötaja, ETSA juhatuse liige

22. septembril 2006 toimus SA Tartu Ülikooli Kliinikumi Maarjamõisa polikliinikus konverents „Sotsiaaltöö Tartu Ülikooli Kliinikumis – 10 aastat“. Konverentsi korraldasid SA TÜ Kliinikumi sotsiaaltöötajad Merle Pahk, Helve Maripuu, Dagmar Narusson, Maarika Tisler, Terje Tätte, Mari Reilson ja Kätlin Raud. Konverents sai teoks tänu SA TÜ Kliinikumi, SA TÜ Kliinikumi koolituskeskuse ja Eesti Tervishoiu Sotsiaaltöötajate Assotsiatsiooni (ETSA) toetusele. Konverentsi eesmärk oli tutvustada koostööpartneritele ja võrgustikuliikmetele tervishoius tehtava sotsiaaltöö olemust Eestis ja sotsiaaltöötajate tegevust SA TÜ Kliinikumis kümne aasta vältel. Osalejaid oli konverentsil ligikaudu 120. Päevajuhiks oli SA TÜ Kliinikumi kõrvakliiniku sotsiaaltöötaja **Mari Reilson**.

Konverentsi alustati ETSA motoga: **ME PEAME MÖTLEMA, kuidas me tahaksime, et meid endid ja meie lähedasi koheldaks ja ravitaks siis, kui me oleme haiged ja võime- tud paljusid asju enda heaks ise tegema...**

SA TÜ Kliinikumi sisedivisjoni juht **dr Aili Pikk** ütles tervituses, et sotsiaaltöö on tervishoiu siduseriala, mille vajalikkus kliinikumis on ilmselge, ent eriala jätkusuutlikkus sõltub koolitusest, teadustööst ja riiklikust otsusest, kuidas korraldada sotsiaaltööteenuse rahastamine haiglates.

SA TÜ Kliinikumi ülemõde **Tiina Freimann** rääkis patsiendi haiglast väljakirjutamise planeerimisest, osutades sotsiaaltöötajate ja õdede asendamatu rollile selles. Haiglast väljakirjutamise planeerimine on interdistsiplinaarne protsess, mis aitab raviprotsessi osana patsiendil ja tema pereliikmetel toime tulla haiglaravijärgse enesehooldusega ja lahendada tervisega seotud probleeme. Planeerimine peaks algama kohe patsiendi vastuvõtul või varem, tuginema patsiendi individuaalsetele vajadustele, toimuma koostöös patsiendi ja tema omaste ning interdistsiplinaarse meeskonnatöona. See peab hõlmama haiglast lahkuja vajaduste hindamist, erivajaduste määratlemist, kojumineku planeerimist ja patsiendi ettevalmistamist kojusaatmiseks.

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö eriala doktorandi, perearst-residendi **Margit Venesaare** ettekanne käsitles tervishoiusotsiaaltöö ajalugu ja Eesti Tervishoiu Sotsiaaltöötajate Assotsiatsiooni kujunemislugu. Tervishoiusotsiaaltöö sai teadaolevalt alguse aastal 1895, mil Suurbritannia kuninglikku vabahospidali võeti tööle esimene sotsiaaltöötaja. 1905 asutati USA-s Massachusetts'i üldhaiglas esimene sotsiaaltöö osakond. Esimesed tervishoiu sotsiaaltöötajate ühingud tekkisid USA-s 1918 *The American Association of Medical Social Workers*, Soomes 1949 *Lääkinnäilis-sosiaalinen Yhdistys*.

Esimeseks Eesti tervishoiu sotsiaaltöötajaks peetakse ETSA auliiget Maire Pella't, kes tegi seda tööd Tallinna Keskhaigla Naistekliinikus aastatel 1954–1999. ETSA asutamise idee tekkis 23.08.2001 Eesti II sotsiaaltöö kongressil Pärnus, ETSA asutati 20.09.2002. ETSA

põhikirjalisteks eesmärkideks on tervishoiusotsiaaltöö kui eriala väärtustamine ja arendamine; tervise edendamine sotsiaaltöö kaudu; ühingu liikmete, sotsiaal- ja tervishoiutöötajate ning klientide/patsientide tervishoiu sotsiaaltöö alaste teadmiste laiendamine ja teaduslik uurimistöö. ETSA-s on hetkel 42 liiget.

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö eriala doktorandi, ETSA juhatuse liikme, TÜ Pärnu Kolledzhi lektori ja SA TÜ Kliinikumi Lastekliiniku sotsiaaltöötaja **Dagmar Narusson** andis ülevaate kliinikumis tehtud sotsiaaltööst ja -töötajatest ning tema ettekandest selgus, et tegelikult sai kliinikumis sotsiaaltöö alguse juba 1993. aastal psühhiaatrikliinikus. Järgmisena võeti sotsiaaltöötaja tööle 1994. aastal lastekliinikus, seejärel 1995. aastal kõrvakliinikus. Kliinikumi sotsiaaltöötaja tuli tööle aastal 2001 ja spordimeditsiini ja taastusravi kliinikus loodi sotsiaaltöötaja ametikoht 2004. aastal. Hetkel töötab kliinikumis 7 sotsiaaltöötajat, sotsiaaltöötaja ametikohti on 5,75.

Sotsiaaltöötaja **peamised tööülesanded kliinikumis on:**

- kliendi vajaduste, võimaluste ja ressursside hindamine
- rehabilitatsiooniplaanide koostamine
- geriaatrilise hindamisteenuse osutamine ja selle koordineerimine
- klientide ja pereliikmete/lähedaste nõustamine, lähivõrgustikuga konsulteerimine
- juhtumitöö/juhtumikorraldus
- haigete väljakirjutamise planeerimine
- läbirääkimiste pidamine (koostöö) formaalse võrgustiku liikmetega kliendile teenuste/abi saamiseks
- rehabilitatsioonimeeskonna töö koordineerimine
- (tervishoiu)sotsiaaltöö tutvustamine ning arendustöö.

Kliinikumi sotsiaaltöötajad osalevad ka **sotsiaalteenuste arendamises:**

- puuetega inimeste hooldus- ja teenustevajaduse hindamine
- haiglast väljakirjutamise planeerimine
- ajutine hoideteenus puuetega lastele
- tegevuslaagri läbiviimine aktiivsuse- ja tähelepanuhäiretega laste peredele koostöös Agrenska Fondiga
- puuetega laste laagrite korraldamine
- väikelaste vanemate infogruppide läbiviimine
- rehabilitatsiooniteenuste kirjelduste koostamine
- osalemine kuulmisabivahendite fondi loomisel
- osalemine sisekõrvaimplantatsiooni meeskonna töös.

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö eriala doktorandi, SA PERH onkoloogiakeskuse ja Tallinna Diakooniahaigla sotsiaaltöötaja ning Tallinna Ülikooli lektori **Katrin Raamatu** ettekanne käsitles tervishoiusotsiaaltöö eripära. Sotsiaaltöötajad töötavad teise professioni püramiidil, nende kutseoskused peavad liitma igapäevatoos hariduse ja kogemuse, õppimisvõime ja teadmise. Sotsiaaltöötaja roll haiglas on olla ühendav lüli erialade ja teadmiste, inimese ja institutsiooni, inimese ja süsteemi vahel, institutsioonide vahel, inimese ja inimese, inimese ja ühiskonna vahel. Kõik eelnev võimaldab mõista seoseid, näha tervikut, hinnata süsteemi, näha süsteemi taha ja võib-olla ka muuta süsteemi. Tervishoiusotsiaaltöö eesmärk on tervishoiu ja hoolekande ressursi kokkuhoid, klientide elukvaliteet, elujõud.

SA Pärnu Haigla sotsiaaltöötaja **Evelin Peerna** rääkis 2006. aastal läbi viidud uurimusest tervishoiu sotsiaaltöötajate koostöövõrgustike kujunemisest. Võrgustikutöö on väga oluline

osa tervishoiusotsiaaltööst. Võrgustikutöö omaksvõtmine teiste spetsialistide poolt on väga tähtis. Edukaks võrgustikutöök on vajalik võrgustiku liikmete tundmine, ühine arusaam võrgustikutöö olulisusest ja kliendikeskne suhtumine.

Anne Rähn sotsiaalministeeriumist rääkis oma ettekandes sotsiaalsest sidususest ja eri tegevussuundadest tervisedenduses ning tervishoiu ja hoolekande integreerimise plaanidest. Tartu linnavalitsuse tervishoiuosakonna juhataja **dr Sirje Kree** rääkis koostööst KOV ja tervishoiuasutuse vahel tervisedenduse ja hoolekande vallas. MTÜ Caritas sotsiaaltöötaja **Kristiina Salong** tutvustas alaealiste emade probleeme ja teenuseid, mida MTÜ Caritas neile pakub. Ida-Tallinna Keskaigla sotsiaaltöötaja **Heli Vahter** rääkis oma uurimusest, mis käsitles rehabilitatsiooni sotsiaalseid aspekte ja rehabilitatsiooniprotsessi hindamist. SA TÕ Kliinikumi sotsiaaltöötaja **Merle Pahn** kõneles geriaatrilise hindamise teenusest SA TÕ Kliinikumis ja oma uurimistulemustest sellel teemal. SA TÕ Kliinikumi sotsiaaltöötaja, ETSA juhatuse liige **Maarika Tisler** andis ülevaate palliatiivse ravi ja hoolduse aspektidest Hollandi näitel. **Deniss Ostrovski** ettekanne käsitles Tartu linna perearstide hinnangut sotsiaaltöö arendamise vajadusele ja võimalustele esmatasandi tervishoius. Päeva lõpetas **Maris Knuut** Tartu linnavalitsuse sotsiaalabi osakonnast ettekandega hoolekandeteenustest Tartus.

Konverentsi eel viis D. Narusson läbi väikese küsitluse kliinikumi sotsiaaltöötajate hulgas, et uurida nende tulevikulootusi. Tervishoiu sotsiaaltöötajad loodavad, et:

- kahe aasta pärast peetakse sotsiaaltöö 15 aasta juubelikonverents kliinikumis SA TÕ Kliinikumis on sotsiaaltöö osakond
- igas kliinikus on oma sotsiaaltöötaja
- on järjepidev supervisiooni saamise võimalus.

Üldisemas plaanis loodab meeskond, et:

- tervishoiusotsiaaltöö professiooni tunnustatakse vääriliselt
- sotsiaaltöö finantseerimise küsimused on lahenenud erialaorganisatsiooni, raviasutuste ja haigekassa koostöös.

Oma klientidele soovime nii tervishoiu- kui hoolekandeteenuste paremat kättesaadavust.

Konverentsi ettekannetega saab tutvuda järgmise kolme kuu jooksul antud aadressil: www.kliinikum.ee/sotstoo_10_aastat.html

IFSW Euroopa konverents "Sotsiaaltöö 2007 – sotsiaalne muutus ja sotsiaalsed elukutsed"

Parma, Itaalia 15.–17. märts 2007

Sotsiaalsed muutused järjest suurenevad ja kiirenevad, puudutades inimelu erinevaid külgi. Sotsiaaltöö seisab silmitsi muutuste käigus tekkivate uute olukordadega ja peab seetõttu tegelema järjest keerulisemate probleemidega. See nõuab sotsiaaltöötajalt uusi professionaalseid oskusi, pühendumist probleemide ennetamisele ja heaolu edendamisele.

Konverents pakub huvitatud osapooltele suurepärasest võimalusest kokku tulla, et teadmisi ja kogemusi jagada.

Konverentsile on oodatud kutselised sotsiaaltöötajad, õppejõud ja koolitajad, tudengid ja kõik sotsiaalsest heaolust huvitatud inimesed.

Konverents korraldatakse koostöös IFSW Euroopa osakonna, Euroopa sotsiaaltöökoollituse assotsiatsiooni, Euroopa sotsiaalpedagoogilise **hoolekandetöö koolituse assotsiatsiooni (FESET)**, Itaalia rahvusliku sotsiaaltöötajate assotsiatsiooni ning Itaalia sotsiaaltöö õppejõudude assotsiatsiooniga.

Info: info@newteam.it, www.newteam.it

Juhtumipõhise võrgustikutöö käsiraamat – abiks praktikutele

TÜ Pärnu Kolledzhi poolt 2005. aasta oktoobrist kuni 2006. aasta juunini sotsiaalala spetsialistidele korraldatud juhtumipõhise võrgustikutöö täiendkoolitus päädis käsiraamatu koostamisega.

Karin Kiis
TÜ Pärnu Kolledzh

TÜ Pärnu Kolledzhis töötati 2005. aastal sotsiaalministeeriumi tellimisel välja juhtumipõhise võrgustikutöö baas- ja täiendkoolitus. Baaskoolitus loodi spetsialiseerumismoodulina sotsiaaltöö eriala tudengitele, täiendkoolitus on aga suunatud eeskätt neile sotsiaalala spetsialistidele, kellel puudub varasem teadmine juhtumikorraldusest. Juunis 2006 lõpetas täiendkoolituse 84 sotsiaal-, rehabilitatsiooni-, kriminaalhooldus- ning tööturusüsteemis töötavat spetsialisti.

Tänavu jätkab TÜ Pärnu Kolledzh juhtumitöö koolitusega, uus rühm on peagi alustamas õppetööd. Endiselt valmistatakse ette eri valdkondades tegutsevaid spetsialiste võrgustikutööks ja juhtumipõhise lähenemise meetodi rakendamiseks oma töös. Sel aastal moodustavad koolitusrühmades suurema osa tööturu- ja rehabilitatsioonisüsteemis töötavad spetsialistid ning juurde on tulnud kaks uut teemat – töö sõltuvusprobleemidega ning HIV-i nakatunud klientidega.

Kuna nii eelmisel kui sel aastal oli koolitusgrupp soovijaid rohkem kui kohti ning ka koolituse läbinud kursused viitasid juhtumitööd käsitlevate materjalide nappusele, siis tellis sotsiaalministeerium lisaks koolitusele ka käsiraamatu, mis on mõeldud eelkõige sotsiaal-, rehabilitatsiooni-, kriminaalhooldus- ning tööturuvaldkonnas töötavatele praktikutele.

Käsiraamat koosneb viiest peatükist, mis annavad ülevaate juhtumikorraldusest kui sotsiaaltöö meetodist, selle õiguslikust regulatsioonist Eestis, juhtumikorralduse etappidest alates kliendiga kontakti loomisest kuni

juhtumi lõpetamiseni, võrgustikutööst ning juhtumikorralduse praktikast sotsiaal-, tööturu-, kriminaalhooldus- ja rehabilitatsioonisüsteemis. Käsiraamatu lisad sisaldavad koolituse ajal välja töötatud juhtumi dokumenteerimise vorme ja juhendeid, mis on mõeldud eelkõige kohaliku omavalitsuse spetsialistidele soovitatavate abivahendite-na juhtumi dokumenteerimisel. Lugeja leiab käsiraamatust ka näiteid 2005./2006. aastal juhtumitöö koolitusel osalenud kursuslaste lõputöödest. Materjali koostasid teravilikuks käsiraamatuks juhtumipõhise võrgustikutöö koolitust läbi viinud TÜ Pärnu Kolledzhi õppejõud ning teemade valikul lähtuti eelkõige koolituse käigus välja töötatud programmist.

Et tegu on eelkõige praktilise abivahendiga, siis võimaldab käsiraamatu formaat materjale lisada ning välja vahetada. Koostajad loodavad, et käsiraamat on abiks eelkõige praktikutele juhtumipõhise lähenemise ellurakendamisel, kuid küllap leiavad sellest sobivat materjali ka sotsiaaltööd õppivad tudengid.

Lisaks oktoobri lõpus trükikojast väljuvale 330 eksemplarile võib huviline käsiraamatu **elektronilise versiooni leida ka sotsiaalministeeriumi koduleheküljelt. www.sm.ee**
> Tööturg > Juhtumikorraldus

Trükitud kogumikku jaotatakse kõigile kohalikele omavalitsustele, rehabilitatsiooniasutustele ning Tööturumeti piirkondlikele osakondadele. Mõned eksemplariid saab kriminaalhooldus.

Coping on the margins of society

Dagmar Kutsar, *University of Tartu*

Long-term unemployment causes big changes in a person's social network, as a result of which the network may not support the person anymore. The data of the European Social Survey (2004) on Estonia reveal that people with low income and living in poverty have fewer close contacts who they can discuss their personal problems with and find support from. Interviews conducted with the long-term unemployed (Torjus 2003, Roop 2005, Kallas 2005) show that the roots to their present position in the society lie in their disrupted education, low ability to learn and low learning motivation. People with a higher level of education have contacts and friends to help them find a well-paid and satisfying job. Many people were pushed to the margins by the changes in the society. For men, one of the reasons for becoming unemployed and not finding a new job is alcohol. To cope with the situation, people often used symptom-centred rather than problem-centred strategies: instead of looking for a permanent position, casual labour was taken on, scant consumption further cut down, social benefits applied for and barter economy developed. In case of people left to the margins of society, social work has to become more case-based; medical, social and vocational rehabilitation services have to be further developed. It is necessary to re-examine all social policy measures directed at the socially excluded. Social capital among people needs greater attention. Inclusion in society has to be reached with the help of more official inclusion measures, instead of unofficial ones, which have a negative effect on the society.

Social housing – for whom and how?

Jüri Kõre, *University of Tartu*

Housing services as a part of social services in Estonia include: social housing, twenty-four-hour care in care institutions, shelter for persons who have been released from a custodian institution, and temporary shelter for people needing emergency social assistance. Most of the housing services are provided by institutions, a smaller part in the form of social dwelling. The majority of applicants for social housing are either the overt or concealed homeless or people having unsuitable living conditions. An analysis of problems with the use of social housing in the city of Tartu commissioned by the Tartu City Government Social Assistance Department (Kõre, Saveljev, Koppel 2006) revealed that persons who owe rent for social housing and persons who pay rent differ from each other in their socio-demographic indicators, income, needs, satisfaction with life and living conditions as well as in their behaviour (including their rent pay discipline). Although people who owe rent are predominantly younger working-age people (the average age of people who owe rent is 43.4 years, the average age of rent payers 58.6 years), their employment rate is low. Their coping is also influenced by their lifestyle: the unwillingness or inability to control their budget. High housing costs in relation to income mean that renting social housing does not promote the coping of the person and his/her family. There is more justification in considering persons who owe rent as in need of social housing. Contributing to their medical treatment, coping training and counselling helps them access the labour and housing market. In comparison, rent payers would rather need a bigger income and stable tenancy relations in ordinary municipal dwellings.

Submission of income and personal data for applying subsistence benefit:

Analysis of cases of data misapplication ascertained at the Lasnamäe district of Tallinn in 2005

Jelena Afonova, *Lasnamäe City District Government*

Although the number of families receiving subsistence benefit as well as the number of their applications has notably decreased in the last few years, many people are still faced with poverty and inability to cope. The aim of the master thesis was to clarify reasons and extent of data misapplication for subsistence benefits and to acquire new knowledge through respective analyse of the data, which would facilitate its possible application to make the system more efficient. 157 problem cases were analysed by the statistical analysis and case-study method. The study reveals that in 15% of cases the aid is granted to people not qualified for subsistence benefit. The difference between people receiving subsistence benefit and those who benefit from data concealment is minimal. Clients conceal their real income information and apply for system of social protection to benefit illegitimately. There is a lack of subsistence benefit refunding system paid on unjustified basis and guidelines for a civil servant on how he/she shall act in such cases. In order to achieve best results it is recommended to use various control methods on simultaneous and permanent basis. The subsistence benefit system needs further development and there is a real necessity to maximize benefits from funds given from the state budget. The aid shall be granted to ones in real need.

Пособие по бедности – последнее звено государственных мер поддержки. Стр. 8

Марек Атонен, Министерство социальных дел

В условиях благоприятной экономической ситуации и улучшившейся социальной защищённости населения с каждым годом уменьшается число семей, нуждающихся в пособии по бедности. В следующем году планируется повысить размер пособия на первого члена семьи с 750 до 900 крон, а на каждого последующего члена семьи с 600 до 720 крон. Благополучию людей будут способствовать также изменения, планируемые в некоторых других мерах поддержки.

Выживание на задворках общества. Стр. 12

Дагмар Кутсар, Тартуский университет

Долговременная безработица приводит к деформации социальной сети поддержки, так что социальные контакты перестают приносить пользу человеку. Интервью с долговременными безработными показывают, что они применяют преимущественно стратегии выживания, направленные на борьбу с симптомами, а не на решение самой проблемы: берутся за случайные заработки, ограничивают и без того скудное потребление, ходатайствуют о пособиях и ведут натуральный обмен. Планируя меры помощи социально отчужденным людям, необходимо принимать в учет важность межличностного социального капитала.

Социальное жильё – как и кому. Стр. 18

Юри Кыре, Тартуский университет

Проведённый по заказу отдела социальной помощи Тартуской городской управы анализ проблем, связанных с эксплуатацией социального жилья в городе Тарту, показал, что лица, имеющие задолженность по квартплате, существенно отличаются от прилежных плательщиков как по своим социально-демографическим характеристикам, доходам, потребностям, удовлетворённости жизненными условиями, так и по поведению (в т.ч., по платежной дисциплине).

Предоставление данных при ходатайстве о получении пособия по бедности: анализ случаев предоставления ложных данных в Ласнамяэ. Стр. 25

Елена Афонова, Управа Ласнамяэ

Целью магистерской работы было прояснить причины и распространение предоставления заведомо ложных сведений при ходатайстве о получении пособия по бедности и проанализировать, как сделать систему более эффективной. Исследование показало, что в 15% случаев клиенты скрывают информацию о своем настоящем доходе и семейном положении и злоупотребляют системой социальной защиты. Для своевременного выявления подобных случаев необходимо применять различные методы контроля данных.

Проблема безопасности специалиста в социальной работе. Стр. 40

Кади Ильвес, магистрант Тартуского университета

В защищенной в 2003 году бакалаврской работе рассматривались соприкосновения работников социальной сферы с опасностями, имеющими место в работе с клиентами. Специалисты дали оценку опасностям, связанным с обслуживанием клиентов, организационной культурой и особенностями социальной работы; описали возможные опасные ситуации и лиц, представляющих угрозу; рассказали о применяемых стратегиях обеспечения безопасности работников.

Juhtumikorralduse käsiraamat

Sotsiaalministeerium, TÜ Pärnu kolledzh (2006)

Käsiraamat põhineb juhtumipõhise võrgustikutöö koolitusel, mille TÜ Pärnu Kolledzh töötas välja 2005. aastal sotsiaalministeeriumi tellimusel. Selles antakse ülevaade juhtumikorraldusest kui sotsiaaltöö meetodist, selle õiguslikust regulatsioonist Eestis, juhtumikorralduse etappidest alates kliendiga kontakti loomisest kuni juhtumi lõpetamiseni, võrgustikutööst ning juhtumikorralduse praktikast sotsiaal-, tööturu-, kriminaalhooldus- ja rehabilitatsioonisüsteemis. Käsiraamat on mõeldud eeskätt sotsiaalvaldkonnas töötavatele spetsialistidele ent võib olla abiks ka sotsiaaltöö eriala tudengitele. www.sm.ee

Miks ta seda teeb? Kuidas mõtlevad vihased ja kontrollivad mehed

Lundy Bancroft (2006) Tartu Naiste Varjupaik

Vägivallatsetjat, tema ajendeid, hoiakuid ja mõtlemismalle ümbritseb saladusloor, mida raamat aitab kergitada. Raamatu autor Lundy Bancroft on meesterapeut, kes on viieteistkümne aasta jooksul tööalaselt kokku puutunud rohkem kui kahe tuhande vägivaldse mehega. L. Bancroft rõhutab, et vägivaldsus ei tulene kontrolli kaotusest ega toimetulematusest oma vihaga – vägivalda aluseks on hoiakud ja väärtushinnangud. Kasulik lugemisvara laiale auditooriumile: naised, kes tunnevad, et nende paarisuhtes on midagi valesti, kuid ei saa aru, mis see just on; vägivaldsete meeste partnerid; sotsiaaltöötajad; lastekaitse spetsialistid; pereterapeutid; kriminaalhooldajad; psühholoogid jpt.

www.naistetugi.ee

Kristlik perekonverents

25. novembril toimub TÜ Pärnu Kolledžis kristlik perekonverents, mille eesmärk on väärtustada abielu ja terveid persuhteid.

Konverentsiga soovitakse esile tõsta nii abikaasade omavahelisi lähedussuhteid kui ka mõlema lapsevanema rolli lapse kasvatusel. Julgustatakse neid peresid, kus argielu rutiin on lähedussuhte hävitanud, nägema uusi võimalusi oma suhte taastamiseks ja värskendamiseks. Noori ärgitatakse mõtlema enneaegsete seksuaalsuhte tagajärgedele ja perekonna, lähedussuhte eesmärgi ning lapsevanema rolliks valmisoleku üle.

Põhiteemad:

- Abielu versus vabaabielu
- Naise roll ja vastutus abikaasana ja emana
- Mehe roll ja vastutus abikaasana, isa mõju lapse arengule
- Kiusatused ja karid abielus
- Armastuse viis keelt – kuidas väljendada armastust.

Konverentsi kohta saab rohkem infot

www.ekkllesia.ee/parnuimmaanuel

Registreerimine on kehtiv pärast konverentsitasu maksmist MTÜ Oma Koht a/a 221013817315. Osavõtutasu täiskasvanutele 50 kr, noortele 30 kr, perekonnale (2 täiskasvanut ja 2 noort – oma pere lapsed) 100 kr. Täiendav info: Ilona Veike ilona.veike@mail.ee, tel 5698 4964

Lastekaitse Liidu konverents Meie lapse mured

Meheks sünnitakse, isaks saadakse

23. novembril algusega 10.00

Radisson SAS Konverentsikeskus, Rävåla pst 3, Tallinn

Konverentsiga soovib Lastekaitse Liit rõhutada isaduse tähendust.

Konverents sisaldab teoreetilisi käsitlusi, arutlusi ja mõtisklusi.

Konverentsi moderaator: Rain Sirmul.

Konverentsil esinevad: Aleksei Turovski, Endel Talvik, Jüri Uljas, Meelis Sütt, Heiki Kiidli, Hendrik Agur, Fred Jüssi.

Konverentsi täpsem tutvustus: www.lastekaitseliit.ee

Konverentsile saab registreeruda alates 9. oktoobrist ainsalt Lastekaitse Liidu saidil www.lastekaitseliit.ee. Konverentsi osavõtutasu kuni 10. novembrini 200 krooni (sisaldab kohvipause, lõunapausi, konverentsimappi), alates 12. novembrist 250 krooni. Lastekaitse Liidu liikmetele on osavõtutasu 150 krooni. Osavõtutasu palume kanda Lastekaitse Liidu kontole 221001192369 märgusõnaga "konverents".

Lastekaitse Liit
Estonian Union for Child Welfare